

Kriminella nätverk och grupperingar

Polisers bild av maktstrukturer
och marknader

Kriminella nätverk och grupperingar

Polisers bild av maktstrukturer
och marknader

Rapport 2016:12

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-87335-69-3
URN:NBN:SE:BRA-664

© Brottsförebyggande rådet 2016
Författare: Daniel Vesterhav och Lars Korsell
Produktion: Ordförandet AB
Omslag: Björn Öberg
Tryck: Lenanders Grafiska AB

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos Wolters Kluwer, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, fax 08-598 191 91, e-post kundservice@wolterskluwer.se

Förord

Organiserad brottslighet är, och har under de senaste åren varit, en viktig kriminalpolitisk fråga. Media rapporterar frekvent om skjutningar kopplade till uppgörelser i den kriminella miljön, problematiken i socialt utsatta områden är i fokus samtidigt som härvor avslöjas där företag har använts för att lura välfärdssystemen på mångmiljonbelopp. Utan att överdriva kan man säga att organiserad brottslighet är ett fenomen i tiden, och med många ansikten.

Denna mångsidighet gör att det också blir svårare att formulera brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier mot organiserad brottslighet. Begreppet behöver brytas ner i mindre komponenter för att det ska vara möjligt att identifiera exakt var åtgärderna bör sättas in.

Mot bakgrund av detta har Brå i föreliggande projekt tagit ett första steg mot att ta fram en begreppsapparat som kategoriserar, beskriver och även innehåller vissa förklaringsmodeller för de olika fenomen som brukar föras samman under rubriken organiserad brottslighet.

Som empirisk bas för det framtagna ramverket används poliserna egna berättelser och kriminalunderrättelsetjänstens kartläggningar om organiserad brottslighet i Sveriges tre största städer. Det som återges relateras sedan löpande till nationell och internationell forskning.

Rapporten¹ är skriven av enhetschefen Daniel Vesterhav vid Brås Enhet för forskning om ekonomisk och organiserad brottslighet och jur. dr Lars Korsell, forsknings- och utredningsråd vid Brås stab.

¹ Rapporten är en bearbetad och utvidgad version av delar av promemorian Brottslighet och trygghet i Stockholm, Göteborg och Malmö, som gavs ut av Brå i maj 2012.

Vetenskaplig granskare har varit professor emeritus Per Ole Johansen vid Institutt for kriminologi og rettssociologi vid Oslo universitet.

Brå vill rikta ett varmt tack till de personer som intervjuats och deltagit på seminarier inom ramen för projektet.

Stockholm i augusti 2016

Erik Wennerström

Generaldirektör

Daniel Vesterhav

Enhetschef

Innehåll

Sammanfattning	9
Del 1. Begreppsapparaten	9
Del 2. Grupper och nätverk i Sveriges tre största städer	11
Del 3. Informell ekonomi och vinstdrivande verksamhet.....	19
Del 4. Övergripande reflektioner	20
Inledning	22
Vad är organiserad brottslighet?.....	22
En ny begreppsapparat.....	22
Organiserad brottslighet i storstäderna	23
Metod	24
Del 1. Begreppsapparat för olika former av organiserad brottslighet	27
Begreppsapparaten.....	28
Projektbaserade konstellationer	30
Självdefinierade grupper	33
Externdefinierade grupper.....	35
Icke-namngivna grupper	36
Skrämselkapital.....	37
Del 2. Grupperingar och nätverk i Sveriges tre största städer	43
Grupperingar och nätverk i de tre storstäderna.....	44
Nätverk baserade på gemensamt ursprung.....	44
Mc-gängens etablering	45
Externdefinierade grupper.....	47
Förorts- och stadsdelsbaserade grupper.....	48
Familje- och släktbaserade nätverk	52
Inträde och rekrytering	53

Interna konflikter och lojalitet.....	59
Tillgång till och hantering av skjutvapen.....	63
Externa konflikter	67
Otillåten påverkan	79
Del 3. Vinstdrivande kriminell verksamhet.....	85
Vinstdrivande kriminell verksamhet	86
Infiltration av näringslivet	86
Informell ekonomi	87
Narkotikamarknaden.....	89
Smuggling och handel med dopningspreparat	93
Smuggling och illegal försäljning av alkohol	94
Smuggling och illegal försäljning av tobak	95
Illegal vapenhandel	96
Rån	97
Organiserade stölder	99
Häleri.....	102
Spel- och svartklubbar	103
Koppleri och människohandel för sexuell exploatering.....	106
Människosmuggling och människohandel för arbetskraftsexploatering	108
Organiserat svartarbete.....	113
Bedrägerier.....	114
Utpressning	120
Indrivning	123
Grå lånemarknad	124
Del 4. Övergripande reflektioner	125
Vad innebär allt detta?	126
Problemformulering	126
De kriminella nätverken och grupperna	127
Socialt utsatta områden och fasteorin	129
Referenslista.....	134
Bilaga 1. Seminariedeltagarnas uppslag om åtgärder.....	139

Sammanfattning

Organiserad brottslighet är en term som flitigt används i den offentliga debatten. Det rymmer emellertid en rad olika fenomen och organisationsformer inom begreppet, och vad som åsyftas med organiserad brottslighet varierar därför beroende på av vem, hur och när termen används.

I denna rapport presenteras ett teoretiskt ramverk – en begreppsapparat – över de olika former av nätverk, grupperingar och fenomen som brukar ingå under det stora ”paraply” som kallas organiserad brottslighet.

Syftet med kategoriseringen är att det ska bli enklare att beskriva och förstå maktstrukturer, kriminella marknader och den brottslighet som genomförs av olika former av nätverk, konstellationer och grupper.

I rapportens andra och tredje del tillämpas begreppsapparaten för att, utifrån ett sextiotal intervjuer med anställda inom polisen och en genomgång av ett sextiotal underrättelserapporter, beskriva olika former av organiserad brottslighet. Det innebär att de beskrivningar av organiserad brottslighet som ges i rapporten är ett utslag av de intervjuade polisanställdas uppfattningar om hur det ser ut.

I rapportens fjärde och avslutande del görs övergripande reflektioner. I en bilaga till rapporten redovisas polisanställdas uppslag om åtgärder mot olika former av organiserad brottslighet. Dessa baseras på tre seminarier som genomförts med polisanställda i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Del 1. Begreppsapparaten

Grunden i det teoretiska ramverket är att det finns en kriminell miljö som binds samman i olika former av relationsbaserade nätverk. I denna nätverksbaserade miljö bildas grupper och konstellationer. Fyra övergripande kategorier av grupper har skapats: *självdefinierade grupper*, *externdefinierade grupper*, *icke-namn-givna grupper* och *projektbaserade konstellationer*.

Inom dessa kategorier finns underkategorier som exempelvis mc-gäng, förorts- och stadsdelsbaserade grupper samt familj- och släktbaserade nätverk.

Trots skillnaderna mellan olika grupper och nätverk finns det en central universell beståndsdel som genomsyrar dem alla: skrämselkapital. *Individuellt skrämselkapital* handlar om hur rädd allmänheten är för en specifik individ. *Kollektivt skrämselkapital* är det samlade skrämselkapitalet hos de personer som ingår i en grupp eller ett nätverk. *Immateriellt skrämselkapital* är exempelvis det skrämselkapital som finns laddat i sammanslutningens varumärke. Det kan jämföras med hur ett företagsnamn eller en logotyp förknippas med egenskaper som kvalitet och förtroende.

Det finns olika typer av enheter som kan laddas med skrämselkapital. De typer som har identifierats i vår studie är *grupperingar/nätverk*, *individ*, *etnicitet/subkultur* och *område*. Det finns även olika faktorer som kan ladda enheterna med skrämselkapital. De faktorer som har identifierats är *myter*, *tidigare våldshändelser*, *ryktesbyggande brott*, *mediauppmärksamhet* och *synliga riktade myndighetsinsatser*.

Självdefinierade grupper

Självdefinierade grupper omfattar grupper som själva lyfter fram sin gruppstillhörighet i form av namn, attribut och medlemskap. Till kategorin *självdefinierade grupper* räknas exempelvis mc-gäng,¹ men även andra gäng som har gett sig själva ett namn.

För denna organisationsform är det *kollektiva* och det *immateriella skrämselkapitalet* centralt, och gruppernas symboler är en ständig påminnelse om skrämselkapitalet.

Trots anknytningen till gruppen är varje person oftast sin egen, har sin egen agenda och kan göra kriminella affärer eller genomföra projekt med personer inom eller utanför den grupp personen tillhör. Det vill säga, personen kan ingå i eller bilda *projektbaserade constellationer* för att bedriva vinstdrivande kriminell verksamhet. Medlemmarna kan dock dra särskild fördel av gruppens skrämselkapital om de i enskild regi gör kriminella affärer. Medlemskapet stärker personens kriminella cv och blir en garant för att medlemmen är trovärdig, vilket ger tillträde till nya brottsupplägg och fördelar även utanför brottsligheten.

Icke-namn-givna grupper

Icke-namn-givna grupper är ett samlingsnamn för olika typer av relationsbaserade nätverk som varken har ett självtilldelat eller

¹ När termen mc-gäng används i rapporten avses de mc-gäng som polisen har arbetat mot samt deras undergrupper.

externt tilldelat namn. De har många gånger en lösare kontur än *självddefinierade grupper*, även om det i vissa fall kan finnas ett starkare lojalitetsband mellan individerna. Exempel på *icke-namngivna grupper* är vissa stadsdels- och förortsbaserade grupper, som baseras på att de bor i samma bostadsområde, samt vissa familje- och släktbaserade nätverk.

Externdefinierade grupper

Externdefinierade grupper är grupper som inte själva beskriver sin gruppstillhörighet genom namn, symboler och attribut. I stället tilldelas de namn, antingen av polisen eller av medierna. Till denna kategori kan exempelvis räknas de förorts- och stadsdelsbaserade grupper som har tilldelats namn utifrån samt vissa familje- och släktbaserade nätverk.

Projektbaserade konstellationer

Projektbaserade konstellationer är projektgrupper som sätts ihop för att bedriva en vinstdrivande kriminell verksamhet, exempelvis narkotikasmuggling, storskaliga stölder eller omfattande bedrägerier. Precis som för en projektgrupp i den legala ekonomin består *projektbaserade konstellationer* av en eller flera projektledare samt flera projektmedarbetare, ofta med specifikt tilldelade arbetsuppgifter. En *projektbaserad konstellation* kan bestå av personer från *självddefinierade grupper*, *externdefinierade grupper* och *icke namngivna grupper*. Medarbetarna rekryteras utifrån kompetens, pålitlighet, rykte och förmåga givet den specifika funktion de ska ha i projektgruppen.

Alla personer som ingår i *projektbaserade konstellationer* är inte yrkeskriminella. Åtskilliga personer är bara behjälpliga då och då.

Del 2. Grupper och nätverk i Sveriges tre största städer

I denna del tittar vi bland annat närmare på de olika organisationsformerna när det gäller aspekter som rekrytering, interna konflikter och lojalitet, tillgång och hantering av skjutvapen, externa konflikter och otillåten påverkan.

Rekrytering till de olika grupperna

Mc-gäng

För mc-gängen (*självddefinierade grupper*) är processen fram till fullvärdigt medlemskap relativt lång och kan pågå i flera år. I vissa fall är det en hel mc-klubb som rekryteras. Både vid rekrytering av hela klubbar och enskilda individer finns en rekryterings-

trappa med olika steg som vanligtvis måste passeras innan fullvärdigt medlemskap uppnås. Rekryteringsbasen till mc-gängen, och deras undergrupperingar, utgörs av småklubbar och personer som är etablerade i den kriminella miljön.

En del personer i undergrupperingarna når aldrig upp till ett fullvärdigt medlemskap, antingen för att de inte anses ha det som krävs, eller för att de inte är intresserade på grund av den långa och krävande tiden som provmedlem.

Andra självdefinierade grupper

Rekryteringen till de självdefinierade grupper som inte kan klassas som mc-gäng präglas av att de inte har en lika tidskrävande rekryteringstrappa och process som mc-gängen. Vissa självdefinierade grupper har en pyramidspelskaraktär, där affärsidén för det ledande skiktet är att tjäna pengar på medlemmarnas avgifter. Medlemmar kan få betala en inträdesavgift för att gå med, löpande månadsavgifter och avslutningsvis en större summa för att tillåtas lämna gänget. För att ytterligare öka ledarnas profit kan medlemmar även bötfällas för upplevda oförrätter. Till följd av affärsupplägget har dessa grupper många gånger en mer offensiv rekrytering än de övriga grupperna.

Förorts- och stadsdelsbaserade grupper

Den bild som förmedlas genom intervjuerna är att det på ett allmänt plan inte sker någon aktiv och riktad rekrytering till de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna. Det är snarare så att vissa personer gradvis glider in i kriminalitet som en följd av att de bor i området och befinner sig i en miljö med kriminellt aktiva personer i närheten. Äldre kriminella individer fungerar som förebilder för en del yngre personer.

Många av de ungdomar och barn som är i riskzonen för att dras in i kriminalitet har inte klarat av skolan och ser inte någon framtid framför sig i det konventionella samhället. Flera av dem är eller har, enligt intervjupersoner, varit föremål för insatser från sociala myndigheter. Andra påverkande faktorer som lyfts fram är utanförskap, instabila och segregerade bostadsområden och diskriminering. Intervjupersonerna understryker dock att de flesta ungdomar i de beskrivna områdena inte hamnar i kriminella nätverk. Bara för att någon är uppvuxen i ett socialt utsatt område hamnar denne inte per automatik i gäng.

Familje- och släktbaserade nätverk

Personer bokstavligen föds in i de familje- och släktbaserade nätverken. I takt med att dessa personer blir äldre och får mer erfarenhet kan de successivt tilldelas ett större ansvar. Flera intervju-

personer beskriver barn och ungdomar som växer upp i familjer och släkter med en hög andel kriminellt belastade personer. För dessa ungdomar är steget in i kriminalitet inte särskilt långt.

De familje- och släktbaserade nätverk som bedriver en omfattande kriminell verksamhet kan, enligt intervjupersoner, bilda *projektbaserade konstellationer* för att genomföra exempelvis operationer för smuggling av narkotika eller för att distribuera en insmugglad vara.

De personer som rekryteras till de mest riskfyllda uppgifterna är, enligt intervjupersoner och underrättelserapporter, oftast inte en del av samma familj och släkt som kärnan. Rekryteringsbasen består i stället av personer som bor i samma område eller som man har någon liknande form av koppling till.

Interna konflikter och lojalitet

Under ytan är grupperna många gånger inte så homogena och lojalitetsbundna som de ofta vill framställa sig. Enligt intervjupersonerna förekommer både hot och våld inom kriminella grupper och nätverk. Flera av grupperna styrs med våld och är mycket våldsbenägna. Straff kan utdelas mot de egna i form av skjutningar, misshandel, rån och bötningar.

Självdefinierade grupper

Enligt intervjupersonerna är det inte ovanligt att medlemmarna i de självdefinierade grupperna är självcentrerade och har sin egen agenda. Dessutom förekommer missbruk av både narkotika och alkohol.

För att hålla ihop grupperna tillämpas hierarkier och kollektiva regler. Överträdelser bestraffas och kan, enligt intervjupersoner, till och med leda till uteslutning och i värsta fall dödligt våld.

Den önskan om trygghet som från början kan ha varit orsaken till att en person anslöt sig till en gruppering kan, om något går snett, i stället förvandlas till stor otrygghet.

Förorts- och stadsdelsbaserade grupper

De förorts- och stadsdelsbaserade grupperna har oftast inte en lika formaliserad organisationsstruktur som de självdefinierade grupperna: snarare byggs nätverksstrukturen upp kring några tongivande aktörer. Regler och bestraffningsprinciper är sällan nedtecknade utan formuleras godtyckligt av ledarna från fall till fall.

Karaktäristiskt för många av dessa individer är, enligt flera intervjupersoner, att de snabbt vill ha status och respekt samt är lättkränkta. Få individer vill underordna sig någon annan under

längre tid. I kombination med missbruksproblem, bristande lojalitet och stora egon gör dessa egenskaper att det lätt uppstår slitningar i grupperna. I de förortsbundna grupperna är det mycket vanligt med inbördes konflikter och maktkamp.

Konsekvensen blir att många av de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna till sin struktur är lösliga och föränderliga. Ledarskap utmanas, sprickor uppstår och konstellationer kommer och går. Om en ledarfigur försvinner för att exempelvis avtjäna ett fängelsestraff, kan nätverken börja krackelera.

Tillgång till och hantering av skjutvapen

Kombinationen grupperingar och konflikter som går överstyr har fört med sig att personer i den kriminella miljön, enligt flera intervjupersoner, sedan omkring millennieskiftet har beväpnat sig på ett annat sätt än de gjorde tidigare. Skälet uppges vara att klimatet i den kriminella miljön har hårdnat. Kriminella känner att de måste beväpna sig för att kunna försvara sig mot andra kriminella.

Flera intervjuade poliser menar emellertid att en del personer i den kriminella miljön köper pistoler utan att ha något egentligt syfte med vapeninnehavet. De är varken hotade eller har tänkt använda vapnet, men vill ändå ha ett. Vapen har i ännu högre grad än tidigare blivit ett attribut för en kriminell livsstil.

Intervjupersonerna bedömer att vapentillgången i den kriminella miljön är god. Det gäller särskilt pistoler. Uppfattningen är att om någon i den kriminella miljön vill ha tag på ett vapen så får den det. Vapen vandrar också mellan personer i de olika miljöerna och konstellationerna. Det är inte ovanligt att samma vapen används vid flera olika skjutningar. Enligt en intervjuad polis är det ytterst få kriminella individer som gör sig av med vapnet efter en skjutning. Det sker i princip bara om de har mördat någon. Den enkla förklaringen till att vapen behålls är att det blir för dyrt att skaffa ett nytt. Enligt flera intervjupersoner har många av de personer som ingår i kriminella nätverk och grupper, trots sin kriminella aktivitet, inte särskilt mycket pengar att röra sig med.

De flesta av de synliga vapen som cirkulerar i den kriminella miljön är producerade i Tjeckien och forna Jugoslavien. En majoritet av dessa vapen bedöms ha sitt ursprung i förråd från när östblocket föll eller från inbördeskrigen i forna Jugoslavien. På olika sätt skingrades vapenförråden och vapen finns nu utspridda över i stort sett hela världen.

Mc-gäng

Några intervjupersoner berättar att vissa mc-gäng har utsedda personer som ansvarar för mc-gängens gemensamma beväpning.

Det är emellertid ovanligt att polisen påträffar skjutvapen som bärs av medlemmar i mc-gäng. Däremot har man hittat gömda skjutvapen som bedöms tillhöra ett mc-gäng eller någon enskild medlem.

Flera intervjupersoner menar att det finns uppgifter som tyder på att mc-gängen använder sig av taktiska vapendepåer. Det kan handla om nergrävda vapen i närheten av klubbhus och bostäder eller någon annan strategisk plats. Det behöver inte nödvändigtvis vara en stor mängd vapen i en depå utan det kan handla om 2–3 vapen.

Enligt intervjupersoner förekommer det också att vapen förvaras av andra personer, så kallade målvakter. Som exempel nämns att individer i undergrupperingar kan utnyttjas för detta. Vapen kan också förvaras hos personer i bekantskapskretsen, gärna personer som inte är antecknade i brottsregistret.

Förorts- och stadsdelsbaserade grupper

Enligt intervjupersonerna är tillgång till skjutvapen en viktig statusmarkör för personer inom de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna. De individer som vet att de ofta blir kontrollerade av polisen drar sig emellertid för att bära vapen. Skjutvapen ligger i stället gömda, inte sällan någonstans i närheten av personens bostad, eller så förvaras de hos någon bekant, exempelvis i flickvänners lägenheter eller källarförråd.

Om en person är inblandad i en konflikt kan det emellertid finnas ett behov av att snabbt få tillgång till vapen. En typisk uppgift för personer som inte kommit så långt i den kriminella karriären är därför att agera vapenbärare. De kontrolleras inte lika ofta som mer kända kriminella. Deras uppgift är att på beställning leverera vapen med bil eller moped. På det sättet finns ett vapen aldrig längre bort än ett telefonsamtal. Bilen eller mopeden kan också vara följefordon för att upprätthålla en beredskap om en akut situation uppkommer. Med följefordonet kan också ett vapen snabbt avlägsnas från brottsplatsen efter en skjutning. Ibland används parkerade bilar som vapendepåer.

Externa konflikter

I medier beskrivs inte sällan gängkrig som en strid om marknadsandelar, ett från det legala affärslivet lånat begrepp, låt vara att metoderna i den kriminella miljön kan vara våldsamma. De flesta intervjupersoners uppfattning är emellertid att det är mycket ovanligt med gängkrig om marknadsandelar. De skjutningar som sker bedöms till stor del handla om individrelaterade konflikter som uppstår till följd av upplevda kränkningar och oförrätter. Enbart ett fåtal fall kopplas till revirstrider.

Vad som initialt utlöser den personliga konflikten varierar. Den kriminella miljön består enligt intervjupersonerna av ett stort antal lågtoleranta och lättkränkta individer vilket leder till att osämja ofta uppstår. De utlösande kränkningarna kan ha en af-färsrämsig grund, till exempel en obetald skuld. Många gånger är dock det som från början utlöser konflikten av bagatellartad karaktär. Den person som blir attackerad måste i sin tur upprätthålla sin status och heder vilket kan leda till en vedergällningsaktion. Sedan är karusellen av personliga vendettor i gång, och fler och fler personer kan dras in i konflikten.

Utifrån det insamlade datamaterialet har det skapats fyra kategorier av skjutningar som kan kopplas till konflikter: *affekt-skjutningar*, *taktisk misshandel*, *semi-planerade skjutningar* och *planlagda mord*. Utöver dessa kategorier tillkommer tre kategorier som inte är relaterade till konflikter: *vådaskjutningar*, *övningsskjutningar* och *glädjeskjutningar*.

Mc-gäng

Mc-gängen beskrivs av intervjupersoner som relativt discipline-rade, och de är därmed inte lika impulsiva i sina våldshandlingar som en del andra konstellationer, även om det förekommer att medlemmar begår oplanerade våldsbrott i stridens hetta. Normalt sett gör mc-gängen en konsekvensanalys och försöker hitta en lösning utan våld.

Den bild som förmedlas är att mc-gängen är strukturerade på ett sådant sätt att det krävs en ordentlig intern diskussion innan de beslutar sig för att i en konfliktsituation gå över till våldshandlingar. De måste överväga vilka konsekvenser ett sådant beslut kan få för klubben i stort, inte bara nationellt utan även internationellt. Våldsamma konflikter kan vara kostsamma och dra till sig oönskad uppmärksamhet. Våldshandlingar gentemot konkurrenter eller individer med stort inflytande i den kriminella miljön är därför väl planerade och övervägda samt förankrade och sanktionerade på hög ledningsnivå.

När beslut om våldsaktioner tas är det, enligt flera intervjupersoner, vanligt att uppdragen ges till personer längre ner i hierarkin, exempelvis i undergrupperingar. Det förekommer dock att individer från dessa undergrupperingar begår våldshandlingar som inte är sanktionerade av organisationen i stort. Många av undergrupperingarna beskrivs ha problem med den interna disciplinen. Det händer att personer missförstår order och direktiv, vad de får göra eller inte får göra, eller helt enkelt inte bryr sig om reglerna.

Andra självdefinierade grupper

Självdefinierade grupper som är nybildade eller fortfarande är i etableringsfasen är, enligt flera intervjupersoner, ofta mer benäg-

na att ta till våld än redan etablerade grupper. Skälet är att de har ett behov av att bygga upp sitt kollektiva skrämsekaptal och bli respekterade i den kriminella miljön.

Förorts- och stadsdelsbaserade nätverk

Jämfört med mc-gängen är individerna i de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna generellt sett mer händelsestyrda och spontana i sin våldsanvändning. De har inte lika strukturerade beslutsvägar som mc-gängen utan beslutet tas på individnivå. Konsekvensen blir att de därför med kort varsel kan bestämma sig för att gå från ord till våld. Åtskilliga skjutningar bedöms därför inte vara särskilt planerade. Personernas impulsivitet kan leda till att de kastar sig in i en konflikt utan att fundera över konsekvenserna. När väl en rival har utmanats, är det inte möjligt att backa utan att tappa i trovärdighet.

Några av intervjupersonerna talar om att det genom de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna skett en form av generations- och attitydskifte i den kriminella miljön. En ung generation av kriminellt belastade individer som inte drar sig för att ta till våld har vuxit fram.

Familje- och släktbaserade grupper

Enligt kriminalunderrättelsetjänsten och flera intervjupersoner utmärks många av de kriminella familje- och släktbaserade nätverken av att de har lätt för att ta till grovt våld. Några av gruppernas kärnor är genomsyrade av traditionella normer som innebär att uppfattade oförrätter och kränkningar måste besvaras för att gruppen ska upprätthålla sin heder och respekt. Konsekvensen blir att även mycket triviala konflikter kan resultera i allvarligt våld och användning av skjutvapen. Det förekommer också mycket internt våld.

Flera intervjupersoner är av uppfattningen att det uppstått en alternativ rättsordning, där vissa personer till följd av en kombination av makt och ibland religion fått en medlande funktion i vissa konflikter. Man kan där förhandla om konflikten och frias eller fällas. Exempelvis kan ett ”domslut” om att betala ”böter” fastställas. En egen rättsordning i kombination med egna ”banker” för utlåning och andra funktioner leder till att det skapas ett ”samhälle i samhället”. Flera intervjupersoner menar att myndigheterna har svårt att få insyn i detta parallellsamhälle.

Otillåten påverkan

Otillåten påverkan från organiserad brottslighet bedöms av intervjupersonerna förekomma mot en rad olika yrkeskategorier och funktioner, till exempel beslutsfattande kommunala tjänste-

män, väktare, skolpersonal, handläggare på Försäkringskassan, socialsekreterare, läkare på vårdcentraler och fastighets-skötare. Det är emellertid oklart hur omfattande dessa problem är. Kunskapsläget är bristfälligt och det blir mycket spekulationer och gissningar.

Den form av otillåten påverkan som tydligast lyfts fram av både intervjupersoner och i underrättelserapporter är otillåten påverkan mot målsägande och vittnen. Flera intervjupersoner bedömer att otillåten påverkan mot vittnen och målsägande är ett större problem än otillåten påverkan mot myndighetspersoner.

Flera av de intervjuade hävdar att det främst är målsägande och vittnen som själva är en del av den kriminella miljön som löper risk för att utsättas för otillåten påverkan. Intervjupersonerna menar emellertid att det är ovanligt att hoten övergår till konkret handling. Syftet är att skrämmas, inte att sätta hoten i verket.

Förorts- och stadsdelsbaserade grupper

Den i intervjuerna oftast beskrivna formen av otillåten påverkan mot myndighetspersoner är upploppsliknande situationer som emellanåt blossar upp i vissa förorter. I dessa fall har den utlösande faktorn många gånger varit en oväntad närvaro från myndigheternas sida, till exempel genom att räddningstjänsten ryckt ut eller att polisen gjort ett ingripande.

Vid sidan av de upploppsliknande situationerna förekommer det även mer avgränsade fall av otillåten påverkan. I en del förorter och stadsdelar finns det ett förhöjt hotklimat mot polispersonal i yttre tjänst, och vissa poliser och poliskontor i dessa områden blir galjonsfigurer för specifik polisverksamhet.

Flera intervjupersoner ger en beskrivning av att många personer i de förorts- och stadsdelsbaserade nätverken har svårt för auktoriteter, är lättprovocerade och har en överlägsen attityd. Dessa faktorer bidrar till en ökad risk för att otillåten påverkan kan uppstå vid möten med polisen. Dessa och liknande faktorer har poliser och gärningspersoner själva betonat i en tidigare undersökning.

Även de boende i vissa stadsdelar och områden kan utsättas för otillåten påverkan av förorts- och stadsdelsbaserade nätverk. Även här bedömer intervjupersonerna att självcensur är vanlig.

Självdefinierade grupper

I en tidigare enkätundersökning om otillåten påverkan mot poliser uppgavs mc-gäng ha stått för 28 procent av negativ otillåten påverkan (Brå 2009:7). Det är emellertid inte endast poliser och personal på andra brottsbekämpande myndigheter som är utsatta för otillåten påverkan av mc-gäng och andra självdefinierade

grupper. I intervjuerna nämns även tjänstemän på kommuner och myndigheter med tillsyns- och kontrollfunktioner samt kommunpolitiker.

Enligt intervjupersonerna är det vanligt att de självdefinierade grupperna spelar på sitt dåliga rykte, vilket innebär att de i princip inte behöver använda sig av några uttalade hot. Hoten framförs genom subtila antydningar och markeringar, till exempel genom att man vistas på samma plats som myndighetspersoner. Oftast sker det på ett sådant sätt att det är svårt att leda hot i bevis.

Del 3. Informell ekonomi och vinstdrivande verksamhet

Enligt flera intervjupersoner profiterar många kriminella konstellationer och individer på den så kallade informella ekonomi som finns i de tre storstäderna. Det handlar om billiga varor och tjänster till följd av skattebrott och annan kriminalitet. Det som tillhandahålls är exempelvis svarttaxi, försäljning av ”skattefria” cigaretter i jourlivsbutiker, alkohol, stöldgods, icke deklarerade matvaror och svartarbete. Kontantbranscher som restauranger är ”ett nav i brottsligheten”. Vid sidan av svartarbete hanteras smuggelsprit och cigaretter samt droger. Illegalt spel förekommer också. Personer med koppling till den kriminella miljön kan också via bulvaner äga restauranger, småbutiker etc. Misstankar finns också att pengar tvättas i restauranger.

Risken är stor för att den informella ekonomin kan ha en dominoeffekt. Flera intervjupersoner menar att näringsidkare som fuskar och bryter mot reglerna kan få konkurrerande verksamheter att även de ta steget in i den informella ekonomin.

Som tidigare nämnts utförs den vinstdrivande kriminella verksamheten sällan homogent av grupperna utan snarare genom att personer från olika grupp-kategorier går samman och bildar *projektbaserade konstellationer*. Den vinstdrivande brottsligheten kan vara inriktad på smuggling och försäljning av olika varor, exempelvis narkotika, dopningspreparat, vapen, alkohol, tobak och stöldgods.

Verksamheten kan också vara inriktad på mer parasitär brottslighet som rån, organiserade stölder, utpressning och bedrägerier.

En tredje verksamhetsinriktning är att erbjuda olika typer av tjänster, exempelvis spel- och svartklubbar, organiserat svartarbete, skuldindrivning, penninglån samt prostitution och arbetskraftsexploatering.

Del 4. Övergripande reflektioner

I rapportens övergripande analys och diskussion lyfts tre områden fram som anses vara särskilt centrala att diskutera.

- Problemformulering
- Kriminella nätverk och grupper
- Socialt utsatta områden

Problemformulering

Resultatredovisningen visar att aspekter som rekrytering, interna och externa konflikter, tillgång och hantering av skjutvapen samt förmåga till otillåten påverkan kan skilja sig väsentligt mellan olika typer av nätverk och grupper.

Det är därför mindre lämpligt att använda sig av samlingstermer som ”organiserad brottslighet” eller ”grov organiserad brottslighet” när brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier ska formuleras på detaljnivå.

Vid åtgärder mot ett fenomen kopplat till organiserad brottslighet är det därför viktigt att tydligt ha bestämt sig för vilket specifikt problem åtgärderna ska riktas mot och vad målet är med insatsen. Den begreppsapparat över olika former av organiserad brottslighet och beskrivningen av vinstdrivande kriminella aktiviteter som lanseras i denna rapport bör kunna fungera som ett hjälpmedel för en sådan analys.

De kriminella nätverken och grupperna

I resultatredovisningen beskrevs hur kartan för den kriminella miljön i Sverige har ritats om de senaste tjugo åren. Det nya är, enligt intervjupersoner, att antalet sammanslutningar i den kriminella miljön kraftigt ökat samtidigt som det också har tillkommit självdefinierade grupper med namn och attribut som tydligt visar grupptillhörighet.

Särskilt själv- och externdefinierade grupper har blivit något av ett föredöme och en inspirationskälla i den kriminella miljön. Mediernas rapportering har ytterligare bidragit till att lyfta fram konceptet med grupperingar. När väl stenen är i rullning har myndigheterna haft svårt att hejda utvecklingen.

Lojaliteten inom grupperingarna är emellertid många gånger illusorisk. Även om de som tillhör samma sammanslutning kan backa upp varandra när det gäller, är det mycket vanligt att personer i den kriminella miljön är självcentrerade och sätter sig själva i främsta rummet. Det är också ett av skälen till den mobilitet mellan olika grupper och nätverk som flera intervjupersoner berättar om.

Syftet med grupperingarna är också ytterst sällan att fungera som kriminella organisationer i betydelsen att vinstdrivande brottslighet utförs av dess medlemmar tillsammans och i viss bestämd ordning, ungefär som vilket företag som helst. I stället är det de enskilda individerna som ser en fördel med att ingå i en gruppering. Nyss nämndes bland annat trygghet och kontakter; det är i den meningen grupperingarna kan betraktas som kriminella organisationer: något som underlättar den egna kriminaliteten, men knappast är en organisatorisk utförare av vinstdrivande brott.

Från samhällets sida har tillväxten av grupper och nätverk blivit ett problem. Särskilt själv- och externdefinierade grupper samt icke namngivna grupper med koppling till förorter och familjer utmanar myndigheternas förmåga att upprätthålla lag och ordning. Konflikter som uppstår mellan individer och grupper i den kriminella miljön leder till skjutningar på allmän plats. Det kan leda till att människor känner otrygghet och kan minska legitimiteten hos samhällets institutioner. Särskilt gäller det de socialt utsatta områden där grupper har fått för stort handlingsutrymme. Sammanfattningsvis finns det därför starka skäl att motverka grupperingarna.

Socialt utsatta områden och fasteorin

I resultatredovisningen beskrivs problematiken i vissa socialt utsatta områden och hur förorts- och stadsdelsbaserade grupper fått fäste där. Många områden som kännetecknas av både social utsatthet och kriminalitet bedöms behöva långsiktiga insatser för att stegvis minska brottsligheten och öka tryggheten. När ett samverkansprojekt, mellan exempelvis polis och kommun, är tänkt att pågå under en längre tid och är riktat mot en komplex problematik ställs särskilt höga krav på planering, prioritering och kommunikation. För att nå ett så bra resultat som möjligt behövs därför en genomtänkt strategi över i vilken ordning de planerade åtgärderna bör genomföras. Risken är annars stor att bågen spänns för hårt genom att man vill ta tag i alla problem på en och samma gång. I rapporten beskrivs en strategi – fasteorin – som kan tillämpas vid långsiktiga samverkansprojekt mot brottslighet och otrygghet i utsatta områden. Grunden för fasteorin är att ett område kan befinna sig i tre olika faser och att varje fas har olika förutsättningar för så väl brottsbekämpande som brottsförebyggande arbete.

Inledning

Vad är organiserad brottslighet?

När ”organiserad brottslighet” kommer på tal är det knappast någon hejd på flödet av associationer. En del tänker på maffiaorganisationer, ofta av italienskt, ryskt eller amerikanskt snitt. Andra ser mc-gäng framför sig, där medlemmarna bär västar med ryggmärken. De senaste årens skjutningar och sprängningar gör att åtskilliga tänker på förortsgäng. I stället för grupperingar kan organiserad brottslighet också förknippas med vad som uppfattas som typisk kriminalitet för sådana konstellationer: utpressning, beskydd eller storskalig smuggling (jfr Vesterhav 2003).

Oklarheten kring begreppet organiserad brottslighet finns även hos dem som ordentligt satt sig in i frågan. Det finns ett hundratal definitioner, och ingen av dessa är gripen ur luften (jfr von Lampe 2009). På ett internationellt plan har diskussionen om vad som är organiserad brottslighet pågått i decennier. I Sverige blev frågan knappast mindre förvirrande när polisen omkring år 2005 satte ”grov” före organiserad brottslighet. När regeringen några år senare kraftsamlade mot den ”grova organiserade brottsligheten” skedde det utan att det närmare specificerades vad ”mobilieringen” riktades mot (Ds 2008:38).

Med andra ord har vi framför oss en begreppsmässig snårskog, en uppsjö av definitioner utan en sammanhängande teoretisk plattform att ta avstamp från (van Duyne och van Dijck 2007, van Duyne 2003, van Duyne 2010, von Lampe m fl. 2006, se även von Lampe 2009).

En ny begreppsapparat

Mot denna bakgrund kan det uppfattas som mycket svårt att ta fram en begreppsapparat för organiserad brottslighet. Eftersom syftet med denna rapport är att beskriva organiserad brottslighet i Sveriges tre största städer är det dock nödvändigt att med

hygglig precision ange vad som avses. Särskilt betydelsefullt är det när denna kriminalitet ska bekämpas eftersom den tar sig olika former. Förortsgäng kan inte mötas av polisen på samma sätt som mc-gäng.

Vad som kommer att argumenteras för i rapporten är följaktligen att det inte går att rikta åtgärder mot organiserad brottslighet i största allmänhet, som om det vore ett homogent problem. I stället bör de metoder som används ta sikte på dels vad som kännetecknar olika former av grupperingar och deras svaga sidor, dels de problem som dessa olika former av grupperingar för med sig.

På denna punkt ligger också hemligheten i definitionen av organiserad brottslighet. Det finns inte en organiserad brottslighet utan flera. Varför då inte beskriva de olika formerna och ta fram beteckningar på dessa i stället för att försöka pressa ner all organiserad brottslighet i en och samma form.

Ambitionen i rapportens första del är därför att utveckla en begreppsapparat för de olika former av konstellationer som bygger på samverkan mellan flera personer och som bedriver vinstdrivande kriminalitet i Sverige oavsett om de enligt gängse definitioner kan kallas för organiserad brottslighet eller inte. Syftet med ett sådant ramverk är att det ska bli enklare att beskriva och förstå maktstrukturer, kriminella marknader och den brottslighet som genomförs av olika former av nätverk, konstellationer och grupper. När strategiska beslut ska tas om förebyggande och brottsbekämpande åtgärder kommer det att underlätta att utgå från tydliga begrepp i stället för att arbeta mot något luddigt och svårdefinierat.

Organiserad brottslighet i storstäderna

I rapportens andra (och centrala) del kommer begreppsapparaten om organiserad brottslighet att tillämpas för att med de tre storstäderna i fokus (Malmö, Stockholm och Göteborg) beskriva likheter och skillnader mellan olika typer av kriminella grupper.

I rapportens tredje del görs en genomgång av olika typer av illegala marknader och kriminell vinstdrivande verksamhet. Även kopplingen mellan organiserad brottslighet och legala strukturer kommer att behandlas.

I rapportens fjärde och avslutande del ges övergripande reflektioner. I en bilaga till rapporten redovisas polisanställdas uppslag om åtgärder mot olika former av organiserad brottslighet. Dessa baseras på tre seminarier som genomförts med polisanställda i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Metod

Datainsamlingen

Beskrivningen av organiserad brottslighet i storstäderna baseras på ett sextiotal intervjuer med anställda inom polisen och en genomgång av ett sextiotal underrättelserapporter.²

Det innebär att det är polisanställdas bild av organiserad brottslighet som redovisas i rapporten. Med tanke på hur stora resurser som rättsväsendet lägger ner på att förebygga och bekämpa organiserad brottslighet, inte minst när det gäller informationsinhämtning och underrättelsebaserad kartläggning, finns det anledning att anta att de polisanställdas bild inte är helt missvisande. Samtidigt ska man inte glömma bort att det ligger i organiserad brottslighets natur att dölja sin verksamhet från insyn. Intervjuerna och underrättelserapporterna ger endast en bild av de former av brottsligheten som rättsväsendet har upptäckt och känner till. Fokus hamnar på det synliga, det som poliser ofta ser och kommer i kontakt med. Ett annat problem med intervjuer med poliser är att de kan vara måna om att berätta om just de fall som framställer dem själva på bästa möjliga sätt (Dorn, Murji och South 1992).

Det finns därför en risk för att en del av polisens beskrivningar inte helt stämmer överens med hur det faktiskt ser ut, utan är ett utslag av selekterad information, missförstånd, felaktiga antaganden, över- och underdrifter samt förutfattade meningar.

Vid flera tillfällen i resultatredovisningen används tidigare forskning för att göra jämförelser mellan polisernas och underrättelserapporternas beskrivningar samt för att fördjupa bilden. En del av dessa refererade studier har även omfattat intervjuer med kriminellt belastade personer som är kopplade till organiserad brottslighet. När jämförelser och hänvisningar till tidigare forskning görs anges detta i texten genom referenser.

De utdrag ur intervjuerna som redovisas i rapporten har anonymiserats och texten har bearbetats för läsbarhetens skull.

Inom ramen för projektet har även tre seminarier med polisanställda i Stockholm, Göteborg och Malmö genomförts. Sammanlagt har ett fyrtiotal polisanställda medverkat vid dessa seminarier. Deltagarna har kommit från olika sektioner, rotlar och nivåer inom polisen. Vid seminarierna har studiens resultat och slutsatser presenterats och deltagarna har utifrån dessa fått

² Datainsamlingen skedde inom ramen för ett regeringsuppdrag år 2012 som redovisades i promemorian "Brottslighet och trygghet i Malmö, Stockholm och Göteborg". Datauppgifterna har nu återanvänts till att göra en bredare och djupare analys än vad som var möjligt inom regeringsuppdragets tidsram.

diskutera vilka strategier de anser är lämpliga att tillämpa mot den givna problematiken. Sådana förslag presenteras i bilaga 1.

Begreppsapparat

Den begreppsapparat om organiserad brottslighet som kommer att presenteras nedan är utvecklad av författarna till rapporten. Begreppsapparaten används för att kunna kategorisera olika typer av kriminella grupper och företeelser (exempelvis olika typer av skjutningar). Kategorierna, eller för att använda sociologen Max Webers term – idealtyperna – beskriver med andra ord ingen exakt verklighet utan är en mental konstruktion i syfte att försöka komma närmare ett komplext fenomen (Weber 1977).

Kategorierna baseras på den empiriska forskning om organiserad brottslighet som bedrivits på Brå sedan 2002 men även relevant internationell forskning.

Del 1

Begreppsapparat för olika former av organiserad brottslighet

Begreppsapparaten

Den begreppsapparat som kommer att presenteras bygger dels på den nu aktuella undersökningen om polisens bild av organiserad brottslighet i de tre städerna, dels på tidigare forskning om organiserad brottslighet, företrädesvis i Sverige.

Som nyss nämnts blir begreppet organiserad brottslighet många gånger synonymt med namngivna kriminella grupperingar; gäng som syns och är utåtagerande. Skälet är att det finns en vilja att beskriva organiserad brottslighet i termer av tydlig organisation, vilket förutsätter en någorlunda stabil struktur med olika funktioner och tydliga mål. En slags kriminell variant till det reguljära samhällets byråkratier.

I verkligheten är det dock inte lika enkelt. Forskaren Peter Reuter beskriver till och med organiserad brottslighet som ”disorganized crime” (Reuter 1983). När blicken flyttas från gängtatueringar och klubblokaler blir bilden mycket mer komplex. Fram träder konstellationer, grupper och nätverk som inte är lika synliga. Den största delen av kriminellt belastade personer med koppling till organiserad brottslighet tillhör inte några namngivna gäng (Korsell, Vesterhav och Skinnari 2009). Dessa personer och deras konstellationer får också minst uppmärksamhet i medierna, trots att de svarar för en betydande brottslighet.

Den kriminella vinstdrivande verksamhet som är kärnan i organiserad brottslighet bedrivs sällan av namngivna gäng utan av sammansatta projektorganisationer som kan bestå av personer från både namngivna gäng och andra konstellationer, grupper och nätverk (Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009). Med andra ord är det i *andra* tillfälliga konstellationer brotten begås, och typiskt sett inte i ”moderorganisationerna” (namngivna gäng).

När man pratar om den organiserade brottsligheten har man nog bilden av en gudfader i toppen och undersåtar längre ned. Så har jag aldrig sett det, utan det är löst sammansatta nätverk med olika kriminella individer som har olika typer av brotts-specialiteter och som hjälper varandra.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

För att underlätta analysen av den kriminella miljön har fyra grupp- och nätverkskategorier skapats:

- Självdefinierade grupper
- Externdefinierade grupper
- Icke-namngivna grupper
- Projektbaserade konstellationer.

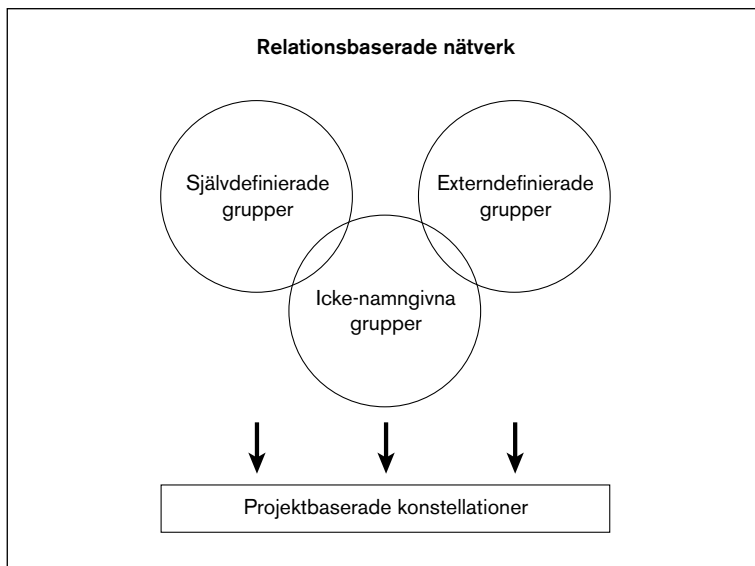
Samtliga av dessa konstellationsformer är invävd i olika former av *relationsbaserade nätverk* (se figur 1).

Dessa kategorier kommer att beskrivas mer utförligt, men redan nu kan sägas att *självddefinierade grupper* omfattar grupper som själva lyfter fram sin grupptillhörighet i form av namn, attribut och medlemskap. Exempel på *självddefinierade grupper* är mc-gäng³ som Hells Angels och Bandidos. *Externdefinierade grupper* är grupper som inte själva beskriver sin grupptillhörighet genom namn, symboler och attribut. I stället tilldelas de namn, antingen av polisen eller av medierna. Ett exempel är Backagänget i Göteborg. *Ikke-namngivna grupper* är ett samlingsnamn för olika typer av relationsbaserade nätverk som varken har ett självtilldelat eller externt tilldelat namn.

När personer från en eller flera av dessa grupp- eller nätverkskategorier går samman för att utföra ett vinstdrivande kriminellt projekt bildas något som omfattas av en fjärde gruppkategori, *projektbaserade konstellationer*. Det är dessa projektbaserade konstellationer som den citerade polisen ovan beskriver.

I det relationsbaserade nätverket kan det givetvis förekomma enskilda personer som helt står utanför någon av de tre formerna av grupper: externdefinierade, självdefinierade och ikke-namngivna. Bedömningen är dock att det hör till undantaget eftersom de flesta som involveras i organiserad brottslighet trots allt rimligtvis har åtminstone en svag koppling till någon av de tre grupperna, typiskt sett till en ikke-namngiven grupp.

Figur 1. Grupp- och nätverkskategorier

³ När termen mc-gäng används i rapporten avses de mc-gäng som polisen har arbetat mot samt deras undergrupper.

Projektbaserade konstellationer

Projektbaserade konstellationer är projektgrupper som sätts ihop för att bedriva en vinstdrivande kriminell verksamhet, exempelvis narkotikasmuggling, storskaliga stölder eller omfattande bedrägerier (Brå 2005:11, Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009, Larsson 2008). Det kan vara både ett kort- och långsiktigt projekt.

Precis som för en projektgrupp i den legala ekonomin består *projektbaserade konstellationer* av en eller flera projektledare samt flera projektmedarbetare, ofta med specifikt tilldelade arbetsuppgifter. Ofta finns en fast kärna av personer som driver de kriminella projekten. Sedan kan medarbetare gå in i och ut ur projekten (Brå 2005:11, Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009).

En *projektbaserad konstellation* kan bestå av personer från *självddefinierade grupper*, *externdefinierade grupper* och *icke-namngivna grupper*. Det centrala i sammansättningen av projektgruppen är de enskilda individernas kompetens, pålitlighet, rykte och förmåga.

Det handlar om en komplicerad nätverksstruktur – en kriminell arbetsmarknad – som består av olika nätverk av individer som på ett eller annat sätt kan bistå i den kriminella verksamheten.

Till exempel kan tre personer från en *icke-namngiven grupp* vara involverade i ekobrott tillsammans med en person som är medlem i en *självddefinierad grupp* (jfr Brå 2011:7). Det kan också vara tvärtom: En person från en *icke-namngiven grupp* är aktiv med indrivning tillsammans med tre medlemmar från en *självddefinierad grupp* (jfr Brå 2012:6).

Det finns olika kriminella grupperingar och beroende på vilket brott som ska utföras samverkar de med varandra över sina grupperingsgränser. Ibland är det som ett enda stort nätverk, det beror bara på hur du vänder kartan och tittar på problemet. Det kommer alltid personer som lierat sig med "osannolika personer". Det är brottsligheten och pengarna som styr.
(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Alla personer som ingår i *projektbaserade konstellationer* är inte yrkeskriminella. Åtskilliga personer är enbart behjälpliga då och då. De känner varandra eller har kontakt med personer som känner andra. Det är inte ens säkert att de identifierar sig med kriminalitet. De kan ha reguljära arbeten, men hjälper exempelvis till med att växla pengar utan att ställa besvärande frågor, lånar ut lokaler utan att bry sig om vad som förvaras där eller gömmer en väska utan att visa nyfikenhet på innehållet (Brå 2005:11, Brå 2007:4, Brå 2007:7, 2014:4). Viktiga uppgifter för den kriminella verksamheten, men uppenbara sidouppgifter i dessa personers liv.

Den kriminella miljön består därför av olika nätverk, med trådar in i varandra. Genom nätverken finner gärningspersonerna finansierare, kompetens och samarbetspartner (Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009).

Om man är kriminell känner man andra kriminella och gör brott tillsammans med dem. Det är inte säkert att man gör brott med samma kriminella, utan man har ett nätverk som man byggt upp under åren. Det kan vara folk man träffat genom olika brott eller på kåken. Skillnaden mot förr är väl att det i dag har kommit in namngivna gäng och det finns en vinst i att ha en gängtillhörighet, för då får man en mer betydelsefull ställning. Man ger en signal om att jag är farlig. [...] Den röda tråden är egentligen inte att man tillhör ett gäng utan att man begår brott tillsammans med dem man har kontakt med. Ena dagen kan man vara kompis och andra dagen fiende; det bottnar i business.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Vilka faktorer avgör vem som ingår i en *projektbaserad constellation*? Teoretiskt sett kan en kravprofil för en ”projektanställning” inom ett kriminellt projekt innehålla följande kriterier:

- Förtroende och lojalitet
- Kompetens, kontakter och förmåga
- Villighet att ta risken.

Hur stor vikt respektive kriterium får i det enskilda fallet beror på vilken typ av uppgift personen förväntas utföra.

Förtroende och lojalitet

För projektledarna i en *projektbaserad constellation* är det viktigt att veta att de personer som ingår i det kriminella projektet är pålitliga, lojala och utför de ålagda uppgifterna. Det är också av vikt att personerna uppträder diskret och håller tyst vid en eventuell brottsutredning. Ju mer personen kommer att få veta om de inblandade personerna och brottsupplägget, desto viktigare är att det finns ett uppbyggt förtroende. Följaktligen innebär det att ju större kravet är på förtroende, desto större är sannolikheten för att den anlitade personen har en nära koppling till projektledaren (jfr Brå 2005:11, Brå 2007:4, Brå 2007:7).

Kompetens, kontakter och förmåga

Personerna som ingår i en *projektbaserad constellation* måste också klara av att utföra de ålagda uppgifterna korrekt. Det kan kräva specifik kompetens och kunskap, men kravspecifikationen kan också handla om vad personen har för kontakter och kopplingar till den legala ekonomin. Om den brottsliga verksamheten

exempelvis är någon form av ekonomisk brottslighet kan det behövas någon med kunskap om finansiell verksamhet, kryphål i gråzoner och lagstiftning eller vetskap om hur vissa myndigheter arbetar med kontroll (Brå 2011:7, Brå 2014:4, Brå 2015:22). Om det är en återförsäljare av narkotika som efterfrågas behövs någon med kännningar i missbrukarmiljön (Brå 2007:7). Om det däremot är en indiviure som ska rekryteras är det viktigt att personen har ett uppbyggt skrämselkapital eller i alla fall har koppling till en gruppering med ”dåligt rykte” (Brå 2012:12).

Med andra ord är det uppgiften som avgör vilken typ av person som behövs. För vissa uppgifter efterfrågas personer som är djupt förankrade i den kriminella miljön och har ett stort kontaktnät, medan det för andra funktioner kan vara en fördel om personen har så få kontakter som möjligt i den kriminella miljön. Om det exempelvis handlar om att förvara stora mängder narkotika eller gömma kontanta medel söker man ofta en person utanför den kriminella miljön, men som ändå står projektledaren nära (Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009, Brå 2005:11, Brå 2007:7, Brå 2007:4).

Eftersom det handlar om brottslig verksamhet kan den kriminella arbetsmarknaden inte fungera lika öppet och vara lika effektiv som den legala. Antalet lämpliga kandidater är därför begränsat, och en projektbaserad konstellation kan därför bestå av personer med ojämn kompetens och förmåga (Brå 2007:4). Inte minst kan säkerhetstänkandet svikta hos en och annan person.

Villig att ta risken

Vissa uppgifter är mer riskfyllda än andra. För dessa uppgifter är därför den primära kravspecifikationen att personen är villig att ta risken. Det kan exempelvis handla om att agera narkotika-kurir, förvara narkotika eller andra illegala varor, fungera som målvakt i ekobrottsupplägg eller vara ”gångare” (en person som tar ut stora summor kontanter för svarta löneutbetalningar) i svartarbetsvärlden (jfr Brå 2005:11, Brå 2007:4, Brå 2007:7, Brå 2011:4, Brå 2007:27, Brå 2011:7, Brå 2015:22, Brå 2016:10). Till följd av att uppgifterna är riskfyllda rekryteras dessa personer oftast utanför projektledarens egen gruppkategori, eller i dess periferi. Många gånger är det helt utomstående personer som kommer i fråga.

Ibland anlitas till och med mellanhänder för att rekrytera personer för riskfyllda uppgifter. Skälet är skapa ett vattentätt skott mellan projektledarna och ”externa” medarbetare (Brå 2005:11). Inte sällan rekryteras resurssvaga individer med begränsade valmöjligheter till de mest riskfyllda uppgifterna. Det kan exempelvis vara personer med missbruks- eller skuldproblem. Personer

från länder med hög fattigdom anlitas också, exempelvis som narkotikakurirer. Inte sällan finns därför ett mått av utnyttjande av arbetskraften (Brå 2005:11).

En del *självddefinierade grupper* har undergrupperingar, och ibland kan medlemmar från dessa utnyttjas för riskfyllda uppgifter. Att ställa upp är ett sätt att meritera sig i den kriminella miljön (Brå 2009:7).

Självddefinierade grupper

Självddefinierade grupper definierar grupptillhörigheten med eget namn, symboler och andra attribut som signalerar exklusivitet, lojalitet, professionalism, sammanhållning inåt och makt utåt (jfr Larsson 2008, Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009). De kan också ha egna klubblokaler. Ibland förstärks tillhörigheten till gruppen genom att personer måste meritera sig för medlemskap och att det finns olika förhållningsregler att leva upp till. Begreppet *självddefinierade grupper* omfattar både mc-gäng och andra kriminella grupper med namn och medlemskap.

För denna organisationsform är ett ackumulerat skrämsekapital ofta centralt, det vill säga att gruppen har ett kollektivt rykte om att kunna bruka våld. Skrämsekapitalet laddas genom utförda eller påstådda våldshandlingar. Ett skrämsekapital kan baseras på händelser långt tillbaka i tiden (Brå 2005:18, Brå 2008:8, Brå 2009:7, Brå 2009:13, Brå 2012:6, Wierup 2007). Gruppens symboler är en ständig påminnelse om skrämsekapitalet. Detta kommer att diskuteras mer ingående längre ned.

Nybildade grupper kan därför vara särskilt våldsamma och utmanande i sin etableringsfas i syfte att bygga upp sitt skrämsekapital. Tidigare forskning pekar exempelvis ut utpressning som ett typiskt etableringsbrott för att ”placera ett nytt gäng på kartan” (Brå, 2012:12). Grupperna kan även ”få hjälp” av medier och brottsbekämpande myndigheter att förstärka sitt skrämsekapital genom skrivelser och uttalanden som spär på deras dåliga rykte (jfr Brå 2008:8).

Organisationsformen främjar också att man förvaltar skrämsekapitalet genom att nya medlemmar eller undergrupperingar kan få riskfyllda uppgifter i syfte att ”ladda upp” ett avlockande skrämsekapital samtidigt som de meriterar sig (Brå 2009:7).

Den ofta långa vägen till medlemskap, riterna och alla förhållningsregler ger starkt intryck av en sammansvetsad grupp människor som ingått ett livslångt brödraskap. Det finns emellertid beskrivningar som ger en helt annan bild (se exempelvis Michael ”Mega” Johannessen skildring i Wierup och Olsson 2012).

Trots anknypningen till gruppen är varje person oftast sin egen, har sin agenda och kan som nyss beskrivits göra kriminella affärer eller genomföra projekt med personer inom eller utanför den grupp de tillhör (Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009). Det vill säga, de kan ingå i eller bilda *projektbaserade constellationer* för att bedriva vinstdrivande kriminell verksamhet. Tillhörigheten till den självdefinierade gruppen fungerar därför i vissa fall som en plattform för egna kriminella aktiviteter.

Även organisationer agerar i nätverk. En kille i [i namngivet gäng] kan alltså agera för klubben, men även som egen i constellation med andra utanför klubben.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Hela den *självddefinierade gruppen* är med andra ord ofta inte delaktig i samma brottsupplägg. Det sker i princip bara när det handlar om konflikter med andra kriminella nätverk eller andra situationer som berör den *självddefinierade gruppen* som helhet (Korsell, Skinnari och Vesterhav, 2009, jfr Brå 1999:6).

För enskilda medlemmars vinstdrivande kriminella verksamhet fungerar *självddefinierade grupper* mer som ett "hantverkshus". Där finns personer med olika resurser och kapacitet, men som tidigare nämnts kan ofta andra samarbetspartner komma i fråga. Medlemmarna drar dock särskild fördel av gruppens rykte och skrämselkapital om de i enskild regi genomför brottsupplägg. Medlemskapet stärker personens kriminella cv och blir en garant för att medlemmen är trovärdig, vilket ger tillträde till nya brottsupplägg och fördelar även utanför brottsligheten. Det skrämselkapital som ligger i gruppens namn används särskilt vid utpressning och indrivning, men kan också fungera som en försäkring för att inte bli lurad av sina medbrottslingar och affärspartner.

Även om brotten begås av enskilda personer kan en viss del av brottsvinsten betalas till "klubbkassan", till exempel när gärningspersonerna använder den *självddefinierande gruppens* namn och attribut i sin brottslighet. Det blir en slags franchiseavgift.

För flera av de *självddefinierade grupperna* finns inslag av pyramidspel. Det innebär att de som är högst upp i gruppens hierarki tjänar pengar på de personer som är längre ner. I några självdefinierade grupper har till och med upplägget av pyramidspelskarakteristik varit själva affärsidén. Syftet har varit att ledarna ska tjäna pengar. Medlemmar har fått betala en inträdesavgift för att gå med, sedan löpande månadsavgifter och avslutningsvis en större summa för att tillåtas lämna gänget. För att ytterligare öka ledarnas profit har medlemmar även bötfällts för upplevda oförrätter.

Även om gängbrottsligheten många gånger framställs som en lukrativ affärsverksamhet i medierna leder det, för de flesta,

knappast fram till den idealiserade bilden (Brå 2007:4, Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009). Personerna i de *självddefinierade grupperna* bedöms av Polisens kriminalunderrättelsetjänst leva ”långt ifrån ett lyxliv”. Dessutom saknar de flesta både vilja och förmåga att förvalta sina kriminella inkomster. I stället rinner pengarna mellan fingrarna.

Externdefinierade grupper

Vid sidan av de *självddefinierade grupperna* finns andra konstellationer som inte själva definierar sin grupptillhörighet i form av namn, symboler och attribut. Vissa av dessa grupper kan ha en relativt fast kärna medan andra är mer flyktiga. Den gemensamma nämnaren är att de tilldelats ett namn, antingen av polisen eller av medierna. Dessa grupper kan därför lämpligen kallas för *externdefinierade grupper*.

För medierna är det svårt att i en tidningsrubrik – utan att använda ett namn – förmedla dessa gruppers brottslighet. Behovet av att kunna sätta en etikett – ett namn – är särskilt uttalat för utagerande grupper. Det är sådana grupper som gör sig gällande i lokalsamhället och därför är förhållandevis tacksamma att skildra i medierapporteringen. Även polisen tenderar att fokusera på självmarkerande gäng som utmanar polisens förmåga att upprätthålla lag och ordning. Polisen vill därför också gärna namnge den konstellation man arbetar med för tillfället. I vissa fall förekommer det även att man namnger *projektbaserade konstellationer*.

När det gäller den organiserade brottsligheten är det lätt att fastna i antal personer, varaktighet och sådant. Det som är farligast, det största hotet, är de konstellationer som inte är så starkt strukturerade. De är väldigt svåra att angripa eftersom personer är lätta att ersätta.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Några intervjupersoner förklarar att det kan vara lättare att få cheferna att prioritera ett ärende som är paketerat i en tydlig gängkostym som symboliserar farlighet än ett ärende mot individer i lösa och diffusa nätverk. Ett namn hjälper därför till att konkretisera vad det är fråga om, något som följande intervjuцитat illustrerar:

Problemet med mina brottslingar, det är att sälja in ärendet så att vi ska kunna jobba med dem. Men du, det gänget du håller på med, vad heter det? De heter ju ingenting. Det är lättare att ta till sig namngivna gäng, både för allmänheten och för polisen. Och så vill man veta vilka det är krig emellan, och då blir det som i Backa och Gårdsten, att man gärna sätter namn på grupperingarna. Men i botten kanske det inte är så.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

När ett nätverk eller en konstellation tilldelas ett namn av medier eller brottsbekämpande myndigheter finns en uppenbar risk att grupperingen tillskrivs många av de egenskaper som förknippas med namngivna grupper, inte minst ett skrämsekäpital. Det är som om namnet fylls med innehåll från alla de skildringar som tidigare getts om organiserad brottslighet. Eftersom *externdefinierade grupper* dessutom kan vara relativt diffusa nätverk innebär det en svårighet att avgöra vilka individer som tillhör gruppen eller står utanför. Följden blir att gruppens skrämsekäpital kan utnyttjas och även förstärkas av ett stort antal individer, oavsett om de egentligen är en del av nätverkets kärna eller inte (Brå 2012:6). Skrämsekäpitalet är med andra ord mer flytande för *externdefinierade grupper* än för *självddefinierade grupper*.

Icke-namngivna grupper

Icke-namngivna grupper har många gånger en lösare kontur än *självddefinierade grupper*, även om det i vissa fall kan finnas ett starkare lojalitetsband mellan individerna. En person är dessutom vanligtvis en del av flera olika *icke-namngivna grupper* samtidigt, vilket gäller även medlemmar i *självddefinierade* och *externdefinierade grupper*.

De *icke-namngivna grupperna* har i denna begreppsapparat delats upp i tre typer. Dessa nätverk är dock inte exklusiva, utan har snarare en starkt överlappande karaktär. Syftet med indelningen är ändå att göra en grov sortering av olika former av *icke-namngivna grupper* för att få en bättre överblick av den kriminella miljön. De *icke-namngivna grupperna* grundas på

- gemensamt ursprung och tidigare erfarenheter
- gemensamt bostadsområde
- familjeband och släktskap.

Gemensamt ursprung och tidigare erfarenheter

Denna typ av *icke-namngivna grupper* baseras på en gemensam historia; kittet mellan de inblandade är gemensamt ursprung eller tidigare erfarenheter. Exempelvis kan personerna under längre tid ha samverkat i en *projektbaserad konstellation* och på så sätt lärt känna varandra väl, eller de kan ha tillbringat en längre tid tillsammans på anstalt.

Det kan också handla om att individerna har ett ursprung i andra länder och har band till samma ort, land eller geografiska region.

Gemensamt bostadsområde

Icke-namnngivna grupper kan också ha sin grund i att personerna bor i samma bostadsområde. Det behöver inte handla om några homogena grupper utan den fasta punkten kan vara en stark förankring till bostadsområdet. Denna typ av *relationsbaserat nätverk* kan vara särskilt stark för ungdomar och ta formen av kompisgäng. Personerna känner varandra sedan länge och har gemensamma intressen.

Familj och släkt

Starka familje- och släkttraditioner kan utgöra grunden till maktstrukturer, lojalitetsband och förtroende. Typiskt sett är det inte fråga om kärnfamiljer och nära släktingar. I stället kan i många fall familje- och släktbanden sträcka sig långt och omfatta många personer. Ibland används beteckningen klan för att markera att det rör sig om en vid skara.

Skrämselkapital

Trots de nyss beskrivna skillnaderna mellan olika grupper och nätverk finns det en central universell beståndsdel som genomsyrar dem alla. En beståndsdel som egentligen är viktigare än själva grupperna och nätverken, men som till följd av förekomsten av grupper och nätverk fått större betydelse. Denna beståndsdel är *skrämselkapital*. Vi har valt att definiera skrämselkapital på följande sätt:

Skrämselkapital är den upplevda våldskapacitet som omgivningen tillskriver en enhet,⁴ och som i sin tur kan ge upphov till rädsla för enheten.

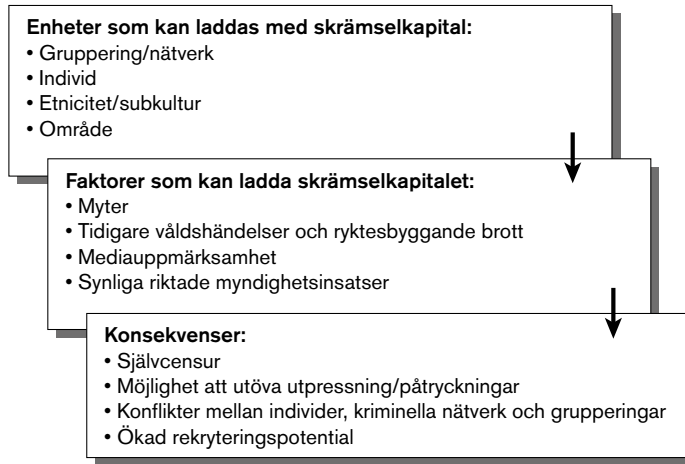
Skrämselkapitalet löper som en röd tråd genom de beskrivningar som intervjupersoner och underrättelserapporter ger av de olika formerna av organiserad brottslighet. *Skrämselkapital* spelar en central roll oavsett om det handlar om konflikter inom grupper och nätverk, konflikter med andra grupper och nätverk samt den vinstdrivande brottsligheten.

Det finns därför anledning att titta närmare på detta fenomen. Följande förklaringsmodell har utvecklats inom ramen för detta projekt.⁵ (Figur 2)

⁴ De olika enheterna beskrivs längre ned.

⁵ Modellen baseras på resultaten från denna studie samt tidigare forskning om otillåten påverkan och organiserad brottslighet. Se exempelvis Brå 2014:4, Brå 2012:12, Brå 2009:13, Brå 2009:7, Brå 2008:8, Brå2005:18.

Figur 2. Förklaringsmodell – skrämselkapital

Enheter som kan laddas med skrämselkapital

Det finns olika typer av enheter som kan laddas med skrämselkapital. De typer som har identifierats i vår studie är

- grupperingar/nätverk
- individ
- etnicitet/subkultur
- område.

Grupperingar/nätverk

Om åtgärder ska riktas i syfte att reducera en grupp eller ett nätverks skrämselkapital är det viktigt att först göra en analys av vad detta skrämselkapital egentligen består av. En indelning kan göras i *kollektivt skrämselkapital* respektive *immateriellt skrämselkapital*.

Det *kollektiva skrämselkapitalet* är det samlade skrämselkapitalet hos de enheter som ingår i en grupp eller ett nätverk. Det innebär att en grupp *kollektivt skrämselkapital* kan reduceras väsentligt om exempelvis en individ med stort skrämselkapital inte längre blir kvar i gruppen eller nätverket, till exempel genom att avtjäna fängelsestraff.

Det *immateriella skrämselkapitalet* är det skrämselkapital som finns laddat i sammanslutningens varumärke. Det kan jämföras med hur ett företagsnamn eller en logotyp förknippas med egenskaper som kvalitet och förtroende. Följden är att det blir enklare för väl avgränsade och synliga kriminella grupper, exempelvis *självdefinierade grupper*, att bygga upp ett stort *immateriellt skrämselkapital* jämfört med mindre synliga och framträdande grupper och nätverk.

Det *immateriella skrämsekapitalet* kan även över tid laddas upp av ett stort *kollektivt* skrämsekapital och innebär därmed att det *immateriella skrämsekapitalet* består, även om det *kollektiva* skrämsekapitalet minskar. På detta sätt bidrar myndigheter och medier till att ladda upp ett *immateriellt skrämsekapital* för mer diffusa nätverk och grupper när de tillskriver dem namn.

Individ

Individer kan också ha ett skrämsekapital. Ett stort skrämsekapital kan både fungera som en trygghet och utgöra något av ett cv i den kriminella miljön. Åtskilliga kriminella strävar därför efter att förstärka detta kapital så mycket som möjligt (Brå 2009:7, Brå 2012:12). Samtidigt innebär det att de inte vill riskera att reducera sitt skrämsekapital genom att tappa ansiktet i konflikter med andra personer i den kriminella miljön eller på annat sätt framstå som svaga. Som senare kommer att beskrivas har många av de konflikter som leder till skjutningar sin grund i att man vill bibehålla och förstärka det individuella skrämsekapitalet.

Det individuella skrämsekapitalet kan givetvis förstärkas genom att personen är del av en kriminell gruppering eller ett nätverk, och därigenom drar nytta av både det *kollektiva* och det *immateriella skrämsekapitalet*. En liknelse kan göras med en franchise-tagare, som drar nytta av det anseende som redan byggts upp. Det kan dock finnas interna regler inom gruppen för när och hur skrämsekapitalet får användas (Brå 2012:12).

Etnicitet/subkultur

Vissa etniciteter och subkulturer kan vara laddade med ett *immateriellt skrämsekapital*, inte minst till följd av fördomar. Exempelvis kan gärningspersoner med ursprung i Ryssland eller forna Jugoslavien ha en fördel när de utövar utpressning eftersom det finns en stor risk att brottsoffret tror att personen tillhör ”ryska maffian” eller den så kallade ”juggemaffian” (jfr Hadley 2006, Brå 2008:8). På det sättet kan personer kopplade till vissa etniciteter och subkulturer också dra nytta av det *immateriella skrämsekapitalet*.

Område

Även geografiska områden kan vara laddade med ett immateriellt skrämsekapital. Exempelvis har vissa stadsdelar, förorter eller gator dåligt rykte och förknippas därmed med ett skrämsekapital. Det innebär att skrämsekapitalet består även om de grupper, nätverk eller individer som från början laddade upp området med skrämsekapitalet inte finns kvar. Ofta är det andra som tagit vid.

Områden med ett stort etablerat skrämsekapital kännetecknas av att de boende varken vågar vittna eller anmäla brott. Sådana

områden kännetecknas ofta av bristfälligt underhållna fastigheter, tomma affärslokaler och bristande offentlig service. Till det kommer klotter, skadegörelse, övergivna möbler och fordon och annat som ger en bild av ett övergivet samhälle. Dessutom lockas narkotikaförsäljare och missbrukare till området. Buskörning med mopeder och bilar hör också till vardagen.

Faktorer som kan ladda skrämsekapitalet

Det finns olika faktorer som kan ladda enheterna med skrämsekapital. De faktorer som har identifierats är

- myter
- tidigare våldshändelser
- ryktesbyggande brott
- mediauppmärksamhet
- synliga riktade myndighetsinsatser.

Myter

Myter spelar en central roll i att ladda upp ett skrämsekapital. Det kan både handla om påhittade eller grovt överdrivna, specifika händelser som fått spridning samt mer abstrakta myter om att en *enhet* är farlig. När det gäller abstrakta myter kan skildringar av organiserad brottslighet och maffia i film och skönlitteratur ha stor betydelse.

Medieuppmärksamhet

Enheter kan laddas med skrämsekapital genom att de får utrymme i medier. Särskilt kriminella grupper och nätverk kan få stor draghjälp med att etablera eller förstärka sitt skrämsekapital genom att nämnas med namn i olika medier. Denna uppladdningsfaktor kan vara starkt sammankopplad med de andra uppladdningsfaktorerna beroende på vinklingen av medieinslaget.

Tidigare våldshändelser

Tidigare faktiska våldshändelser som kan knytas till en *enhet* förstärker enhetens skrämsekapital. Personer som betraktas som våldsamma och oberäkneliga tillskrivs inte sällan ett skrämsekapital. Samtidigt är det inte säkert att ett nätverk eller en grupp vill ha en medlem som är *för* oberäknelig.

När det gäller konflikter inom den kriminella miljön parasiterar individerna på varandras skrämsekapital genom exempelvis våldshandlingar och bötningar. En person inom den kriminella miljön som böjer ner sig för någon annan, exempelvis betalar en bötning eller blir misshandlad, reducerar sitt skrämsekapital samtidigt som den individ som utför våldshandlingen eller påtryckningen förstärker sitt skrämsekapital (jfr Brå 2012:12).

Ryktesbyggande brott

Förutom våldsbrott kan även vissa andra brott bidra till att förstärka skrämselkapitalet. Ett sådant brott är utpressning.

Synliga riktade myndighetsinsatser

Även myndighetsinsatser kan fungera som en uppladdningsfaktor. När myndigheter kraftsamlar mot en enhet i en stor samverkansinsats eller när polisen gör spektakulära tillslag med exempelvis nationella insatsstyrkan signalerar man tydligt till allmänheten att myndigheterna ser enheten som ett allvarligt hot. Även uttalanden om en *enhet* från enskilda poliser kan bidra till att förstärka skrämselkapitalet.

Konsekvenser

Enheter som är laddade med skrämselkapital kan leda till olika konsekvenser. De konsekvenser som identifierats i vår studie och i tidigare forskning är

- självcensur
- möjlighet att utöva utpressning/påtryckningar
- konflikter mellan individer, kriminella nätverk och grupperingar
- ökad rekryteringspotential
- minskad friktion
- minskad möjlighet att begå vissa brott.

Självcensur

Tidigare forskning visar att självcensur är ett problem som ibland kan vara större än faktiskt påverkan. Det upplevda skrämselkapitalet är den avgörande faktorn. Självcensur innebär att exempelvis en myndighetsperson förhåller sig passiv utan att ett hot uttalats; det kan ske genom att inte driva en utredning i en viss riktning, underlåta att kontrollera en person eller strunta i att rapportera en väsentlig iakttagelse. Enligt flera intervjupersoner drabbas även vittnen och målsägande av självcensur, och det är inte ovanligt att bevispersoner av rädsla är obenägna att dela med sig av information.

Möjlighet att utöva utpressning/påtryckningar

Skrämselkapitalet minskar behovet för en individ eller gruppering att behöva använda illegala påtryckningsmedel som hot och våld. Om skrämselkapitalet är tillräckligt stort underlättas otillåten påverkan. Uttalade hot eller våldshandlingar kan bli överflödiga, det räcker då med att påverkaren visar upp sig på platsen eller kommer med subtila antydningar för att skrämja exempelvis en

myndighetsperson. På det sättet är mekanismerna desamma som vid självcensur, men i det här fallet har trots allt ett påverkansför-sök ägt rum.

Konflikter mellan individer, kriminella nätverk och grupperingar

De kriminella personernas strävan efter att bygga på, eller att åtminstone inte reducera, ett befintligt skrämsekapital leder till en ökad risk för konflikter mellan individer, kriminella nätverk och grupperingar. I denna miljö pågår en ständig maktkamp om skrämsekapital.

Ökad rekryteringspotential

Skrämsekapital är även centralt från ett rekryteringsperspektiv. En gruppering med ett omfattande skrämsekapital har en fördel när det handlar om att locka till sig nya medlemmar eftersom de nya medlemmarna vill ta del av det *immateriella* och det *kollektiva* skrämsekapitalet.

På liknande sätt är individer med ett stort individuellt skrämsekapital attraktiva i den kriminella miljön. Om en gruppering eller ett nätverk knyter en sådan person till sig bidrar denne till att förstärka det *kollektiva* skrämsekapitalet.

Minskad friktion

Samtidigt som skrämsekapital kan leda till ökade konflikter i den kriminella miljön kan det paradoxalt nog även fungera som ett smörjmedel. Ett högt skrämsekapital kan ge lägre förhandlingskostnader och även fungera som en livförsäkring. Skrämsekapitalet kan med andra ord även användas för otillåten påverkan i den kriminella miljön men kan även resultera i självcensur hos andra aktörer i denna miljö, det vill säga att de undviker att fatta vissa beslut eller agerar på ett visst sätt till följd av rädsla för skrämsekapitalet.

Minskad möjlighet att begå vissa brott

Ett högt skrämsekapital kan även ha negativa konsekvenser för kriminella individer och grupperingar till följd av myndigheternas agerande. När de brottsbekämpande myndigheterna upprättar sina listor över prioriterade kriminella individer är *kapacitet till otillåten påverkan* ett av kriterierna som avgör om en individ ska prioriteras. När en individ eller gruppering drar till sig uppmärksamhet från myndigheterna blir det svårare att bedriva kriminell verksamhet. Man kan exempelvis bli utestängd från vissa projektbaserade konstellationer. Samtidigt är det en statusmarkör att på detta sätt vara "listad" och bevisligen tillhöra en kriminell elit.

Del 2

Grupperingar och nätverk i Sveriges tre största städer

Grupperingar och nätverk i de tre storstäderna

Vilka grupperingar och nätverksstrukturer är framträdande i Stockholm, Malmö och Göteborg? Hur har utvecklingen över tid sett ut för dessa grupper? Hur beskriver intervjuade poliser och deras underrättelserapporter organiserad brottslighet? Det är några av de frågor som vi ska försöka besvara i följande del av rapporten.

För att ge en så överblickbar beskrivning som möjligt av de olika typerna av grupper kommer inte bara de nyss nämnda huvudkategorierna att användas utan även några av underkategorierna.

Nätverk baserade på gemensamt ursprung

Några av de intervjuade poliserna har varit med länge och kan blicka tillbaka till polisarbete under 70- och 80-talen. De berättar att på den tiden började nätverk bestående av kriminellt belastade individer – som ofta var sammanbundna av att de hade samma etnicitet eller var inriktade på samma typ av brottsuppbygg – få stort utrymme i de tre städernas kriminella miljöer.

Flera av dessa personer hade sitt ursprung i Jugoslavien och närliggande länder. Till följd av nätverksstrukturen var denna form av organiserad brottslighet inte särskilt synlig. Nätverken hade heller inte samma behov av att markera sin närvaro som åtskilliga av dagens grupperingar. Brottsligheten var främst inriktad på stölder, rån och narkotika. Spelklubbar förekom också i dessa kretsar – som mötesplats, kontaktpunkt och kanal för brottsliga upplägg och illegal handel.

Det som poliserna beskriver är former av *relationsbaserade nätverk* – både *icke-namngivna* och *externdefinierade grupper* – i vilka personerna binds samman genom att de kommer från samma land eller geografiska region. Enligt intervjupersonerna kan dessa nätverk vara geografiskt spridda. De ingående personerna kan vara bosatta i olika områden i en stad eller på landsbygden.

Över tid har det, enligt intervjupersonerna, kommit till fler nätverk av kriminellt belastade personer som baseras på att de kommer från samma land eller geografiska region. Ett sådant exempel är nätverk bestående av personer med koppling till vissa regioner i Mellanöstern.

Nätverk som baseras på tidigare ursprung behöver emellertid inte vara liktydigt med att individerna har samma etnicitet.

Om vi tittar på de etniska nätverken så är de inte alltid klockrent etniska – därför blir det också fel att kalla dem etniska nätverk. De är inte renodlat etniska – de kan komma från samma geografiska område, där flera olika etniciteter finns

representerade. Men de bildar ett nätverk av kontakter som är baserade på förtroende mellan varandra. De nätverken är mycket svårare att upptäcka och de kan ha mycket större inflytande. Det kan vara flera olika viljor som styr i samma riktning. Dessa nätverk kan vara svårare att se, eftersom de inte är dumma nog att sätta en väst på ryggen eller en luvtröja på sig. Jag tror att sådana nätverk är mycket farligare än sådana som visar upp sig.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Mc-gängens etablering

Det tydligaste exemplet på *självddefinierande grupper* är mc-gäng. Sveriges första internationella mc-gäng etablerades år 1993 genom att en före detta bilklubb i Staffanstorps kommun utanför Malmö blev fullvärdig Hells Angels-klubb (Wierup och Larsson 2007). Intervjupersoner berättar att polisen i Skåne inte riktigt hade tagit denna utveckling på allvar. I stället hade polisen bedömt varje individ i mc-gänget för sig och såg inte till helheten. De enskilda individerna ansågs inte utgöra något större hot. Polisen insåg inte symbolvärdet i gruppen, dess skrämselfkapital, dess roll som förebild för kommande gäng och källa till lokal oro. I efterhand är en intervjuperson självkritisk:

Vi hade nog inte kunnat förhindra att HA etablerade sig i Sverige, men i Malmö hade vi nog kunnat förhindra utvecklingen.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Malmö närhet till Köpenhamn, där en våldsam konflikt hade utspelat sig mellan Hells Angels MC och Bullshit MC i mitten av 80-talet, bidrog till känslan av att en ny tid hade inletts med våldsammare former av organiserad brottslighet.

Det blev hårdare stämning i Malmö jämfört med tidigare.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Uppkomsten av de kriminella gängen ritade om kartan i den kriminella miljön, och organiserad brottslighet blev därmed också mycket synligare för allmänheten. Denna "gängkriminalitet" som växte fram var något nytt jämfört med de kriminella nätverk baserade på gemensamt ursprung, som polisen tidigare hade arbetat mot. Tidigare, hade polisen i Malmö inte haft problem med "gängkriminalitet". Visserligen hade det varit ungdomsoroigheter på somrarna, "men det var en annan sak", som en polis uttrycker det.

År 1994 började danska Bandidos alliera sig med mc-klubbar i Sverige, vilket inte uppskattades av Hells Angels. Det blev inledningen till en treårig våldsam konflikt, med incidenter över hela Norden som följd. År 1995 etablerades i Helsingborg Sveriges

första Bandidosklubb, och under de följande fyra åren tillkom ytterligare en Bandidosavdelning och fyra Hells Angelsavdelningar på olika orter i Sverige.

Under mitten av 90-talet bedrev polisen i Göteborg spaning mot en mc-klubb vid namn Gamlestan MC. Misstankarna gällde illegal alkoholförsäljning, langning i stor skala. Spanarna noterade att klubben hade kontakt med Hells Angels i Skåne, och poliserna befarade att Göteborgsklubben var på väg att bli upptagen i den stora organisationen.

Under denna tid pågick det ”nordiska mc-kriget”. Polisen i Västra Götaland följde med stort intresse händelseutvecklingen, inte minst i Danmark där bland annat ett pansarskott hade avfyrats. I syfte att förhindra en liknande utveckling i Västra Götaland beslöt polisen att tillsätta en särskild grupp som enbart skulle arbeta med mc-problematiken i Västra Götaland. Polisstyrkan kom att kallas för ”Änglavakt” och bestod både av civila spanare och av uniformerad polis.

Polisens farhågor om Gamlestans MC visade sig stämma. År 1996 blev den officiell ”hang around”-klubb till Hells Angels och år 1999 fullvärdig medlem.

Eftersom *självddefinierade grupper*, och inte minst Hells Angels, var ett nytt fenomen i Sverige visste inte poliserna till en början hur de skulle hantera dem.

Det var först när vi fick vår första Hells Angels-avdelning som vi började jobba med sådan brottslighet. Vi hade ju jobbat med grov brottslighet förut, men då mer ad-hoc gäng, jugoslaviska rångång på 80-talet.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Som en följd av de dramatiska händelserna kring konflikterna framstod under denna tid mc-gängen som det stora hotet i Sverige. Under mc-gängens uppbyggnadsfas var dock deras vinstdrivande brottsliga verksamhet, enligt intervjupersoner, i stort sett begränsad till samma typ av brott som enskilda kriminella personer i Sverige höll på med. Det var fortfarande nätverken av kriminellt belastade personer från forna Jugoslavien och deras samarbetspartner som svarade för en betydande del av den vinstdrivande organiserade brottsligheten i form av bland annat narkotikasmuggling, cigarettsmuggling och organiserade stölder.

I takt med att mc-gängen etablerades och deras skrämselfkapital byggdes upp – inte minst till följd av de våldsamma konflikterna – blev vissa medlemmar, enligt intervjupersoner, mer aktiva med utpressning, indrivning och hot. Från att organiserad brottslighet tidigare handlat om illegal handel och stölder utvidgades den brottsliga repertoaren till att omfatta parasitär brottslighet i

form av utpressning. Denna tydliga förändring innebar också att organiserad brottslighet i Sverige fick större likheter med vad som gäller på många andra håll i världen, låt vara på en lägre nivå.

Denna skillnad åskådliggör vilka olika uttryck den organiserade brottsligheten tar sig. Å ena sidan synliga *självddefinierade eller externdefinierade grupper*, som också drar nytta av att de är kända och fruktade. Å andra sidan mindre synliga *icke-namngivna grupper* och *projektbaserade constellationer* som undviker alltför synliga konflikter och prioriterar kriminell affärsverksamhet.

Andra typer av självdefinierade grupper bildades

Vid sidan av mc-gängen tillkom även andra *självddefinierade grupper* med medlemskap, namn och symboler som signalerar grupp-tillhörighet. Mc-gängen har varit en tydlig förebild för dessa nya gäng, och de har kopierat de inslag som de upplevt som framgångsrika. Vissa av gängen har haft en kontinuitet medan andra varit dagsländor som försökt sälja in sitt namn, inte minst med hjälp av medierna, men som sedan upplöstes. Det gäller både olika mc-gäng med tillhörande supporterklubbar och supportergrupper och andra namngivna gäng med formellt medlemskap.

Många gäng dyker upp och finns ett tag, sen faller några medlemmar ifrån och då kommer man i kontakt med andra, mer etablerade gäng, och det blir en genväg in till något annat. [...]

Ofta har man en entreprenör i varje gäng och om de försvinner så brukar det oftast falla sönder lite.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Externdefinierade grupper

Parallellt med att *självddefinierade grupper* började bildas i Sverige under 90-talet fick polisen även upp ögonen för nätverk av tungt kriminella personer med stark förankring i vissa förorter. Dessa nätverk hade oftast inga egenhändigt tagna namn. De kan bäst beskrivas som kompisgäng, där personerna begår brott tillsammans. En del av dessa nätverk tilldelades emellertid namn av polisen eller medierna och kan därför kategoriseras som *externdefinierade grupper*.

Det är mer vi [polisen] som fastnar i revir- och gängtänket. De som är med i Backa går ju inte runt och säger att de är med i Backagänget.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

I Stockholm blev till exempel ”Fittja Boys” ett begrepp och i Göteborg dök det upp ett kompisnätverk som fick det polisiära smeknamnet ”BMW-ligan”. Med tunga stulna personbilar körde de in i butiker och stal kläder och kapitalvaror.

Även andra nätverk namngavs och blev därmed ett synligare problem än de hade varit tidigare. Ett exempel är en *icke-namn-given grupp* som bestod av kriminella personer med en koppling till forna Jugoslavien som gemensam nämnare. Delar av detta nätverk började av polisen och media omnämns som ”Jug-gemaffian”. Andra exempel är det förortsbaserade nätverket i Göteborg – ”Backagänget” – eller det nätverk i Göteborg som av medierna inledningsvis kallades för ”Albanligan”, en benämning som sedan av pressetiska skäl ändrades till ”Naserligan” (Wierup 2007). Andra exempel på *externdefinierade grupper* som ligger mer i närtid är det mycket uppmärksammade assyrisk/syrianska nätverk i Södertälje som omnämns som ”Södertäljenätverket” eller ”Södertäljemaffian”.

Förorts- och stadsdelsbaserade grupper

I vissa förorter började polisen i slutet av 90-talet betrakta lokala kriminella nätverk som ett stort problem (Leinfelt och Rostami 2012). Ett exempel är Norra Botkyrka i Stockholm, där närpolisen utsattes för otillåten påverkan i form av hot och trakasserier. Det besvärliga arbetsklimatet ledde till både frivillig och påtvingad förflyttning av polispersonal (Holgersson och Granér 2013). Rikspolisstyrelsen betraktade detta som ett problem av ”nationellt intresse” och krävde att särskilda åtgärder skulle vidtas (Leinfelt och Rostami 2012). Resultatet blev att en särskild polisstyrka – Fittjakommisionen – bildades. Dess uppdrag var att arbeta mot kriminella nätverk i de södra delarna av Stockholm, med särskild inriktning på förorten Norra Botkyrka. Fittjakommisionen bytte så småningom namn till Särskilda Gänginsatsen (SGI).

När jag jobbade som närpolis i Norra Botkyrka på 90-talet var det lite rörigt där. Mycket ungdomar som hängde i centrum. Det blev hot mot oss som jobbade inom området till följd av att vi var aktiva och offensiva. Det var egentligen det som gjorde att man startade gänginsatsen SGI, som kallades Fittjakommisionen och som senare blev permanent.
(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Sedan millenniumskiftet har, enligt flera intervjupersoner, antalet kriminella konstellationer som är knutna till förorter eller bostadsområden ökat i de tre städerna. Många av individerna i den nya generationen av kriminellt belastade individer beskrivs som kapitalsvaga och är inte sällan boende i områden med omfattande problematik med etnisk och ekonomisk segregation, hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå och höga ohälsotal. Förtroendet för polisen är ofta lågt, och det medför särskilda svårigheter att arbeta i områdena. Enligt flera intervjuade poliser är det åtskil-

liga brott som aldrig anmäls, och det anses vara problematiskt att få vittnen och målsägande att lämna information.

Flera intervjupersoner karaktäriserar till och med en del av dessa områden som ”krutdurkar” och menar att problemen kommer att öka med social oro, våldsbrott, grova stölder och narkotikabrott. I grunden bedöms det vara sociala problem som tar sig uttryck i kriminalitet och ordningsstörningar. Samtidigt betonar många poliser att det är viktigt att inte förenkla bilden och generalisera för mycket.

Det är ju lätt att svartmåla områden trots att det bara är några enstaka procent som står för den dåliga biten. Det stora flertalet är ordentliga. Om man till exempel tittar på Rosengård är det ett antal hundra ungdomar som ställer till med problem. Majoriteten av de boende där gör ju inte det, men de får leva med den bilden. En sådan stämpel tar många generationer att tvätta bort, och då blir det ett segregerat område.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

De förorts- och stadsdelsbaserade grupper som beskrivs i intervjuerna är en form av *icke-namngivna grupper*. I vissa är de dock *externdefinierade grupper*.

Strukturen på de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna och vad som binder individerna samman skiljer sig åt mellan olika geografiska områden.

Det finns nätverk som vilar på släktskap – *familje- och släktbaserade nätverk* – men de flesta förortsbundna grupper i de tre städerna baseras snarare på att individerna bor i samma område.

I de här grupperna är man ju inte medlemmar, man är inte medlem 1, 2, 3, 4 och 5. Utan man är ett kompisgäng och man ligger antingen väldigt nära den här gruppen eller så ligger man i utkanten av den, och så vidare.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Nätverken har ofta en fast kärna bestående av ett antal tungt kriminellt belastade personer.

Det är ganska fasta strukturer där vi ser att det är samma personer som begår inbrott och rån, men det finns inget gängnamn. Det finns någon slags hierarki, men ingen uttalad.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Runt kärnan finns sedan ett löst sammansatt nätverk av ungdomar som inte är särskilt brottsbelastade. Enligt intervjupersoner kan de ansluta sig till gruppen vid upplopp, bränder och stenkastning. Mobiltelefoner används för att samla ”anhängarna” för sådana stenkastningar och liknande aktioner.

Individerna i nätverken är relativt flexibla, och strukturen kan därför förändras på kort tid. Särskilt i grupperingarnas utkanter kan personerna ha lojaliteter mot flera grupper. Det är, enligt både intervjupersoner och underrättelserapporter, vanligt att personer går in i och ut ur dessa konstellationer.

Flera intervjupersoner menar att människor har olika behov av att tillhöra grupper. Vissa, särskilt yngre personer, söker tillhörighet. När en person byter bostadsområde eller skola kan också gruppens ”medlemmar” skifta.

När ett specifikt vinstdrivande brott ska genomföras inom ramen för ett förorts- eller stadsdelsbaserat nätverk kan en *tillfällig projektbaserad konstellation* bildas. Denna projektgrupp är ofta kortsiktig och handlar om att samla lämplig kompetens för just detta tillfälle.

Enligt flera intervjupersoner är brottsligheten i de förortsbaserade kriminella nätverken ofta inriktad på narkotikahandel, stölder och personrån i närområdet. Med tiden kan de dock bli specialister på andra brott. En intervjuad polis berättar till exempel att de mest avancerade rånarna i Sverige har sitt ursprung i förortsbaserade kriminella nätverk.

Vi har väldigt många löst sammansatta gäng. Från början handlar det nog om kompisgrupper och sedan debuterar de i grova brott tillsammans. Sedan har de kvar den kärnan lite grann, men man utvecklar sitt nätverk med andra personer utefter brottstyper, till exempel rån och annat. Det är nog den vanligaste typen av konstellation som begår grova brott över tid och i en mer organiserad form. Den skulle jag vilja kalla den absolut farligaste.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Territoriella anspråk

Några år efter millenniumskiftet började polisen se tecken på att vissa av de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna försökte kontrollera vissa geografiska territorier i sina bostadsområden. Nätverken vill äga sin egen kriminella marknad och inte släppa in andra aktörer. Ett område kan omfatta flera olika nätverk och därför är ”reviren” oftast inte särskilt stora, utan det rör sig om någon eller några gator. Många gånger är det yngre kriminellt belastade individer som håller till i sitt kvarter och anser sig ”äga området”. Verksamheten i reviren eller territoriet kan ta sig uttryck i exempelvis öppen gatuförsäljning av narkotika.

De har svårt att samordna sig, de här killarna som har störst egon. Alla vill vara ledare, och kan han inte vara ledare så får han starta ett nytt gäng. Och så håller det på. Då blev det lite

så på Rosengård att vissa delar tillhörde dem och andra delar tillhörde dem.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Bakgrunden till territoriella ”anspråk” är att ett begränsat område skapar möjlighet för de kriminellt belastade ungdomarna att agera och påverka. De saknar resurser och vilja att utvidga; gärningspersonerna nöjer sig många gånger med att hålla sig inom ”sitt” område. Längre fram och i takt med att en del av ungdomarnas kriminella karriärer fortskrider blir emellertid deras brottslighet ofta mindre territoriell. Deras brottslighet och de själva växer ur det gamla områdets trånga kostym.

Enligt intervjupersoner och underrättelserapporter är kontrollen inte avgränsad till att handla om kriminella marknader utan kan även omfatta en provokativ markering i form av hot och våld mot boende i området, poliser, socialtjänstpersonal, ambulansvårdare, brandmän, skolpersonal, väktare med flera. Några intervjupersoner med lång erfarenhet av att arbeta med ungdomsgång menar att attityden har blivit hårdare över tid och att det vuxit fram en större respektlöshet gentemot myndighetspersoner. I vissa förorter förekommer hot, trakasserier och våld i form av till exempel sten- och äggkastning, avskjutning av riktade fyrverkeripjäser och skadegörelse. Grön laser har använts. Bilars utsättning eller utsätts för annan skadegörelse. Till och med ”polisfällor” eller så kallad ”police fishing” förekommer. En polispatrull luras att förfölja en bil in i ett område. Där överges den förföljda bilen och i bakhåll står ungdomar och kastar sten på polisbilen. Även räddningstjänstens fordon har angripits. En intervjuad polis beskriver situationen i Malmö på följande sätt:

I väldigt låg ålder vill man hävda sitt territorium, framför allt ute på Rosengård. Det är många yngre personer där som känner att detta är min värld. Det är vår värld, vi styr detta.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Några intervjupersoner menar att vissa av de förortsbundna kriminella nätverken strävar efter att påverka strukturerna i närsamhället och underminera legitimiteten för andra system, till exempel genom olika former av provokativa markeringar mot samhällsfunktioner. På detta sätt manifesterar nätverket makt för de boende i området och bygger på sitt skrämsekapital. Om nätverken lyckas skrämja de boende till tystnad och passivitet uppstår en buffert mellan de kriminellt belastade individerna och de yttre hoten mot dem, både från brottsbekämpande myndigheter och rivaliserande kriminella individer. Denna buffert uppstår emellertid endast om de boende förstår och följer de kriminellas värde- och normsystem. Därför fungerar det utåtagerande beteendet som en påtaglig symbol för territoriell maktutövning.

I vissa områden har det, enligt underrättelserapporter, till och med förekommit att boende utsatts för hot, skadegörelse och rån. De kriminella personernas maktutövning riktas då direkt mot de boende. Det kan föda en oro som övergår i självzensur, det vill säga att de boende inte vänder sig till myndigheterna av rädsla för att det ska leda till repressalier. Det minskar polisens möjlighet att få information (jfr Brå 2008:8, Brå 2012:12).

En intervjuad utredare menar att det krävs att polisen tar sig tid och förklarar för att få vittnen att tala. Kanske måste polisen söka upp vittnen flera gånger och vistas i området en längre tid. Dessutom kommer vissa boende från länder där det inte finns något förtroende för polisen. Det tar tid att bygga upp ett förtroende:

Jag kanske måste ringa på den där dörren tre eller fyra gånger. Det måste få lov att ta tid att hålla på med dessa utredningar.
(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Även de upplopp med anlagda bränder, stenkastning och våldsbrottslighet som förekommit i vissa stadsdelar och förorter i de tre städerna bidrar till att underminera samhällets legitimitet i området. Enligt intervjupersoner kan upploppen skapa en territoriell känsla av gemenskap. Det är ”vi” mot ”dem”. Om sedan kommunal service flyttar ut och butiksfönster gapar tomma bidrar det ytterligare till känslan av övergivna områden i vilken en annan maktordning råder än i det reguljära samhället.

Intervjupersonerna är av uppfattningen att det undantagslöst är individer i de förortsbaserade kriminella nätverken som utlöst upploppen. Inte sällan har det skett som ett svar på något myndighetsingripande. Polishatet bedöms vara stort i de förortsbaserade kriminella nätverken.

Det har blivit en liten grej, att om polisen stör deras verksamhet, eller gör något mot deras kompis, då ska de hämnas, och så startar de de här upploppen.
(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Några intervjupersoner menar att polisen historiskt sett borde ha varit mer närvarande i dessa områden. Det gäller även andra myndigheter och kommunen. Flera intervjupersoner uttrycker en stor oro över utvecklingen och begrepp som ”social oro” återkommer hela tiden i intervjuerna.

Familje- och släktbaserade nätverk

I vissa av de tre studerade städernas förorter eller stadsdelar finns också en annan form av *relationsbaserade nätverk*. I intervjuerna förekommer berättelser om familje- och släkterelaterade nätverk med stort inflytande. De beskrivs som en samling personer som

med viss styrning från ledande personer är koordinerade och samverkar i sin brottslighet.

Polisen i Malmö använder även termen ”klaner” för att beskriva dessa nätverk. Några intervjupersoner från varje stad talar om familjebaserade konstellationer med ”imperiebyggnadstendenser”. Det är ett uttryck som syftar på familjer som med territoriella anspråk byggt upp en storskalig verksamhet med både legala och illegala inslag. Det är en ovanlig form av organiserad brottslighet där ambitionen är att kontrollera ett mindre område.

På det illegala kontot finns narkotika- och vapensmuggling, stölder, häleri och utpressning samt beskyddarverksamhet. Inom den legala ekonomin drivs olika företag och det kan också finnas ett inflytande inom lokalpolitik och föreningsliv. Intervjuade poliser talar om tendenser till ett ”parallelsamhälle” där Sveriges lagstiftning inte gäller och där viktiga samhällsfunktioner tagits över av familjer och släkter. De bestämmer var näringsverksamhet får bedrivas, löser tvister och lånar ut pengar.

De familje- och släkterelaterade nätverken är oftast inte begränsade till en stad utan nätverken sträcker sig till andra städer i Sverige och även övriga Europa.

Som tidigare nämnts är termen ”släktbaserade” något missvisande eftersom det i princip endast är nätverkens kärna som är släkt eller barndomsvänner. Denna kärna omger sig med yngre brottsaktiva personer. Det handlar om unga killar som vill komma upp i hierarkin och därför tilldelas olika uppgifter. Dessa personer behöver inte ha samma etniska tillhörighet som kärnan. Snarare har de vuxit upp i samma bostadsområde.

Både intervjuade poliser och kriminalunderrättelsetjänstens rapporter lyfter fram att det också finns personer som föds in i organiserad brottslighet. Ungdomar tar intryck av kriminellt belastade förebilder i familj och släkt. Särskilt fäder och äldre bröder kan påverka ungdomar att själva börja med brott. Det kan även röra sig om släkter där brott hör till vardagen, och har gjort så i generationer. För dess ungdomar kan det vara svårt att bryta sig loss från detta mönster. Risken är stor att de växer in i brott och att det blir en naturlig del av familjelivet.

Intråde och rekrytering

Som redan framgått bildades i kölvattnet av mc-gängens etablering på 90-talet fler *självddefinierade grupper*. Enligt intervjupersonerna blev det mer attraktivt för enskilda kriminellt belastade individer att tillhöra någon form av konstellation. Med tiden har det ”blivit udda att vara ensam” säger en polis som följt grupperna sedan mitten av 1990-talet.

Hos intervjupersonerna varierar förklaringarna till varför ambitionen att bilda och tillhöra kriminella grupper blev så tydlig i slutet av 1990-talet. ”Det är som med klädmodet. Plötsligt tar alla efter”, menar en polis. En förklaring som lyfts fram särskilt är förebilderna i mc-miljön. På det sättet fick mc-gängen, det vill säga själva organisationsstrukturen och den lokala oro som gängen förde med sig, väsentligt större betydelse än medlemmarnas individuella brottslighet. En annan bidragande orsak till gängens attraktionskraft bedöms vara filmer och böcker som skildrar olika amerikanska gäng.

Flera av de intervjuade är av uppfattningen att det finns en lockelse hos många kriminellt belastade individer att gå samman i gäng med namn, symboler och medlemskap. Det handlar bland annat om att genom grupptillhörigheten få en ökad säkerhet. Ingen vill bli den sista att stå utanför i det som karaktäriseras som ett ”hårdnande klimat”. Att tillhöra en grupp skänker trygghet mot andra samtidigt som det går att dra nytta av skrämsekapitalet.

Tidigare har också beskrivits hur ett medlemskap stärker det egna varumärket och underlättar att hitta samverkanspartner för brottslig verksamhet.

En annan orsak till att gå med i grupper är för att få bekräftelse. Intervjupersoner menar att tillhörigheten till grupperingar gärna romantiseras av unga människor med få andra förebilder i vuxenvärlden än lokala kriminella personer. Lockelsen ligger i en livsstil med dyra bilar och andra attribut som signalerar framgång. Vissa personer i den kriminella miljön betraktas som kändisar, intervjuas i etablerade medier och bygger på det sättet ytterligare på varumärket. Dessutom ger det status, menar en intervjuad polis, vilket till exempel kan manifesteras för omgivningen genom att kunna gå före i krogkön.

Det förekommer till och med att unga personer bildar egna grupper med storstilade namn och symboler. Vissa ”medlemmar” har knappt kommit in i yngre tonåren. Dessa grupper behöver inte ha någon substans, men polisens erfarenhet är att om personerna i konstellationen börjar begå brott kan personer redan i 15-årsåldern vara relativt etablerade i kriminalitet.

Inträde och rekrytering till de olika konstellationerna kan dock se olika ut.

Rekrytering till självdefinierade grupper

För mc-gängen är processen fram till fullvärdigt medlemskap relativt lång och kan pågå i flera år. I vissa fall är det en hel mc-klubb som rekryteras. Både vid rekrytering av hela klubbar och

enskilda individer finns en rekryteringstrappa med olika steg som vanligtvis måste passeras innan fullvärdigt medlemskap uppnås. Det finns även olika typer av undergrupperingar, och en del personer i dessa konstellationer når aldrig upp till ett fullvärdigt medlemskap, antingen för att de inte anses ha det som krävs, eller för att de inte är intresserade till följd av den långa och krävande tiden som provmedlem. En intervjuperson ger följande beskrivning av personer som tillhör mc-gängens undergrupperingar.

Vissa är inte ens intresserade av att gå med i [mc-gäng] för att de förstått att det krävs för mycket av dem. De har sitt skal-skydd i undergrupperingen, vilket är viktigt om du hamnar i fängelse.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Rekryteringsbasen till mc-gängen utgörs av småklubbar och personer som är etablerade i den kriminella miljön.

Det blir ju som en stor vänkrets med olika expertområden som man testat att ta in. Man rekryterar på olika sätt, men man har väldigt stark kontroll på vilka som kommer in.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Hur starkt det sociala kittet är mellan fullvärdiga medlemmar och dem som rekryteras beskrivs av några intervjupersoner som avgörande för hur stark sammanhållningen blir i mc-gänget. De klubbar som rekryterar personer längre bort från den egna vänkretsen löper större risk att få problem med sina adepter och även drabbas av interna konflikter.

Rekryteringen till de självdefinierade grupper som inte kan klassas som mc-gäng präglas av att de inte har en lika tidskrävande rekryteringstrappa och -process som mc-gängen.

Rekryteringen till de gäng som företrädesvis innehåller andra och tredje generationens invandrare ser helt annorlunda ut än till exempelvis mc-gängens. Om du vill in i ett mc-gäng måste du vara beredd på att göra skitjobb i 4–5 år. Du ska diska, städa, köpa bullar och passa upp på de etablerade medlemmarna. Om man är tjugo år och lever i den här macho-kulturen är det ingen som säger "jag kan börja här nere" utan de vill ju upp på toppnivå direkt. Om man då inte får den status som man hoppades på när man går in en gruppering hoppas man vidare och rör sig i andra nätverk.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Tidigare beskrevs att vissa självdefinierade grupper har en pyramidspelskaraktär, där affärsidén för det ledande skiktet är att tjäna pengar på medlemmarnas avgifter av olika slag eller genom procent av intjänade brottsvinster. Till följd av affärsupplägget

har dessa grupper många gånger en mer offensiv rekrytering än de övriga grupperna. En intervjuperson beskriver en pyramidspelsliknande konstellation på följande sätt:

Du får en t-shirt med gängets namn, och så är man kung ett tag. Sedan kräver givetvis gänget att du utför kriminella gärningar. Vill man gå ur kostar det tjugofemtusén. Vilket för de här ungdomarna i stort sett är omöjligt att hosta fram. Sedan är man fast i klorna på något sätt.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Rekrytering till förorts- och stadsdelsbaserade grupper

Den bild som förmedlas genom intervjuerna är att det på ett allmänt plan inte sker någon aktiv och riktad rekrytering till de förorts- och stadsdelsbaserade kriminella grupperna. Det är snarare så att vissa personer gradvis glider in i kriminalitet som en följd av att de bor i området och befinner sig i en miljö med kriminellt aktiva personer i närheten.

Rekrytering är ett ord som förekommer i bland annat rapporter, men det är ett skeende som gör att det är svårt att säga exakt tidpunkt för när rekryteringen inträffade. Det är en längre process där man vävs in i den kriminella världen och lär känna personer som håller på. Normer och attityder förskjuts successivt.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Många av de ungdomar och barn som är i riskzonen för att dras in i kriminalitet har inte klarat av skolan och ser inte någon framtid framför sig i det konventionella samhället. Flera av dem är eller har, enligt intervjupersoner, varit föremål för insatser från sociala myndigheter. Andra påverkande faktorer som lyfts fram är utanförskap, instabila och segregerade bostadsområden och diskriminering. Flera poliser menar att problemen med den förortsbaserade kriminaliteten företrädesvis finns hos den andra generationens invandrare.

Det tror jag du har i de flesta områden runt om i Stockholms län. En viss uppgivenhet över att man inte kommer in i samhället och då börjar man med enklare stölder och sedan växer det fram mer och mer både i organisationsform, men även i att kriminaliteten går uppåt.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Intervjupersonerna understryker dock att de flesta ungdomar i de beskrivna områdena inte hamnar i kriminella nätverk. Bara för att du är uppvuxen i ett socialt utsatt område hamnar du inte per automatik i gäng.

En avgörande faktor för hur ”glidningen” in i förorts- och stadsdelsbaserade grupper ser ut beror på vilken karaktär den kriminella miljön har i bostadsområdet. Vissa områden består mestadels av löst sammansatt ungdomskriminalitet och enskilda äldre kriminella individer. I andra områden kan det ha etablerats relativt starka och inflytelserika sammanslutna nätverk bestående av äldre kriminellt etablerade individer.

Oavsett hur den kriminella miljön ser ut i området fungerar dock äldre kriminella individer som förebilder för en del yngre personer.

Jag tror att det främst går till så att någon person som är ung har börjat begå lite brott, man röker lite hasch, man ser andra kriminella i sitt bostadsområde som är mer framgångsrika och det blir en förebild man vill leva upp till. Man närmar sig de kriminella förebilderna utan att bli rekryterad, det sker naturligt. Dels för att man köper narkotika av dem, dels för att man skaffar andra kontakter. Man försöker bli kompis med dem för att det är ett bra skydd mot de fiender man har.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Status och respekt byggs upp genom att begå brott. Även om brottsligheten inte är särskilt lönsam är det viktigt att skapa en bild av ekonomisk framgång (jfr Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009, Hall, Winlow och Ancrum 2008). En del kriminellt aktiva personer signalerar detta genom att exempelvis köra fina bilar samt bära guldkedjor och märkeskläder.

De flesta av våra unga rånare har jättestora kläder allihop, de har Fred Perry, Boss, Marco Polo, Canadian Goose. Alla de fina märkena har de, och det är de som har minst pengar egentligen.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

I resurssvaga områden där avsaknaden av sådan grannlåt är stor, i kombination med att ungdomarna har få förebilder, får gängtillhörighet ett romantiskt skimmer över sig. Även äldre syskon kan fungera som kriminella förebilder, trots att föräldrarna är skötsamma och tar avstånd från brott.

Har vi storebror här [på Polisens ungdomssektion] i år har vi om tre, fyra år lillebror, sen kommer nästa lillebror.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Flera av de intervjuade poliserna betonar emellertid att man inte får förenkla bilden och generalisera. Det handlar om individer och det är farligt att sätta ”familjeetiketter”. Poliserna återger även berättelser om människor de mött som tagit avstånd från kriminalitet trots att de tillhört en viss kriminellt belastad familj och ”borde ha ingått”.

Enligt flera intervjupersoner blir glidningsprocessen särskilt påtaglig i de områden där det finns tendenser till att nätverk eller grupper försöker kontrollera ett avgränsat geografiskt område. De ungdomar som vistas i detta område riskerar att hamna under inflytande av kriminella personer. Inträdesprocessen kan till exempel börja med att de utför småtjänster mot viss ersättning. Successivt sugs de sedan upp i det kriminella nätverket eller den kriminella gruppen. En del unga personer tycker, enligt en intervjuad polis, att det är ”supercoolt” att utföra tjänster åt de kriminella nätverken. Det ger status. Tjänsterna kan exempelvis bestå i att bära narkotika, transportera paket, begå inbrott eller hålla vakt.

Man växer in i en roll och blir accepterad – man får ett kompisgäng. Man bor i ett område och genom det tas man upp. Det är nog svårt för unga killar att undgå att inte influeras av gången som kontrollerar gårdarna där ute.
(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

I vissa förorter eller stadsdelar kan det även finnas etablerade *själv-* eller *externdefinierade grupper*. Det förekommer också att unga personer i kriminellt aktiva kompisgäng tar intryck av *självdefinierade grupper* och bildar egna sådana. Många gånger når dessa grupper dock varken upp till någon avancerad kriminalitet eller organisationsform.

Rekrytering till familje- och släktbaserade nätverk

Personer bokstavligen föds in i kärnorna av de familje- och släktbaserade nätverken. I takt med att dessa personer blir äldre och får mer erfarenhet kan de successivt tilldelas ett större ansvar. Flera intervjupersoner beskriver barn och ungdomar som växer upp i familjer och släkter med en hög andel kriminellt belastade personer. För dessa ungdomar är steget in i kriminalitet inte särskilt långt.

De har ingen chans egentligen: är pappa kriminell och man har kriminella kompisar och man har barn mellan de olika familjerna ... Det är så de här falangerna har uppstått i alla fall.
(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

De familje- och släktbaserade nätverk som bedriver en omfattande kriminell verksamhet kan, enligt intervjupersoner, bilda *projektbaserade konstellationer* för att genomföra exempelvis smuggling av narkotika eller för att distribuera en insmugglad vara.

De personer som rekryteras till de mest riskfyllda uppgifterna är, enligt intervjupersoner och underrättelserapporter, oftast inte en del av samma familj och släkt som kärnan. Rekryteringsbasen

består i stället av personer som bor i samma område eller som man har någon liknande form av koppling till.

Det är familjen som är den innersta kärnan, den är tajt. Sen använder man givetvis springpojkar också, men det är mest till skitbrotten. Det mesta sker internt eller med andra grovt kriminella som kan hålla tyst. Man kan ta med sig någon från [namngivet självdefinierat nätverk] för att skrämma upp. [...] Man har alltså en stabil kärna, men svansen runt om är ju minst dubbelt så stor.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Interna konflikter och lojalitet

Med undantag av de grupper med inslag av pyramidspel för att gynna ledarna, kan beskrivningen hittills ha gett intrycket att det handlar om exklusiva grupper och nätverk som sluter sig samman och utmanar samhället. Under ytan är emellertid inte konstellationerna så homogena och lojalitetsbundna som de ofta vill framställa sig. Enligt intervjupersonerna förekommer både hot och våld inom kriminella grupper och nätverk (jfr Brå 2008:8 och Brå 2012:6). Flera av grupperna styrs med våld och är mycket våldsbenägna. Våld är maktspråket. Förutsättningarna för kriminalitet i form av utpressning baseras i stor utsträckning på gruppernas skrämself- och våldskapital. Straff kan utdelas mot de egna i form av skjutningar, misshandel, rån och bötningar.

De är hårda mot varandra inom gängen. Det finns ingen lojalitet eller något broderskap under ytan. Det finns en lojalitet om man har någon konflikt med utomstående, då kan man gå ihop. Annars finns ingen lojalitet. De som sitter i toppen av gänget är hårda mot dem som är med. Det är mycket bötningar och skulder som växer fort.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Dilemmat för dem som utsätts för hot och våld inom den kriminella miljön är att få hjälp och samtidigt kunna fortsätta att vara en del av den. En person i den kriminella miljön som vänder sig till myndigheterna för att få skydd och öppet samarbetar med polisen kan enligt en intervjuperson aldrig komma tillbaka till den kriminella världen. Det är därför ett stort steg för en sådan person att gå till polisen. Dessutom finns alltid en risk att egna brott avslöjas.

Interna konflikter i självdefinierade grupper

Det brödraskap och den starka lojalitet som de självdefinierade grupperna signalerar utåt är inte alltid så framträdande bakom fasaden. Även om gruppen utgör ett skydd mot yttre fiender blos-

sar ofta interna konflikter upp. Flera intervjupersoner menar att det inte råder något verkligt kamratskap och jämlikhet i de självdefinierade gruppernas värld. Det är vanligt att medlemmarna är självcentrerade och har sin egen agenda. Dessutom förekommer missbruk av både narkotika och alkohol.

Hierarkier och kollektiva regler håller ihop grupperna. Överträdelser bestraffas och kan, enligt intervjupersoner, till och med leda till uteslutning och i värsta fall dödligt våld.

Den önskan om trygghet som från början kan ha varit orsaken till att en person anslöt sig till en gruppering kan, om något går snett, i stället förvandlas till stor otrygghet. Den drabbade före detta HA-medlemmen Micke ”Mega” Johannessen har gett en liknande bild (Wierup och Olsson 2012).

Dem de får problem med är ofta sina så kallade bröder när de väl blir ovän med dem. Det är då de får problem.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Inom mc-gängen kallas det för ”out” när en medlem blir utesluten. Om utträdet sker frivilligt benämns det i stället för ”left in good standing” eller ”left in bad standing” beroende på om man fortfarande är på god fot med klubben eller ej.

Tidigare nämndes att vissa självdefinierade grupper bötfäller medlemmar som anses ha brutit mot reglerna. Ibland kan det vara bestraffningar till följd av överträdelser mot interna regler, men bötfällningar kan också ske på relativt svaga grunder.

Samtidigt som regler och bestraffningar har en sammanhållande funktion kan de också få en kontraproduktiv effekt på medlemmarna. En alltför sträng hierarki riskerar att slå tillbaka på gruppen. Några intervjupersoner berättar om medlemmar som hoppat av och börjat samarbeta med polisen till följd av att de inte sett någon annan utväg när den egna gruppen vänt sig mot dem med upprepade krav.

Jag har haft flera avhoppare som upplever sig felbehandlade av gängen och vill hämnas. Jag har en känsla av att det är flera som vill hoppa av och vill ha hjälp till en nystart någonstans. En vanlig målsägande eller ett vittne har ofta en ordnad ekonomi och så vidare, men många av de här killarna har mycket skulder. Och det är inga studieskulder direkt, utan skulder som är jobbiga att ha att göra med.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Ett ytterligare tecken på att lojaliteten mellan medlemmarna inte är så stark i de självdefinierade grupperna är att det har blivit en större rörlighet av medlemmar mellan grupperna jämfört med hur det var på 90-talet.

Vad som har blivit känt de senaste 3–4 åren, är ju detta fantastiska hoppande mellan olika organisationer. Om vi tittar på mc-brottsligheten har vi ju ett antal personer som har varit med i ett antal, de flesta internationella mig veterligen, organisationer och hoppat runt. Och jag menar, på 90-talet var ju det helt omöjligt.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Interna konflikter i förorts- och stadsdelsbaserade nätverk

Interna konflikter är vanligt förekommande i de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna. De har oftast inte en lika formaliserad organisationsstruktur som de självdefinierade grupperna; snarare byggs nätverksstrukturen upp kring några tongivande aktörer. Regler och bestraffningsprinciper är sällan nedtecknade utan formuleras godtyckligt av ledarna från fall till fall.

Om man tittar på de etniska nätverken så är det ett väldigt tryck inom miljön och det trycket ligger redan där från början – man pratar inte med polisen. Man är uppfostrad så. Om det skulle ske någonting inom gänget så tror jag att det är ett massivt tryck – jag tror att det är väldigt få som skulle våga berätta. Vi försöker ju övertala dem, men det är väldigt svårt. Vi har märkt i flera ärenden att man helt plötsligt drar tillbaka sitt vittnesmål och då kan man ju tänka sig att man löst det internt inom gänget. Man säger att man inom gängen i första hand löser konflikter med guld och i andra hand med blod.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Som citatet ovan antyder fungerar bötfällningar, våld och hot om våld som styrmedel för att försöka upprätthålla disciplin inom nätverket.

De är oerhört våldsamma. Och de är våldsamma internt, de har ett oerhört tryck med våld ut mot området, mot lokalbefolkningen. Men de har också ett väldigt högt tryck inåt, i grupperingarna. Varje grej som är någonting som går emot straffas på något sätt. De skjuter dem i benet eller de miss-handlar dem. Hela deras makt och hela deras förutsättning för sin kriminalitet bygger på deras våldskapital och det blir väldigt, väldigt tydligt. Det är en oerhört hård miljö de skapar. [...] Och det är någonting som man borde upplysa barn och ungdomar om, att det här är en oerhört våldsam miljö.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Flera intervjupersoner menar dock att lojaliteten inom gruppen inte är så stark. Lojalitetsaspekten och bindingarna inom nätverken är särskilt komplicerade när det gäller förortsbaserade

kriminella nätverk och familjebaserade kriminella individer. Det förekommer till exempel att enskilda personer från nätverk eller grupper som ligger i öppen konflikt med varandra trots detta umgås eller har kontakt med varandra. Som tidigare nämnts är förklaringen att dessa individer inte endast har en lojalitet att förhålla sig till utan flera parallella lojaliteter. Dessutom med olika prioritetsgrad.

I vissa situationer har individerna till följd av blodsband krav och förväntningar på sig från familj och släkt. I andra situationer har de lojalitetsband för att de ursprungligen kommer från samma plats eller land. De kan också ha affärsmässiga lojaliteter. Det innebär att lojaliteten till den egna gruppen inte alltid sätts i första rummet. Dessutom är det inte ovanligt att personer lämnar en konstellation för att gå över till en annan. Det undergräver också gruppens betydelse.

Karakteristiskt för många av dessa individer är, enligt flera intervjupersoner, att de snabbt vill ha status och respekt samt är lättkränkta. Få individer vill underordna sig någon annan under längre tid. Dessa egenskaper i kombination med missbruksproblem, bristande lojalitet och stora egon gör att det lätt uppstår slitningar i nätverken. I de förortsbundna nätverken är det mycket vanligt med inbördes konflikter och maktkamp.

Det är många tappar på en liten yta om man säger så.
(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Konsekvensen blir att många av de förorts- och nätverksbaserade nätverken till sin struktur är lösliga och föränderliga. Något som illustreras av följande citat från en underrättelserapport om förortsbaserade nätverk:

Humör och allianser kan förändras snabbt, och kartläggningen försvåras av individernas flexibilitet.
(Underrättelserapport)

Ledarskap utmanas, sprickor uppstår och konstellationer kommer och går. Som nyss nämnts är dessutom nätverken beroende av starka ledare. Om en ledarfigur försvinner, för att exempelvis avtjäna ett fängelsestraff, kan nätverken börja krackelera.

Man har inte den struktur som till exempel [en självdefinierad grupp] har, för där löser man konflikterna som ett enhetligt gäng. I de mer lösrörliga gängen så kan man, om en konflikt uppstår, skapa sig ett eget litet gäng inom gänget och så är man i opposition mot ledningen och då blir det interna stridigheter.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Tillgång till och hantering av skjutvapen

Kombinationen grupperingar och konflikter som går överstyr har fört med sig att personer i den kriminella miljön, enligt flera intervjupersoner, sedan omkring millennieskiftet har beväpnat sig på ett annat sätt än de gjorde tidigare. Skälet uppges vara att klimatet i den kriminella miljön har hårdnat. Kriminella känner att de måste beväpna sig för att kunna försvara sig mot andra kriminella.

De är rädda de här människorna, de är rädda och de har all anledning att vara det. Det är ett så pass hårt klimat.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Intervjupersonerna bedömer vapentillgången i den kriminella miljön som god. Det gäller särskilt för pistoler. Uppfattningen är att om någon i den kriminella miljön vill ha tag i ett vapen så får man det. En intervjuad polis nyanserar emellertid bilden och menar att vapentillgången är relativt god i vissa miljöer och relativt dålig i andra. Som exempel nämner han en grupp som försöker etablera sig i en av de tre storstäderna och som fått nöja sig med uppborrade startpistoler och replikor.

För en stor del tror jag ändå att ett vapen finns bara några telefonsamtal bort. Så på så sätt är det lätt.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Även om de flesta intervjupersoner är av uppfattningen att tillgången på vapen har ökat markant på senare år menar de även att alla kriminella individer inte har konstant tillgång till vapen. I princip samtliga personer i den kriminella miljön bedöms emellertid vara kapabla till att kunna skaffa ett vapen inom några dagar.

Flera intervjuade poliser menar att en del personer i den kriminella miljön köper pistoler utan att ha något egentligt syfte med vapeninnehavet. De är varken hotade eller har tänkt använda vapnet, men vill ändå ha ett. Vapen har i ännu högre grad än tidigare blivit ett attribut för en kriminell livsstil.

Vissa kriminella betecknas som vapenfixerade. För sådana personer kan vapen vara ett ”potensmedel” (jfr Brå 2007:4). Det ger en känsla av trygghet, en försäkring. Dessa personer är våldsamma och har tillgång till många vapen. Poliser understryker därför att det finns en ständig risk för allvarliga våldsbrott med skjutvapen när konflikter uppstår.

Enligt intervjupersoner förekommer både kollektivt och individuellt ägande av vapen i den kriminella världen. Framför allt är det yngre personer som bär vapen, från övre tonåren till som högst 30-årsåldern.

De personer som kommit upp sig i den kriminella miljön blir dock ofta stoppade och kontrollerade av polisen eller utsatta för husrannsakan. Därför bär de sällan skjutvapen eller knivar på sig utan håller sig till tillhyggen som inte omfattas av lagstiftningen, exempelvis verktyg. Däremot kan andra personer förvara vapen för deras räkning, och ibland också bära vapen. Det är även vanligt att vapen förvaras i anslutning till bostaden. När skjutvapen tas fram är det för att försvara sig, skrämmas eller för att skada. Följaktligen går kriminella inte beväpnade regelbundet, även om det vid behov finns skjutvapen att tillgå.

Vapen vandrar också mellan personer i de olika miljöerna och konstellationerna. Det är inte ovanligt att samma vapen används vid flera olika skjutningar. Enligt en intervjuad polis är det ytterst få kriminella individer som gör sig av med vapnet efter en skjutning. Det sker i princip bara om de har mördat någon. Den enkla förklaringen till att vapen behålls är att det blir för dyrt att skaffa ett nytt. Enligt flera intervjupersoner har många av de personer som ingår i kriminella nätverk och grupper, trots sin kriminella aktivitet, inte särskilt mycket pengar att röra sig med.

De flesta av de synliga vapen som cirkulerar i den kriminella miljön är producerade i Tjeckien och forna Jugoslavien. En majoritet av dessa vapen bedöms ha sitt ursprung i militära förråd från den tid då östblocket föll eller från inbördeskrigen i forna Jugoslavien. På olika sätt skingrades vapenförråden och vapen finns nu utspridda över i stort sett hela världen.

De vanligaste vapentyperna är pistoler tillverkade av CZ och kulsprutepistoler av modellen Skorpion samt automatkarbiner (AK47). Enligt intervjupersonerna kommer det in en del nya vapen till Sverige, och poliser misstänker att det sker en viss ”svart” tillverkning utomlands vid sidan av den reguljära produktionen i vapenfabrikerna. De flesta vapen är dock använda. Även startpistoler och tårgaspistoler byggs om med nya pipor.

I den kriminella miljön är det hög status att ha något ovanligt vapen, till exempel MP-5, Glock, Luger eller Smith & Wesson. Det innebär att det blivit en efterfrågan på vapen från Västeuropa och USA.

Det har varit en tid där man haft mycket östvapen, men man börjar se ett inslag av större efterfrågan på andra vapen. Man nöjer sig inte längre med gamla rostiga Kalasjnikovs som inte fungerar för att de legat nergrävda i jorden i femton år. Om man verkligen tänkt använda vapnet, och inte bara hota med det, så får det ju inte klicka.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Svenska vapen, som jaktvapen och armévapen, spelar i dag en mycket undanskymd roll i den kriminella miljön. Förr var det hagelgevär och svenska armévapen. I dag är det utländska vapen av ett slag som det inte finns någon legal marknad för i Sverige. De är därför insmugglade. Det förekommer även inhemsk produktion av vapen. Det kan ske genom att licensfria delar importeras och vapnet byggs ihop på plats eller genom att kolsyrevapen och kasserade vapen byggs om till skarpa vapen.

Det finns också en del förhållandevis sofistikerade sprängmedel, till exempel tidsinställda bomber eller bomber som kan fjärrutlösas med mobiltelefon.

Samtidigt som intervjupersoner anser att vapentillgången är god har polisen inte en lika tydlig uppfattning om tillgången på ammunition. Patroner påträffas emellanåt, både med och utan vapen, men det är sällan större beslag av ammunition vid ett och samma tillfälle. Det förekommer också vid beslag att polisen påträffar flera olika typer av patroner tillsammans med en pistol utan att någon patron passar den specifika pistolen.

När man hittar ett vapen hittar man inte några askar ammunition också, utan det kan vara 10–15 patroner. Det är inga mängder.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Enligt en intervjuperson är en stor del av den ammunition som tas i beslag inte av sådan beskaffenhet att den säljs legalt i Sverige.

Självdefinierade grupper och tillgång till skjutvapen

Några intervjupersoner berättar att vissa mc-gäng har utsedda personer som ansvarar för mc-gängens gemensamma beväpning. Det är emellertid ovanligt att polisen påträffar skjutvapen som bärs av medlemmar i mc-gäng. Däremot har man hittat gömda skjutvapen som bedöms tillhöra mc-gänget eller någon enskild medlem.

Flera intervjupersoner menar att det finns uppgifter som tyder på att mc-gängen använder sig av taktiska vapendepåer. Det kan handla om nergrävda vapen i närheten av klubbhus och bostäder eller någon annan strategisk plats. Det behöver inte nödvändigtvis vara en stor mängd vapen i en depå utan det kan handla om 2–3 vapen.

Enligt intervjupersoner förekommer det också att vapen förvaras av andra personer, så kallade målvakter. Som exempel nämns att individer i undergrupperingar kan utnyttjas för detta. Vapen kan också förvaras hos personer i bekantskapskretsen, gärna sådana personer som inte är antecknade i brottsregistret.

När ett mc-gäng ligger i en konflikt med utomstående förvaras dock skjutvapen relativt lättillgängligt. Samtidigt är medlemmarna medvetna om att en pågående våldsamt konflikt innebär att de oftare kontrolleras av polisen, vilket leder till försiktighet i vapenhanteringen.

Om det är en pågående konflikt med ett annat mc-gäng så kan de ju ha ett vapen nära till hands. Om de åker bil kan de ha ett vapen under ett säte, eller att de ber en associerad till klubben att ha vapnet. Det finns mycket vapen i mc-miljön och mycket vapen i Sverige över huvud taget.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

En intervjuperson är av uppfattningen att mc-gängen har större tendens att göra sig av med ett använt vapen än exempelvis de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna.

Förorts- och stadsdelsbaserade grupper och tillgång till vapen

Enligt intervjupersonerna är tillgång till skjutvapen en viktig statusmarkör för personer inom de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna. De individer som vet att de ofta blir kontrollerade av polisen drar sig emellertid för att bära vapen. Skjutvapen ligger i stället gömda, inte sällan någonstans i närheten av personens bostad, eller så förvaras de hos någon bekant, exempelvis i flickvänners lägenheter eller källarförråd.

Om en person är inblandad i en konflikt kan det emellertid finnas ett behov av att snabbt få tillgång till vapen. En typisk uppgift för personer som inte kommit så långt i den kriminella karriären, exempelvis ungdomar, är därför att agera vapenbärare. De kontrolleras inte lika ofta som mer kända kriminella. De har till uppgift att på beställning leverera vapen med bil eller moped. På det sättet finns ett vapen aldrig längre bort än ett telefonsamtal. Bilen eller mopeden kan också vara följefordon för att upprätthålla en beredskap om en akut situation uppkommer. Med följefordonet kan också ett vapen snabbt avlägsnas från brottsplatsen efter en skjutning. Ibland används parkerade bilar som vapendepåer.

Det förekommer dock att individer som känner sig mycket utsatta bär vapen på sig. Av den anledningen lyckas polisen emellanåt göra vapenbeslag hos ledande personer i de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna.

Intervjupersonernas uppfattning är att det är relativt vanligt att skjutvapen återanvänds i de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna. En förklaring kan vara att särskilt yngre personer inte anser sig ha råd att slänga ett använt vapen som är värt runt tiotusen kronor.

Man har ju alltid trott att om man gör ett så grovt brott så dumpar man vapnet, men vår uppfattning är nog den att man försöker återanvända vapen.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Ett alternativ till att göra sig av med ett använt skjutvapen är att sälja det vidare i den kriminella miljön. På detta sätt kan vapen vandra i flera led, till och med mellan olika nätverk. Ibland har det ställt till det för polis och åklagare som försöker binda ett vapen till en bestämd sida i en konflikt. Vapnet kan nämligen ha hamnat hos motparten.

Vi märker att samma vapen återanvänds, och enligt våra uppfattningar återanvänds de i olika grupperingar på ett sätt som nästan gör det svårt för oss och åklagaren att rationellt förklara vilken sida som agerat mot vem. Du kan ju själv tänka dig, två sidor och så dyker vapnet upp på båda sidor! Alltså rätten blir ju konfunderad. Vi vill ju gärna att det ska vara snyggt och enkelt och inboxat, men med ett vapen som vandrar i fem led och som sedan råkar användas för en hämnd så ser det ju fantastiskt konstigt ut när det hamnar i rätten. Så att det är lite motsägelsefullt.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Externa konflikter

I takt med att allt fler personer i den kriminella miljön ansluter sig till grupper blir det svårare att stå utanför. Gruppen innebär ett skydd från angrepp, ger ett skrämsekapital och därmed möjlighet att tjäna pengar. Det skydd som många söker genom gruppen kan dock få motsatt effekt eftersom förekomsten av grupperingar driver på konflikter och sannolikt leder till mer hot och våld än om de inte hade funnits.

Problemet är att den kriminella miljön är konfliktfylld (jfr Brå 2012:6, Johansen 1996, 2004). När människor väljer att stå utanför lagstiftning och rättsväsendets skydd får konflikter fritt spelrum och det finns lite utrymme för konfliktlösning i ordnade former.

I medier beskrivs inte sällan gängkrig som en strid om marknadsandelar, ett från det legala affärlivet lånat begrepp, låt vara att metoderna i den kriminella miljön kan vara våldsamma. De flesta intervjupersoners uppfattning är emellertid att det är mycket ovanligt med gängkrig om marknadsandelar. De skjutningar som sker bedöms till stor del handla om individrelaterade konflikter som uppstår till följd av upplevda kränkningar och oförrätter. En polis kallar detta för ”klassiska förörlämningssskjutningar”. Enbart ett fåtal fall kopplas till revirstrider.

Att det skulle handla om marknadsandelar tror jag är något som man lite klichéartat går ut med. Jag tror även att vi från polisen kan bidra med att spä på uppfattningen om att marknadsandelar skulle vara det viktigaste skälet till varför man bråkar. Antagligen för att det är enkelt. Jag tror dock att det sällan handlar om det.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Vad som initialt utlöser den personliga konflikten varierar. Den kriminella miljön består enligt intervjupersonerna av ett stort antal lågtoleranta och lättkränkta individer vilket leder till att osämja ofta uppstår. De utlösande kränkningarna kan ha en af-färmsässig grund, till exempel en obetald skuld. Många gånger är dock det som från början utlöser konflikten av bagatellartad karaktär. En person kan till exempel ha blivit utmanad av en annan genom allt från smädelse till fysiska angrepp. Någon kan också ha blivit lurad. Andra exempel som nämns är att någon har pratat för länge med någons flickvän, en bilaffär som gått snett, obetalda narkotikaskulder eller att någon inte visat tillbörlig respekt.

Konflikterna uppstår med andra ord ofta som en följd av en tvist mellan två parter som ingår i ett större sammanhang – medbrottslingar eller en gruppering. Eftersom dessa personer befinner sig i en kriminell miljö förstärker personer i omgivningen konflikten och den förorättade kan bli retad. Oförrätten blir svår att bära. För att behålla sin heder inför andra blir någon form av motreaktion på antagonisten nödvändig, exempelvis en våldsaktion eller en ”bötning” (jfr Brå 2012:12). Om bötesbeloppet inte betalas, vilket sällan sker när den bötfällda personen har kopplingar till en annan kriminell konstellation, finns en risk att det resulterar i en våldshandling (jfr Brå 2012:6). Den person som blir attackerad måste i sin tur upprätthålla sin status och heder vilket kan leda till en vedergällningsaktion. Sedan är karusellen av personliga vendettor i gång och fler och fler personer kan dras in i konflikten.

Till slut glömmar de själva bort vad som egentligen utlöste konflikten från början. Det blir så mycket kränkningar och personliga saker att de inte ens kommer ihåg ursprungskonflikten. Ibland får man som polis nästan påminna dem om orsaken till att de bråkar. Det känns ibland som att vi har bättre koll på historieskrivningen än de själva.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Det är ovanligt att de som blir beskjutna besvarar eldgivningen på plats utan ofta blir det en fördröjning i vedergällningen.

Oftast är det den ena parten som brassar på och så svarar den andra parten en vecka senare.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Om den kränkte har ett skrämsekäpital är han sannolikt mån om att upprätthålla det. Andra i den kriminella konstellationen måste stå upp och skydda sin ”broder”. En konflikt som från början handlade om osämja mellan två individer kan på detta sätt successivt växa till att bli en angelägenhet för ett helt nätverk eller en grupp.

De flesta av de här konflikterna som uppstår där det yttersta våldet används, de uppstår nästan alltid på individnivå. Men även om det har uppstått på individnivå kan man sedan från en sida se det här som en skymf eller handling mot dem, vilket leder till en vedergällning som hanteras på gruppnivå. Jag tror att det sällan rör sig om gäng mot gäng, utan det är individuellt.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Grundkonflikten kan dessutom få ytterligare bränsle av andra pågående konflikter i samma krets. En förklaring till att konflikter leder till våld – till och med mord – skulle följaktligen kunna vara att fler kriminella personer har en tillhörighet i nätverk och grupper. Det är individ mot individ, inte gäng mot gäng, men de andra finns alltid i bakgrunden.

Alla kriminella, som använder vapen, är på något sätt kopplade till någon form av gängtillhörighet. Men det handlar för den sakens skull inte om ett gängkrig. Det är en massa kriminella individer som alla har sin agenda och sin bakgrund och sina fiender i olika delar, men sedan kan de även samverka.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Olika typer av skjutningar

Utifrån det insamlade datamaterialet har det varit möjligt att skapa fyra kategorier av skjutningar som kan kopplas till konflikter: *affektskjutningar*, *taktisk misshandel*, *semi-planerade skjutningar* och *planlagda mord*. Utöver dessa kategorier tillkommer tre kategorier som inte är relaterade till konflikter: *vådaskjutningar*, *övningskjutningar* och *glädjeskjutningar*.

Affektskjutningar

Affektskjutningar karaktäriseras av att de inte föregås av någon som helst planering utan sker ”i stridens hetta”. De uppstår plötsligt och är en konsekvens av lättkränkta, lågtoleranta och impulsiva individer i kombination med snabbt tillgängliga skjutvapen. Individen hamnar i en kritisk situation som får bågaren att rinna över, och i vredesmod tillgrips våld. För en utomstående betraktare kan den utlösande situationen vara av trivial karaktär. *Affektskjutningar* kan riktas både internt och externt.

Taktisk misshandel

Vid *taktisk misshandel* syftar skjutningen till att enbart skada. I stället för att misshandla med slag, sparkar eller tillhygge används skjutvapen.

Skjutningen är en form av kraftigt påtryckningsmedel för att markera, varna, påminna eller skrämma. Karaktäristiskt för denna typ av skjutningar är att de oftast sker i mjukdelar, som ett ben. Skjutningen sker på nära håll, ibland genom så kallade påliggande skott, där pistolpipan hålls tryckt mot benet.

Semi-planerade skjutningar

Semi-planerade skjutningar är en form av händelsestyrda skjutningar som uppstår framför allt under en pågående konflikt. Det finns ett uppsåt att skjuta, men det är inte planerat när detta ska ske i tid och rum. I stället sker skjutningen mer eller mindre spontant när tillfälle ges, exempelvis genom att individerna stöter på varandra ute på gatan eller i ett bostadsområde. Ibland kan konfrontationen – med påföljande skjutning – ha föregåtts av ett aktivt sökande efter den andre.

I konflikter där två gäng brassar på varandra i hastigt mod känns det ibland som att man glömt varför man bråkar för att man hämnas på den senaste aktionen hela tiden. I grunden kan en ganska trivial konflikt ligga bakom, som sedan eskalerar genom hämnd.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Intervjuade poliser berättar att denna typ av skjutningar ofta sker på kvällen eller natten och att gärningspersonerna är uppstressade, påtända och skjuter på långt håll i mörkret. Det är ovanligt att denna typ av skjutningar får en dödlig utgång även om det förekommer att någon eller några blir träffade.

De vill skjuta varandra, och de försöker verkligen, men omständigheterna gör det svårt att träffa. Träffbilden är mycket dålig. De träffar en husvägg eller en bil, eller så blir någon träffad i benet.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Skjutningar mot andra personer innebär naturligtvis alltid livsfara, och det kan vara slumpmässiga faktorer som avgör om skotten får dödlig utgång eller inte.

Ofta så skjuter man och sticker, man går inte fram efteråt och skjuter ett skott till för att försäkra sig, utan man sticker som sagt.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Planlagt mord

Planlagt mord är att ett attentat förbereds med syfte att döda. Gärningspersonen eller gärningspersonerna söker strategiskt upp en specifik person för att utföra en likvidation. Offrets rörelsemönster kan ha kartlagts i förväg. Offret kan också ha lurats in i en fälla. Enligt flera intervjupersoner förekommer det att denna typ av mord lejs ut på andra individer i stället för att det genomförs av den som vill se personen död (kontraktsmord).

Flera intervjuade poliser för fram en hypotes om att denna typ av planlagda mordförsök har blivit vanligare till följd av att det skett en tydlig attitydförändring inom delar av den kriminella miljön.

Att skjuta ihjäl en människa är ju inte speciellt svårt, rent fysiskt. Men det är ju svårt mentalt, kanske, man måste över en viss spärr. Om man tittar tillbaka på skjutningarna mellan mc-gängen som vi hade i mitten av 90-talet så sköt man jättemycket, men dödade väldigt få. Det var skjutningar på lite håll, och man sköt och träffade bilar och kanske någon i benet. I Malmö de senaste åren har vi dock haft flera skjutningar där det inte funnits några tvivel om uppsåtet. Man har mer eller mindre avslutat med att gå fram och på väldigt nära håll skjuta offret i huvudet. Vad det beror på vet jag inte, men det känns som att man har passerat någon slags spärr, någon moralisk gräns. Som om de känner att de måste döda, annars duger de inte.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Flera poliser menar vidare att en förklaring kan vara att personerna i den kriminella miljön har fått uppfattningen att det går att ”komma undan” med denna typ av mord. Tröskeln för att begå mord bedöms därför ha blivit lägre. När några börjar skjuta ihjäl personer är det lättare för andra att göra likadant. Även om morderna inte har någon koppling till varandra har de skett i en kriminell miljö där det finns andra kriminellt belastade aktörer som kan ta efter ett beteende. Det uppstår en ”kan de så kan vi”-mentalitet, och morderna kan på detta sätt bli delvis självgenererande. Enligt denna förklaringsmodell är risken stor att det kan bli ännu fler dödsfall om polisen inte klarar upp tidigare mordfall.

Jag är övertygad om att om vi hade löst ett antal av de mer spektakulära morderna på väldigt inflytelserika kriminella personer som skedde i början och mitten av 2000-talet och framåt så hade vi inte haft ett antal av de mord som vi haft på senare tid.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Flera av de *planlagda morderna* kan, enligt intervjuade poliser, i hög grad sättas i samband med utvecklingen av organiserad brottslighet. Våldsfrekvensen har ökat som en följd av att benä-

genheten att tillgripa våld har blivit större. Dels gäller det personliga konflikter som uppstått mellan personer inriktade på att missbruka och utnyttja legal affärsverksamhet, dels handlar det till stor del om personliga konflikter som uppstått mellan personer för vilka rykte och våldskapital är viktiga. Några av morden misstänks handla om att legala affärsverksamheter övertagits. I dessa fall skulle med andra ord motivet kunna vara marknadsandelar, dock inte på den illegala marknaden.

Mord där de inblandade är kriminella, är enligt intervjupersoner mycket svåra att utreda och klara upp. Det är stor skillnad mot förr till följd av att personer inom den kriminella miljön i dag har ett annat förhållningssätt till polisen. Många håller tyst och vägrar att samarbeta med myndigheterna.

Vådaskjutningar

Vådaskjutningar är skott som avlossas oavsiktligt. Ofta beror det på ett felaktigt eller ansvarslöst hanterande av vapnet. Vådaskott kan leda till personskador och i värsta fall dödsfall.

Övningsskjutningar

Övningsskjutningar är när man skjuter i övningssyfte eller när ett vapen testas.

Glädjeskjutningar

Glädjeskjutningar inträffar när skjutvapen används för salutskjutningar vid högtider och fest.

Antal skjutningar

Det finns inga statistiska uppgifter om hur stor andel av samtliga skjutningar i Sverige som är kopplade till kriminella grupperingar. Om man ser till de generella uppgifter som finns om alla typer av illegala skjutningar i Sverige var antalet bekräftade och sannolika skjutningar i Sverige år 2006 (som går att spåra i polisanmälningar) 306 stycken. År 2014 var denna siffra 365 stycken, vilket motsvarar en ökning med 20 procent (Brå kortanalys 7/2015).

Det finns inte heller någon statistik om hur skjutningarna fördelar sig på de kategorier av olika skjutningar som nyss redovisades. Det går däremot att se hur många personer som skottsbadats vid respektive fall. Av de 306 skjutningarna år 2006 finns det uppgifter om att någon person skottsbadats i 25 procent av fallen (75 fall). Av de 365 skjutningarna år 2014 skottsbadades någon i 30 procent av fallen (111 fall) (Brå kortanalys 7/2015).

Särskilt utsatta för skjutningar är de områden som till följd av socioekonomiskt utanförskap har haft lokala utvecklingsavtal 2008–2010 eller omfattas av regeringens urbana utvecklingsarbete sedan år 2012, det vill säga så kallade LUA- eller Urban15-områden.⁶ Om hänsyn tas till befolkningens mängd var det år 2014 omkring fem gånger så vanligt med skjutningar i dessa områden jämfört med övriga landet.

19 av de 306 skjutningarna (6 procent) år 2006 skedde i denna typ av områden. Av de 365 skjutningarna år 2014 är denna siffra 56 (15 procent).

Dödlig utgång av skjutningar

Om man i stället för uppgifterna om det totala antalet skjutningar i Sverige vänder sig till forskningen om dödligt skjutvapenvåld i Sverige är det möjligt att få en uppfattning om hur stor del av det dödliga skjutvapenvåldet som är kopplat till konflikter i den kriminella miljön. Med begreppet *konflikter i kriminell miljö* avses ”dödligt våld inom ramen för annan brottslig verksamhet (dock inte i direkt samband med rån eller inbrott) eller uppgörelser i samband med sådan verksamhet, exempelvis narkotikahandling eller organiserad brottslighet” (Brå 2015:24, s. 22).

Det dödliga våldet med skjutvapen som sker inom ramen för kriminella konflikter har ökat sedan 1990-talet (Brå 2015:24) både i absoluta tal och i förhållande till dödligt skjutvapenvåld utanför kriminella miljöer.

Tabell 1. Offer för dödligt skjutvapenvåld inom ramen för kriminella konflikter. Källa: Brå 2015:24. Procentsatsen syftar på andelen offer av det totala antalet offer för dödligt skjutvapenvåld.

	1990–1995	1996–2001	2002–2007	2008–2013
Kriminella konflikter	21 (18 %)	33 (27 %)	39 (40 %)	53 (48 %)

Främst har ökningen skett inom storstads länen, framför allt i Skåne och Västra Götaland. Offren är ofta brottsbelastade unga vuxna män och män i yngre medelåldern som många gånger är arbetslösa eller på annat sätt står utanför arbetsmarknaden. En stor del av det dödliga våldet med skjutvapen som sker inom ramen för kriminella konflikter har koppling till stadsdelar med socioekonomiskt utanförskap (Brå 2015:24).

⁶ Områden som till följd av socioekonomiskt utanförskap har haft lokala utvecklingsavtal 2008–2010 eller omfattas av regeringens urbana utvecklingsarbete sedan år 2012, det vill säga så kallade LUA- eller Urban15-områden.

Våld kan vara kontraproduktivt

Intervjuade polisanställda menar att våld och öppna konflikter har en negativ inverkan på den kriminella affärsverksamheten eftersom det minskar rörligheten och dessutom drar till sig myndigheternas uppmärksamhet. Samma bild framkommer i intervjuer med gärningspersoner i tidigare Brå-studier (Brå 2007:7, Brå 2011:7, Brå 2009:7). Det är till exempel svårt att bedriva stöld- och häleriverksamhet samtidigt som det pågår en öppen konflikt och polisen ständigt genomför husrannsakingar och kontrollerar bilar. Det kan därför finnas affärsmässiga skäl till att lösa en konflikt på ett smidigt sätt.

När det sedan blir fred eller vad man ska kalla det – de kan ha fredssamtal – då kan det gå två dagar och sedan träffas man och businessen snurrar som vanligt igen. Det läker fort på något sätt. Det är snabba kast. Eftersom konflikten ofta har varit på individnivå så är alla runt omkring tillbaka som vanligt när det har blivit fred. De andra har ju egentligen inte varit inblandade i grundkonflikten, men fått stötta officiellt.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Externa konflikter kopplade till självdefinierade grupper

Hur de självdefinierade grupperna agerar när en medlem hamnar i en konflikt med någon eller några utanför gruppen är beroende av hur organisationsstrukturen ser ut.

Har grupperingen en karismatisk ledare som de lyssnar på så ser man ju klart och tydligt att de har en stringent struktur i hur de går vidare när en konflikt uppstår. Dessa gäng eller nätverk är mindre benägna att gå hela vägen i våldskonflikterna. Har man däremot ett gäng där var och en gör vad de själva vill så uppstår våldsanvändningen lättare.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Mc-gängen beskrivs av intervjupersoner som relativt disciplineerade och är därmed inte lika impulsiva i sina våldshandlingar som en del andra konstellationer, även om det förekommer att medlemmar begår våldsbrott ”i fyllan och villan”, som en intervjuperson uttrycker det. Normalt sett gör mc-gängen en konsekvensanalys och försöker hitta en lösning utan våld.

Den bild som förmedlas är att mc-gängen är strukturerade på ett sådant sätt att det krävs en ordentlig intern diskussion innan de beslutar sig för att i en konfliktsituation gå över till våldshandlingar. De måste överväga vilka konsekvenser ett sådant beslut kan få för klubben i stort, inte bara nationellt utan även internationellt. Våldsamma konflikter kan vara kostsamma och

dra till sig önskad uppmärksamhet. Våldshandlingar gentemot konkurrenter eller individer med stort inflytande i den kriminella miljön är därför väl planerade och övervägda samt förankrade och sanktionerade på hög ledningsnivå.

Hells Angels-medlemmarna [i Göteborg] i dag är ju cirka 50+ och de har ingen lust att ligga i konflikt med ett förortsgäng som består av unga killar som inte har några regler att rätta sig efter och som kan bestämma sig inom 15 sekunder vad de ska göra. Hells Angels och andra mc-klubbar är ju styrda av regler och förordningar som de själva författat.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Ett annat skäl, som nämns i intervjuerna, till att mc-gängen drar sig för att gå in i våldsamma konflikter är att de äldre medlemmarna fortfarande minns ”mc-kriget” på 90-talet.

De som var med på den tiden i klubbarna vet ju att det inte var något bra liv. Det var ju ett elände att sova i källaren och att alltid bära skyddsväst. Dessutom var det ”bad for business”. Så de mer etablerade gängen, särskilt de som har lite äldre medlemmar, söker ofta en förhandlingslösning. Det hör man även när man pratar med danska kollegor, de säger att mc-gängen inte vill ha krig egentligen. Samtidigt kommer det till en viss gräns, ta Köpenhamn som exempel, där de blev angripna av tredje generationens invandrargäng. Då måste de ge tillbaka, för man kan inte tappa hur mycket status som helst.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

När beslut om våldsaktioner tas är det, enligt flera intervjupersoner, vanligt att uppdragen ges till personer längre ner i hierarkin, exempelvis i undergrupperingar. Det förekommer dock att individer från dessa undergrupperingar begår våldshandlingar som inte är sanktionerade av organisationen i stort. Många av grupperna beskrivs ha problem med den interna disciplinen. Det händer att personer missförstår order och direktiv, vad de får göra eller inte göra, eller helt enkelt inte bryr sig om reglerna. En förklaring som ges är att många av personerna i undergrupperingarna har ett behov av att visa att de ”är en tuff kille som är användbar”. Denna inställning kan skapa en situation där individen tar till spontant våld för att förstärka imagen eller för att inte förlora anseende i den kriminella miljön (Brå 2009:7). Särskilt påtaglig är denna problematik i undergrupperingarna.

Det finns krav för att bli fullvärdig medlem i ett mc-gäng. Om man inte sköter sig så faller man ur. Men det är mycket enklare att bli medlem i en undergruppering. Där kan man nästan vara med och verka oavsett hur man är funtad. Därigenom blir de individerna svårare att kontrollera. Konflikter mellan de här undergrupperingarna uppstår mycket enklare, det är lättare att

de ryker ihop än att en fullvärdig Bandidos-medlem ryker ihop med en fullvärdig Hells Angels-medlem.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Enligt flera intervjupersoner är självdefinierade grupper som är nybildade eller fortfarande är i etableringsfasen ofta mer benägna att ta till våld än redan etablerade grupper. Skälet är att de har ett behov av att bygga upp sitt kollektiva skrämsekapital och bli respekterade i den kriminella miljön (Brå 2012:6, Brå 2012:12). Ett illustrativt exempel är följande citat från en intervjuperson som beskrev hur en viss självdefinierad grupp agerade i sin uppbyggnadsfas.

Om det är något bråk på gång så bemannar de gärna upp sig och ringer in en massa folk i bilar så att det ser ut som att de är många. De fyller bilarna med allt som kan styrka deras namn.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Externa konflikter kopplade till förorts- och stadsdelsbaserade grupper

Jämfört med mc-gängen är individerna i de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna generellt sett mer händelsestyrda och spontana i sin våldsanvändning. De har inte lika strukturerade beslutsvägar som mc-gängen, utan beslutet tas på individnivå. Konsekvensen blir att de därför med kort varsel kan bestämma sig för att gå från ord till våld. Dessa skillnader i organisationsstruktur gör det svårare för polisen att läsa av och följa de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna jämfört med mc-gängen.

Enligt intervjupersoner är reaktionstiden mellan upplevd kränkning och våldshandling tämligen kort. En intervjuad polis menar att särskilt personer i grupper med unga människor kännetecknas av en "tidshorisont som inte ligger längre fram än 24 timmar". Det finns därför ett stort inslag av spontanitet, både med att reagera på upplevda oförrätter och att begå brott. Åtskilliga skjutningar bedöms därför inte vara planerade. Personernas impulsivitet kan leda till att de kastar sig in i en konflikt utan att fundera över konsekvenserna. När väl en rival har utmanats, är det inte möjligt att backa utan att tappa i trovärdighet.

Många av dem har ett tålamod som är väldigt lågt. Topplocket går väldigt frekvent på dem och när topplocket går så är det inte en stol som välts; om man då bär ett vapen skjuter man.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Några av intervjupersonerna talar om att det genom de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna skett en form av generationsskifte i den kriminella miljön (Brå 2005:11, Brå 2007:7). Det har

vuxit fram en ung generation av kriminellt belastade individer som inte drar sig för att ta till våld.

Från ingenting kan de begå grova våldsbrott på gatan och skjuta varandra, eller skjuta ihjäl varandra eller skada varandra. Man har ingen kriminell mognad.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Som beskrevs tidigare är de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna ofta sammansatta av individer med stora egna vars lojalitet till det egna nätverket inte alltid är så stark. För dessa personer är det därför viktigt att bygga det egna varumärket och upprätthålla status och respekt.

Det är en överlevnadsfråga att hela tiden upprätthålla sin position i den kriminella miljön. Det är något av djungelns lag, du måste försvara din position varje dag. Det är en tuff miljö och hela tiden en konkurrens om positioner. Ju längre ner i den kriminella miljön man kommer desto närmare har personer att ta till våld. Förklaringen är att de måste hävda sig.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Det är ovanligt att de skjutningar som individer i förorts- och stadsdelsbaserade grupper utför får dödlig utgång. En del av intervjupersonerna är inte heller övertygade om att syftet med skjutningarna alltid är att döda. De menar att många skjutningar snarare fyller en funktion för individen genom att skicka ut en signal, att här är det jag som bestämmer. Det skulle därmed vara en form av makt demonstration. Till detta kommer att skytten kan vara rädd.

De här mer flyktiga nätverken av yngre testosteronstinna män är mer benägna att ta till våld. Jag tror det beror på en kombination av större aggressivitet och större rädsla. Många gånger skjuter man för att man är rädd. Man konstaterar att om inte jag skjuter så kommer de att skjuta mig. De går ofta i skyddsväst och många av dem mår skit. De sover dåligt, de vågar inte gå ut och de har inte heller någon att berätta det här för. Lever man i en machokultur går man inte och säger att "jag mår jättedåligt i dag, kan jag inte få prata med någon".

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Externa konflikter kopplade till familje- och släktbaserade nätverk

Enligt kriminalunderrättelsetjänsten och flera intervjupersoner utmärks många av de kriminella familje- och släktbaserade nätverken av att de har lätt för att ta till grovt våld. Några av nätverkens kärnor är genomsyrade av traditionella normer som innebär att uppfattade oförrätter och kränkningar måste besvaras

för att gruppen ska upprätthålla sin heder och respekt. Konsekvensen blir att även mycket triviala konflikter kan resultera i allvarligt våld och användning av skjutvapen. Det förekommer också mycket internt våld.

En konflikt mellan olika släkter och klaner kan pågå över lång tid, till och med decennier. Två släktbaserade konstellationer i Malmö har under en längre tid legat i en fejd med varandra vilket lett till flera allvarliga våldsdåd.

Klanerna kan ta till våld där rationalitet är ett annat begrepp jämfört med mc-gängen. Det sker mer spontant för att det finns en tradition att slå tillbaka när man blir förorättad. Det går dock att förhandla och köpa sig fri. De här konflikterna kan leva rätt länge. De svalnar egentligen aldrig av utan blossar upp helt plötsligt av olika anledningar. Det är ett slags parallellsamhälle där man har sin egen rättsordning.
(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Som citatet antyder menar flera intervjupersoner att det uppstått en alternativ rättsordning, där vissa personer till följd av en kombination av makt och religion fått en medlande funktion i vissa konflikter. Man kan där förhandla om konflikten och frias eller fällas. Exempelvis kan ett ”domslut” om att betala ”böter” fastställas. En egen rättsordning i kombination med egna ”banker” för utlåning och andra funktioner leder till att det skapas ett ”samhälle i samhället”. Flera intervjupersoner menar att myndigheterna har svårt att få insyn i detta parallellsamhälle.

Det är ett nytt inslag som vi inte är bekanta med. Vi har väldigt dålig insikt, polisiärt sett, i den här världen; man sköter sin egen rättsordning så det är lite av ett parallellsamhälle. Det finns väl en uppfattning om att de lever i sin egen subkultur med egna rättegångar, domar etc. Där finns en högre farlighetsgrad, för det som vi i Sverige räknar som traditionellt logiskt tänkande, finns inte. Det är en annan logik. Man kan nästan räkna ut från början att det kommer att kosta mer än det smakar. Men de är beredda att göra det. Det är ganska nytt i Sverige, det är den senaste utvecklingen sedan -90/2000-talet.
(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Den alternativa rättsskipningen hos de familje- och släktbaserade nätverken innebär enligt intervjuade poliser att dessa konstellationer kan gå in i en konflikt trots att de förstår att det i de egna leden kommer att kosta människoliv. Emellertid är de beredda att ta denna risk för att upprätthålla hedern.

Externa konflikter kopplade till nätverk baserade på tidigare ursprung

Det är svårt att tala i generella termer när det handlar om de nätverk som baseras på tidigare ursprung. Även om benämningar som Balkan- och Mellanösterngruppen används är dessa mycket segmenterade och består av flera olika grupper.

Några intervjupersoner berättar emellertid om vissa nätverk baserade på tidigare ursprung som bedöms ha lagt ut kontrakt på andra för att genomföra mord. Denna typ av kontraktsmord är emellertid svåra att leda i bevis, och uppfattningarna vilar därför ofta på antaganden.

Det här blir ju mycket utifrån en känsla jag har. De har en tendens att hantera konflikter på ett mer genomtänkt och långsiktigt sätt genom att man planerar det noga, och kanske tar hit någon från sitt hemland som inte har sin hemvist här, för att göra ett grovt brott. Man är duktigare på att sopa undan spåren efter sig. De är extremt välorganiserade och de har hållit på länge, de är svåra att komma åt. Som en motpol till det har jag en känsla av att det är mer spontant när ett ganska fårskt gäng gör någonting. Mindre planering och mer oorganiserat.
(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Otillåten påverkan

Otillåten påverkan följer i spåren av att myndigheterna ökar aktiviteten mot kriminellt belastade individer. En tidigare genomförd enkätundersökning (Brå 2009:7) riktad till poliser visar att sju procent av de tillfrågade under en 18 månaders period hade utsatts för en eller flera former av negativ påverkan⁷ från personer med koppling till någon form av organiserad brottslighet i syfte att påverka tjänsteutövningen. (Brå 2009:7). De flesta av dessa situationer hade uppstått vid olika former av ingripanden.

Flera intervjupersoner i föreliggande studie menar att otillåten påverkan mot myndighetspersoner som inte uppstår i ”stridens hetta” är förhållandevis ovanlig. ”De förstår spelets regler”, förklarar en polis och menar att problem med otillåten påverkan främst uppstår när kriminellt belastade personer upplever sig ha blivit kränkta (jfr Brå 2009:7).

Vi har haft några fall där syftet varit att få igenom ett beslut, men jag tror att majoriteten av hoten som framförs är i kränkande syfte; att man själv känner sig kränkt och påhoppad och kränker tillbaka. Det är nog mycket för stunden också.
(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

⁷ En sammanslagning av trakasserier, hot, våld och skadegörelse.

Otilllåten påverkan från organiserad brottslighet bedöms av intervjupersonerna förekomma mot en rad olika yrkeskategorier och funktioner, till exempel beslutsfattande kommunala tjänstemän, väktare, skolpersonal, handläggare på Försäkringskassan, socialsekreterare, läkare på vårdcentraler och fastighetsskötare. Det är emellertid oklart hur omfattande dessa problem är. Kunskapsläget är bristfälligt och det blir mycket spekulationer och gissningar (jfr 2015:12). Den bild som förmedlas av intervjupersonerna baseras på enstaka fall som kommit till polisens kännedom.

Polisens kriminalunderrättelsetjänst gör i några rapporter bedömningen att det har blivit vanligare med otillåten påverkan mot myndighetspersoner. Tidigare forskning lyfter fram åklagare och tulltjänstemän som två yrkesgrupper som är särskilt utsatta för otillåten påverkan av organiserad brottslighet (Brå 2005:18, Brå 2009:13).

Flera intervjuade poliser bedömer också att det finns ett problem med själv censur, det vill säga att vissa personer blir påverkade i sin yrkesutövning utan att ha blivit direkt hotade (jfr Brå 2009:7, Skinnari 2008).

Det kommer in ett hundra-tjugofemkilos tatuering på vårdcentralen och sätter sig framför läkaren och säger att det skulle vara bra om jag blev sjukskriven ett halvår. Det är inte brottsligt men det är en form av otillåten påverkan där man utnyttjar de attribut som man har.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Intervjupersonernas uppfattning är att det är vanligare med trakasserier och subtila antydningar än konkreta hot. Det är också i linje med tidigare forskning (jfr Brå 2005:18, Brå 2009:7, Brå 2009:13). Det sker också kartläggning av myndighetspersoner, ofta genom sociala medier.

Den form av otillåten påverkan som lyfts fram tydligast av både intervjupersoner och i underrättelserapporter är otillåten påverkan mot målsägande och vittnen. Flera intervjupersoner bedömer att otillåten påverkan mot vittnen och målsägande är ett större problem än mot myndighetspersoner. Denna bild delas av forskningen, särskilt i fråga om målsägande. Dessutom är målsägande och vittnen mer sårbara eftersom de utsätts som privatpersoner i motsats till myndighetspersoner där arbetsgivaren kan skydda och vidta olika åtgärder, som att sätta in fler personer i ärendet eller fallet (Brå 2008:8).

Flera av de intervjuade hävdar att det främst är målsägande och vittnen som själva är en del av den kriminella miljön som löper risk för att utsättas för otillåten påverkan. Intervjupersonerna menar emellertid att det är ovanligt att hoten övergår till konkret

handling. Syftet är att skrämmas, inte att sätta hotet i verket. För både vittnen och målsägande är självrensning vanligt (jfr Brå 2008:8).

Enligt intervjupersoner är samtliga redovisade grupperingar mer eller mindre aktiva med otillåten påverkan. De två typer av grupperingar som intervjupersonerna särskilt lyfter fram när de talar om otillåten påverkan är förorts- och stadsdelsbaserade grupper och självdefinierade grupper (jfr Brå 2009:7).

Förorts- och stadsdelsbaserade grupper och otillåten påverkan

Den nyss nämnda enkätundersökningen visar att ungdoms- och förortsgång stod för drygt hälften av de fall av negativ otillåten påverkan som poliserna uppgav att de utsatts för (Brå 2009:7).

I föreliggande studie är den synligaste beskrivna formen av otillåten påverkan mot myndighetspersoner de tidigare nämnda upploppsliknande situationer som emellanåt blossar upp i vissa förorter. I dessa fall har den utlösande faktorn många gånger varit en oväntad närvaro från myndigheternas sida, till exempel genom att räddningstjänsten ryckt ut eller att polisen gjort ett ingripande.

Den otillåtna påverkan som sker mot poliser sker mot patrullerande poliser på fältet i de problemområden som finns. I synnerhet om det inte varit någon polisiär närvaro i ett område på ett tag och sedan kommer polisen och ska ta tillbaka "förlorat mark". Då försöker de kriminella nätverken visa att det här är vårt område, håll er borta. Det handlar inte så mycket om att poliser blir hotade men det är gester och förolämpande tilltal. Man ser alltid till att det kommer en massa åskådare som har negativ inställning till polisens ingripande. Det kan påverka polisen till att tänka över nästa ingripande väldigt noga. Det är sällan polisen anmäler att de upplevt sig hotade. När man är ute och man är ung så är det de unga poliserna de går på i första hand, vilka nog blir påverkade av det.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Vid sidan av de upploppsliknande situationerna förekommer det även mer avgränsade fall av otillåten påverkan. I en del förorter och stadsdelar finns det ett förhöjt hotklimat mot polispersonal i yttre tjänst, och vissa poliser och poliskontor i dessa områden blir galjonsfigurer för specifik polisverksamhet.

Det har ju hänt att vi blivit utsatta för attentat på vår station och det är ju då folk som inte gillar att vi jobbar eller blir för effektiva. Och även ibland när man tar sig hem från stationen så kan man ju höra glåpord. Sen hur man menar det varierar.

Ibland har det inträffat att de försökt stoppa mig från att åka hem med bilen. Och syftet bakom det är inte alltid så lätt att styrka, men man kan ju ändå tolka det som att man vill påverka oss som jobbar här i negativ anda, så givetvis förekommer det.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Flera intervjupersoner ger en beskrivning av att många personer i de förorts- och stadsdelsbaserade grupperna har svårt för auktoriteter, är lättprovocerade och har en överlägsen attityd. Dessa faktorer bidrar till en ökad risk för att otillåten påverkan kan uppstå vid möten med polisen. Dessa och liknande faktorer har poliser och gärningspersoner själva betonat i en tidigare undersökning (Brå 2009:7).

Även de boende i vissa stadsdelar och områden kan utsättas för otillåten påverkan av förorts- och stadsdelsbaserade grupper. Även här bedömer intervjupersonerna att självzensur är utbrett.

Självdefinierade grupper och otillåten påverkan

Den nyss nämnda enkätundersökningen om otillåten påverkan mot poliser visar att individer kopplade till mc-gäng stod för 28 procent av negativ otillåten påverkan (Brå 2009:7). Det är emellertid inte endast poliser och personal på andra brottsbekämpande myndigheter som är utsatta för otillåten påverkan av mc-gäng och andra självdefinierade grupper. I intervjuerna nämns även tjänstemän på kommuner och myndigheter med tillsyns- och kontrollfunktioner samt kommunpolitiker.

Enligt intervjupersonerna är det vanligt att de självdefinierade grupperna spelar på sitt dåliga rykte, vilket innebär att de i princip inte behöver använda sig av några uttalade hot. Det är i linje med tidigare forskning som betonar vikten av grupperingsars skrämsekäpital (Brå 2009:7, Brå 2012:12). Hoten framförs genom subtila antydningar och markeringar, till exempel genom att vistas på samma plats som myndighetspersoner. Oftast sker det på ett sådant sätt att det är svårt att leda i bevis.

De gånger det sker otillåten påverkan är ofta då det uppstått en fråga och i ilska så hotar man. Bygglov, vårdköer etc. är situationer där man kan gynnas av att visa upp sig med sina emblem etc. Och ofta handlar det bara om att visa sig för att få någon att avstå från att fatta ett beslut. Men det är ju väldigt svårt att utreda ett icke-fattat beslut.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Av kriminalunderrättelsetjänstens analysrapporter framgår att grupper med namn är särskilt aktiva med otillåten påverkan i

sin etableringsfas, när de ”bygger upp sitt varumärke” (jfr Brå 2012:12).

Förekomsten av utpressningar samt hot- och våldsanvändning har ökat. Bland annat mot bevispersoner och personal inom brottbekämpande myndigheter i syfte att påverka rättsprocessen. Företeelsen kan framför allt förknippas med namnkända kriminella gäng. Inte minst i en etableringsfas (för en individ eller en gruppering) används trakasserier, hot, våld och skadegörelse för att skapa rädsla och vinna status.

(Underrättelserapport)

Flera intervjupersoner gör även bedömningen att det finns ett problem med självcensur hos myndighetspersoner kopplat till självdefinierade grupper med ett etablerat skrämselkapital. Det vill säga att myndighetspersoner, trots att de själva inte utsatts för otillåten påverkan, riskerar att undvika att arbeta med vissa frågor eller mot vissa personer till följd av en oro för att bli utsatta för något (jfr Skinnari 2011, och Brå 2009:7, Brå 2009:13).

Del 3

Vinstdrivande kriminell verksamhet

Vinstdrivande kriminell verksamhet

Som tidigare nämnts utförs ofta den vinstdrivande kriminella verksamheten genom att personer från olika grupp-kategorier går samman och bildar *projektbaserade constellationer*. I det följande beskrivs olika typer av illegala marknader och vinstdrivande kriminella aktiviteter. Eftersom det varierar vilka personer som ingår i de *projektbaserade constellationerna* kommer det i denna del inte att ske någon systematisk redovisning utifrån respektive grupp-kategori.

Infiltration av näringslivet

Enligt flera intervju-personer finns det tecken på att individer inom den kriminella miljön lyckats ta över näringsverksamheter i vissa branscher (jfr Brå 2016:10). Som exempel nämns företag inom yrkestrafiken, restaurangbranschen, gym och handels- och servicesektorn. Framför allt upplever intervju-personerna att dessa individer är intresserade av kontantbranscher. I vissa fall tas hela näringsverksamheten över och i andra fall endast specifika delar. Tidigare fanns problem i form av att kriminella tog över restaurangens garderober. Det bedöms emellertid inte vara ett lika stort problem som tidigare eftersom serveringstillstånden bygger på att garderoberna drivs i restaurangens regi. Intervjuade poliser menar att detta administrativa krav inneburit att garderoberna återgått till krögarna.

En del av de fall som nämns i intervjuerna handlar mer om enklare ekobrott där personer i självdefinierade grupper har tagit över företag, tömt dem på tillgångar och sedan övergett dem när fordringar och myndighetskrav börjar komma. Det förekommer också att personer inom den kriminella miljön får hjälp av olika experter, som bolagsförmedlare och revisorer (jfr Brå 2014:4, Brå 2016:10).

Det är inte helt lätt att avgöra vilka verksamheter som förvärvats på legal väg och vilka som förvärvats genom ett olagligt övertagande. Inom vissa branscher, som restaurang, är det möjligt att konstatera en viss förekomst av bulvanförhållanden, det vill säga att de som står på papperet inte är de egentliga ägarna. En del kriminellt belastade personer deltar också frekvent i nöjeslivet och har ett stort kontaktnät, inte minst med ägare och ordningsvakter, som de drar nytta av för att bygga nya kontaktnät. I bakgrunden finns ibland en hotsituation.

I vissa förorter och stadsdelar driver personer som ingår i förorts- och stadsdelsbaserade grupper olika former av näringsverksamhet, till exempel solarier samt video- och servicebutiker. Det är emellertid oklart om de kriminella individerna har tillskansat sig

dessa verksamheter på legal väg eller om det ligger ett olagligt övertagande i bakgrunden. Även en del av de familjebaserade nätverken driver näringsverksamhet.

Informell ekonomi

Enligt flera intervjupersoner profiterar många kriminella konstellationer och individer på den så kallade informella ekonomi som finns i de tre storstäderna. Det handlar om billiga varor och tjänster till följd av skattebrott och annan kriminalitet. Det som tillhandahålls är exempelvis svarttaxi, försäljning av ”skattefria” cigaretter i jourlivsbutiker, alkohol, stöldgoods, icke deklarerade matvaror och svartarbete. Kontantbranscher som restauranger är ”ett nav i brottsligheten”. Vid sidan av svartarbete hanteras smuggelsprit och cigaretter samt droger. Illegalt spel förekommer också. Personer med koppling till den kriminella miljön kan också via bulvaner äga restauranger, småbutiker etc. Mistankar finns också att pengarna tvättas i restauranger.

Risken är stor att den informella ekonomin kan ha en dominoeffekt. Flera intervjupersoner menar att näringsidkare som fuskar och bryter mot reglerna kan få konkurrerande verksamheter att även de ta steget in i den informella ekonomin.

Om en verksamhet dumpar priserna på grund av att de inte betalar skatt eller att de kör med svarta pengar måste ju de verksamheter som försöker vara legitima hänga med för att kunna konkurrera. Då kanske de hamnar i det här med varannan med kvitto och varannan utan kvitto. Och att säga hur det är kopplat till organiserad brottslighet är svårt, men det är ju en följd av den organiserade brottsligheten. Hela det här paketet hänger ihop.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Uppfattningen hos intervjupersonerna är att en parallellekonomi uppstått som många är beroende av och drar nytta av. I ett kortsiktigt perspektiv kan därför allmänhetens stöd för att motverka den irreguljära ekonomin vara begränsat. Liknande beskrivningar finns även i en del underrättelserapporter.

Den låga tillgången till de ordinarie ekonomiska systemen, i form av exempelvis arbetsmarknad och bankväsende, gör att de parallella systemen ses som den enda lösningen för att öka det egna hushållets inkomst. De parallella systemen är ofta vidsträckta, och att de utgör den enda lösningen för många leder till att annars laglydiga individer blir del av en större kriminell enhet. Detta kan leda till en minskad benägenhet att prata med företrädare för exempelvis polisen, då man själv kanske inte har rent mjöl i påsen. Det ligger inte heller i invå-

narnas direkta kortsiktiga intresse att de parallella systemen försvinner, även om det skulle kunna finnas en långsiktig vinst. Den långsiktiga vinsten, för individen, är dock beroende av att de ordinarie systemen ökar i tillgänglighet.

Citat ur rapport, Polismyndigheten Västra Götaland (2012).

Svart arbetskraft är ett sätt att hålla nere kostnaderna i den legala verksamheten. För vissa personer finns knappast några andra möjligheter än att arbeta svart. Papperslösa invandrare har en svag ställning på arbetsmarknaden och tvingas acceptera låga löner. Människor med låga inkomster ska också ha någonstans att bo. Med nödvändighet är dessa personer beroende av en svart ekonomi.

Det finns två olika världar i Malmö. Det är lite Matrix över det. Det finns en svart parallell värld med svartarbete, människor som är papperslösa, en rörelse av människor som inte blandar sig med den vanliga världen, om man kallar den så. Dom finns där i den svarta världen. [...] I den världen finns egna lagar och regler om till exempel hur man gör upp när någon gör fel med bötesystem och medlare och hela den biten. Delvis finns nog svaren till mordet i den världen.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

“Det ska vara billigt i Malmö”

Av de tre städerna är den informella ekonomin synligast i Malmö. I Stockholm och Göteborg tenderar den att vara koncentrerad till förorter en god bit utanför städernas centrum, men till följd av en avsaknad av förorter i Malmö, återfinns den i eller nära stadskärnan. På det sättet blir den synlig för – och påverkar fler av – stadens invånare. Vissa restauranger och tjänster är betydligt billigare i vissa delar av Malmös innerstad jämfört med de centrala delarna av Stockholm och Göteborg.

Flera intervjupersoner berättar att Malmöborna har vant sig vid låga priser. ”Det går inte att hitta lika billig mat som i Malmö någon annanstans i Skåne”, suckar en polis uppgivet. Intervjupersonerna menar att det finns en relativ tolerant inställning i Malmö till i vart fall delar av den svarta ekonomin.

Det är en kultur i Malmö. Folk gillar att handla billigt. En kebab ska inte kosta mer än 25–30 spänn.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Många människor ser inget problem med att utnyttja svarta pengar. Flera intervjuade poliser anser att det finns en naiv och oreflekterad bild av den svarta ekonomin. Några intervjupersoner menar att den informella ekonomin i vissa kretsar i Malmö tenderar att betraktas som något ”hippt”, inte minst när det gäller

vissa mediers rapportering om den omfattande svartklubbsverksamheten vid Grängesbergsgatan.

Det finns inga skatter, inga skyldigheter och rättigheter. Det blir romantiskt för att det bedrivs på Grängesbergsgatan.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Myndigheterna i Malmö har sedan 2012 på allvar börjat fått upp ögonen för problemet med den utbredda informella ekonomin (jfr Brå 2014:13). Även om det har gjorts insatser tidigare har det uppenbarligen inte varit tillräckligt. Några intervjupersoner menar att myndigheterna vaknade upp ungefär tio år för sent. ”Vi har nog varit naiva. Vi har vaknat för sent, vi har inte förstått det här riktigt”, menar en polis. Myndigheterna bedöms inte ha stämt i bäcken tidigt nog vilket lett till att problemen runnit i väg och blivit en å.

Om man inte från myndigheternas sida lyckas stävja den omfattning som den här parallella ekonomin har i Malmö så kommer man snart att slå ut hela branscher av legitim verksamhet, till exempel taxi, restauranger och frisörer.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Narkotikamarknaden

Internationellt sett har narkotikahandel sedan andra världskrigets slut förknippats med olika former av organiserad brottslighet (Korsell, Skinnari och Vesterhav 2009). I Sverige tog narkotikadistributionen fart först under 60-talet, även om handel skett tidigare i smalare kretsar (Wierup och de la Reguera 2010).

Både intervjupersoner och kriminalunderrättelsetjänsten bedömer att narkotika är en dominerande huvudnäring för många personer i den kriminella miljön. De flesta kriminella grupper och nätverk beskrivs på ett eller annat sätt ha koppling till narkotikamarknaden. Dessutom är konsumtionen av narkotika stor i den kriminella miljön.

Vi träffar på narkotika i alla former och i alla led. Om vi pratar om både högt och lågt, så genomsyrar det verkligen hela den organiserade kriminella världen. Varje dag, varje ärende bär med sig narkotika.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

I vissa självdefinierade grupper finns regler som säger att medlemmar inte får bruka narkotika, men man ser ofta mellan fingrarna om det sköts snyggt. Det hårda livet i den kriminella miljön leder ofta till självmedicinering med droger (jfr Brå 2007:7).

Ofta bedrivs narkotikaverksamheten av *projektbaserade konstellationer* som består av individer från olika organisations- och

nätverksformer (jfr Brå 2005:11; Brå 2007:7). De projektbase-
rade konstellationerna kontrollerar sällan hela försäljningskedjan
utan vanligtvis säljer de narkotikan vidare till en rad olika dist-
ributörer (jfr Brå 2007:7, Korsell, Vesterhav och Skinnari 2011).
Några intervjupersoner menar emellertid att det under de senaste
tio åren har blivit vanligare än tidigare med affärsupplägg där
konstellationer försöker kontrollera hela försäljningskedjan, från
insmuggling till försäljning till slutkonsument.

En vanlig uppfattning hos intervjupersonerna är att många av de
personer som är engagerade i narkotikabrottsligheten inte tjänar
särskilt mycket pengar. Det är endast ett fåtal personer som gör
riktigt stora pengar på narkotika. ”Vi hade haft knarkbaroner
om narkotikahandel hade varit mycket inkomstbringande”,
menar en polis och hävdar att den typen av kriminella knappast
finns i Sverige. Det gäller också att kunna föra in pengarna i den
vita ekonomin för att kunna förvärva fastigheter och investera i
företag (jfr Brå 2015:22).

Tillgång och preparat

Tillgången på narkotika i de tre storstäderna bedöms av inter-
vjupersonerna vara stor. ”Det finns allt du kan önska dig”, säger
exempelvis en polis om narkotikasituationen i Stockholm. Det
är emellertid inte bara utbudet som har blivit större utan även
tillgängligheten.

*Förr var man tvungen åka in till Sergels torg för att köpa. Så
är det inte i dag.*

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Enligt kriminalunderrättelsetjänstens rapporter är cannabis det
vanligaste preparatet bland unga. Kokain ökar, inte minst bland
kvinnor. Det är en drog som ”successivt normaliserats till att i
dag anses vara en vardagsdrog snarare än en partydrog”, enligt
en intervjuperson (jfr Wierup och de la Reguera 2010). En inter-
vjuad polis menar att efter cannabis har kokain ersatt amfetamin
på narkotikakonsumtionens andraplats. Kokain anses också
ingå i en kriminell livsstil och efterfrågas därför av personer som
är knutna till organiserad brottslighet eller är på väg in. Även
heroin bedöms öka.

Import av narkotika

Enligt intervjupersoner präglas de konstellationer som är inrik-
tade på att ta in stora narkotikapartier till Sverige ofta av att de
består av minst en person med goda kontakter i inköpslandet.
Till följd av detta är det vanligt att det på denna nivå handlar
om relationsbaserade nätverk av individer som har ett ursprung i

andra länder och har band till samma land, ort eller geografiska region. Vilket eller vilka preparat man är inriktad på präglas av vilka kontakter man har utomlands. Danmark kan också utnyttjas som mellanlager för stora partier som tas in i Sverige i mindre kvantiteter.

En del narkotikapartier passerar endast Sverige på sin väg till den mycket lukrativa narkotikamarknaden i Norge. De partier som har sin slutdestination i Sverige säljs ofta vidare till grossister. Vidareförsäljningen sker som regel snabbt, och många gånger finns det redan köpare till hela eller delar av partiet när det väl hamnar i Sverige (jfr Brå 2007:4, Brå 2007:7).

Några intervjupersoner förklarar att polisen har svårt att komma åt en del av de personer som sysslar med storskalig import av narkotika till följd av att de uppträder diskret, investerar i säkerhet och sällan tar till våld. Dessutom är de bara i kontakt med narkotikapartiet en mycket kort stund eftersom partiet ofta säljs vidare till andra narkotikaentreprenörer så fort det når Sverige.

Det delas upp snabbt och man har klart med mottagare innan. Man kommer inte in med 10 kg och börjar leta efter en köpare. Det splittras upp rätt snabbt.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Förutom de nyss nämnda projektbaserade konstellationer som hanterar stora narkotikapartier består inflödet av narkotika till Sverige även av ”en massa smårör”, som en intervjuad polis uttryckte det. I grunden är det ”fåmansföretag: en, två eller tre personer” med små omkostnader för verksamheten. Ofta handlar det om personer som har en kontakt i utlandet, och sedan tar de med hjälp av rekryterade kurirer hem partier för försäljning. Förslagna smugglare anlitar kurirer från länder som inte är kända för narkotika, som Tyskland och Tjeckien. Dessa fåmansföretag är ofta inriktade på enbart narkotika.

Mellannivådistributörer

Mellannivådistributörer är de aktörer som köper narkotikapartier från importören, det vill säga högnivådistributören, och säljer vidare till lågnivådistributörer (Brå 2007:7). Enligt flera intervjupersoner är det vanligare att individer från självdefinierade grupper och förorts- och stadsdelsbaserade grupper är aktiva i mellannivåledet än i importledet. Dessa personer agerar sällan helt själva utan ofta ingår de i någon form av projektbaserad konstellation där personer har tilldelats olika uppgifter av den eller de personer som är projektledare, exempelvis att förvara narkotika, transportera narkotika eller förvara pengar.

Enligt intervjupersoner förekommer det i vissa fall att mellan-nivåledet även kontrollerar slutförsäljningen av narkotikan genom att ha ”egna” gatuförsäljare.

Lågnivådistributörer

Lågnivådistributörer omfattar de aktörer som säljer narkotika till personer som själva konsumerar en stor del av de droger de köper (Brå 2007:7). Enligt intervjupersonerna är de flesta av narkotikaförsäljarna i förorterna ”grampojkar” som enbart hanterar små partier. Gatuförsäljningen är utbredd och sker mer eller mindre öppet på till exempel parkeringsplatser, lokala torg, i trappuppgångar, skolor och från lägenheter.

Jag skulle vilja säga att de är någon form av mellanhand som lägger ut det på sina wannabe-killar som sköter langningen ute. Ledet ovanför tar in hektomässigt, de är ju fattiglappar i gatugången, de bränner sina pengar direkt så de har aldrig stora pengar att lägga ut.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Den beskrivning som ges av de intervjuade är att det har blivit enklare att komma över droger eftersom de inte längre säljs av ”sprutnarkomaner” utan av ”vanliga killar”. Narkotika tillhandahålls i närmiljön (jfr Dorn, Oette och White 1998). Ungdomar säljer till andra ungdomar, i bostadsområdet eller skolan. Rökheroin och kat är tillgängligt för olika minoriteter. Andra preparat vänder sig till en bredare målgrupp.

Som tidigare nämnts uppträder ett särpräglat fenomen i vissa stadsdelar och förorter i form av ett inslag av territoriell brottslighet. En del förorts- och stadsdelsbaserade grupper försöker kontrollera narkotikahandeln i ett avgränsat geografiskt område, till exempel en gata eller ett kvarter. Dessa nätverk har delat upp olika stadsdelar mellan sig för narkotikaförsäljningen. I vissa förorter finns det uppsatta regler för de narkotikaförsäljare som säljer inom området, och de måste även betala en viss andel av vinsten till ledande personer i det nätverk som anser sig kontrollera området. Det är dock inte samma sak som att de största aktörerna har avgörande betydelse för narkotikamarknaden i området. Polisens bedömning är att om de centrala aktörerna blir gripna fylls luckorna snart av andra distributörer.

Internet som marknadsplats för narkotika

Det sker strukturförändringar av narkotikamarknaden. Näthandeln är ett växande problem som ger säljarna stordriftsfördelar jämfört med traditionell langning.

Det är det riktigt nya. Det är som att gå på ICA fastän det är knark.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Genom internet har en krets av nya köpare tillkommit. Dessutom hittar nya preparat snabbt köpare via hemsidor. En illustration av utvecklingen är en hemsida som erbjöd säljare och köpare att annonsera om droger. När polisen slog till pågick 900 säljtrådar under en och samma dag.

Odling av cannabis

På senare tid har det, enligt intervjupersonerna, blivit allt vanligare med stora inhemska cannabisodlingar. Från att ha rört sig om hobbyodlingar i krukor utnyttjas numera även industrilokaler eller bostäder inredda för cannabisodling. Odlarna använder utrustning för bevattning, värme och ljus. Polisen utreder nu flera fall med ostraffade personer som odlat cannabis. De började odla i liten skala och har sedan byggt upp en större verksamhet. Drivkraften för dessa personer har inte enbart varit pengar utan också att få uppskattning och känna sig betydelsefulla.

Haschsmugglingen har ju konkurrens av den inhemska produktionen av marijuana och de odlingar som finns här och var. Sådana ser vi till och från.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Smuggling och handel med dopningspreparat

Enligt intervjupersonerna är smuggling och handel med dopningspreparat ett lågprioriterat område hos polisen och kunskapen är därför begränsad.

Vi jobbar inte så mycket med dopningsärenden. Det vi ser är nästan bara det som vi snubblar över när vi håller på med narkotikabrott.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Det är främst projektbaserade konstellationer och enskilda kriminella individer som är aktiva på marknaden för dopningspreparat. Vissa grupper är enbart inriktade på dopningspreparat, och andra kombinerar verksamheten med narkotikasmuggling.

Fördelen med dopning är att det är minst lika stor avans på det och riskerna och straffen är mycket lägre. Det krävs mycket mer för att få ett långt straff för dopning, och dopningsmarknaden är enorm, jättestor. Där har polisen missat jättemycket för vi jobbar ju nästan inte alls med dopning. Den enda gången dopning dyker upp är när vi är hemma hos någon och gör beslag, inte annars.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Brukare av dopningspreparat återfinns dock i samtliga organisationsformer i den kriminella miljön. Flera intervjupersoner menar att det är vanligt att kriminellt belastade personer ”trycker in sig” anabola steroider och går och tränar. För dessa personer är det viktigt att framstå som ”stora, starka och häftiga”. Försäljning sker bland annat på gym, på internet och i kompisnätverk. En utveckling är att dopningspreparat inte enbart finns i gymmiljön utan också används i russyfte. Åtskilliga som använder dopningsmedel ägnar sig, enligt de intervjuade, åt blandmissbruk med narkotika. Dopningsmedel missbrukas också av kriminellt belastade personer för att stärka sin självbild. Åtskilliga grovt kriminella personer som begår våldsbrott har, enligt intervjupersoner, en dopningshistorik.

Trenden är väl att det inte längre bara är kroppsbyggarna på gymmet som tar det, utan det är relativt många som använder dopning för att skaffa sig det där skönhetsidealet. De som blir kriminella vill ju ofta skaffa sig en fin bil, en fin klocka, men även en snygg kropp. Man har ju tagit genvägar i andra sammanhang så då tar man en genväg där med.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

En uppfattning hos flera intervjupersoner är att en stor del av dopningspreparaten kommer från Östeuropa och Asien, särskilt Kina.

Smuggling och illegal försäljning av alkohol

Historiskt sett har alkohol varit en klassisk smuggelvara för organiserad brottslighet, men till följd av att EU-reglerna medger att var och en numera kan ta in stora kvantiteter för ”privat bruk”, är smuggling av alkohol inte längre så attraktiv för organiserad brottslighet. Marknaden för införsel och illegal försäljning av alkohol hålls snarare uppe av enskilda individer och mindre nätverk.

Min uppfattning är att det företrädesvis är köpt i Tyskland. Det är privatpersoner, fast i organiserad form, som regelbundet åker till Tyskland och köper stora partier alkohol som de för in. Sedan har de ett stort försäljningsnätverk.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Flera intervjupersoner menar att åtskilliga av dem som ägnar sig åt alkoholsmuggling och storskalig distribution är tämligen specialiserade och verksamma inom sina fack. Däremot har de kontakt med stora delar av den kriminella miljön. Smugglarna är allt från tidigare straffade personer utan reguljär inkomst till personer i självdefinierade grupper. Polisen träffar på personer utan registrerade inkomster, men som i Tyskland köpt alkohol

för tiotusentals kronor. ”Kurirer” eller ”ombud” används med lånade fordon.

Beställningar görs på internet, och sedan åker smugglarna ned till gränsbutiker i Tyskland och för hem varorna i överfulla bilar. Väl i Sverige distribueras alkoholen företrädesvis till lokala langare, krogägare, svartklubbar och privatpersoner. Enligt intervjupersoner är langarna inte sällan missbrukare som drygar ut sina inkomster med att sälja flak med starköl till ungdomar. Arbetsplatser kan också vara en leveransplats för grossisterna, och vanligtvis har personer där gjort en gemensam beställning. Det finns också exempel på att alkohol levereras till småbutiker.

Även om smuggling av alkohol inte längre är en så stor näringsgren för de kriminella nätverken, är alkohol fortfarande en intressant vara som det går att tjäna pengar på. En metod som används är att ta in stora mängder alkohol på legal väg och utnyttja företag med tillstånd att hantera punktskattepliktiga varor med uppskov att betala punktskatten.

Det förekommer också illegal försäljning av alkoholpartier som härstammar från transport- och lagerstölderna på den legala marknaden.

I en del intervjuer nämns vissa självdefinierade grupper i samband med dessa två brottsupplägg. Den organisationsform som enligt intervjupersonerna verkar vara minst framträdande på den illegala alkoholmarknaden är förortsbaserade nätverk.

Smuggling och illegal försäljning av tobak

Enligt intervjupersonerna är illegal tobak en vinstgivande verksamhet för organiserad brottslighet.

Alla håller på med cigaretter. De stjälar till och med av varandra.
(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Lönsamheten är god samtidigt som straffsatserna är låga jämfört med till exempel hantering av narkotika. Dessutom är upptäcktsrisken liten, särskilt när legala företag används. Brottsligheten är avancerad, och man använder bolag som har tillstånd att importera cigaretter utan att betala punktskatt förrän tobaken säljs vidare. Kontakter uppges finnas med cigarettfabriker och upplag utomlands. När cigaretterna når Sverige ”försvinner” de genom att dolt säljas vidare till grossister eller småbutiker, och det enda som återstår är en målvakt för ett företag som är skyldigt stora belopp i utebliven punktskatt.

Cigaretter kan också smugglas in i landet, och det kan då handla om märken som egentligen inte existerar på den legala marknaden eller piratkopierade cigaretter från kända märken. Ofta

kallas dessa förstnämnda ”märken” för ”illicit whites”. Varorna är accepterade av kunder i breda lager, vilket är en stor skillnad mot tidigare då efterfrågan framför allt begränsades till kända märkescigaretter.

Utöver import och smuggling tillkommer försäljning av cigaretter från transport- och lagerstöder.

Den importerade, insmugglade eller stulna tobaken säljs genom servicebutiker och liknande kanaler, inte sällan i förorterna. Denna distributionsform genom legala kanaler innebär en stor skillnad mot exempelvis illegal alkohol, som inte kan nå ut till konsumenterna på samma öppna vis. Det är därför vanligt med ”svarta” cigaretter i de studerade storstädernas minilivs och liknade butiker.

Illegal vapenhandel

Flera intervju personer menar att polisen och Tullverket har en begränsad kunskap om hur införseln av vapen till Sverige ser ut och i vilken utsträckning det sker. Enligt kriminalunderrättelse-tjänsten varierar både smugglingsmetoder och smugglingsrutten även om en stor del av vapnen antas komma från Balkanområdet. I intervjuerna betonas vikten av att samarbeta med utländsk tull och polis för att få bättre kunskap om och minska de illegala vapentransporterna.

Exakt hur de kommer hit vet vi inte. Det snackas ju väldigt mycket om att de kommer från Balkan och att de kommer med bussar och så vidare, men vi vet ju faktiskt inte. Vi gör väldigt få beslag, och tullen gör nästan inga beslag alls.
(Intervju person vid polisen i Malmö)

Många av de synliga vapen som cirkulerar i den kriminella miljön är producerade i Tjeckien och forna Jugoslavien. En majoritet av dessa vapen bedöms ha sitt ursprung i förråd när östblocket föll eller från inbördeskrigen i forna Jugoslavien. På olika sätt skingrades vapenförråden och vapen finns nu utspridda över flera delar av världen. Detta innebär att vapnens ursprung i forna Jugoslavien inte behöver vara likställt med att de förs in i Sverige därifrån. Den dominerande uppfattningen hos de intervjuade poliserna är emellertid att tillgången på vapen har en historisk bakgrund och härrör från tidigare generationer av kriminella personer med koppling till forna Jugoslavien med omnejd. Intervju personerna anser att kontakter i dessa områden och resor dit förklarar en hel del av förekomsten av illegala vapen med ursprung i den delen av Europa.

Trots den bristande kunskapen om vapensmugglingen som framträder i intervjuerna är intervju personernas bedömning att många

olika aktörer bidrar till att det kommer in vapen till Sverige. Man anser att det både finns en omfattande ”myrtrafik” där personer tar in enstaka vapen åt gången och en mer organiserad smuggling där ett fåtal personer i flera olika nätverk, med kontakter i forna Jugoslavien och Mellanöstern, har kapacitet att ta in större partier vapen. Vapensmugglingen och vapenhandeln är med andra ord snarare utspridd på ett stort antal enskilda individer än kontrollerad av någon specifik grupp. Man bedömer att de flesta vapen förs in i Sverige i samband med resor och semester i forna Jugoslavien med omnejd. Det är en myrtrafik där personer tar in enstaka vapen i bilar. Den storskaliga vapensmugglingen antas ske med buss, tåg eller personbil.

En samlad bedömning av de uppgifter som förmedlas i intervjuerna och underrättelsematerialet är att det är ovanligt med personer som enbart är inriktade på vapensmuggling utan den sker vid sidan av annan brottslighet. Enligt polisen återkommer vissa namn. Vapnen säljs sedan genom kontakter.

Att sälja vapen innebär bara att man gör andra starkare, så det är inte organisationerna intresserade av. Det är inte så stora pengar man tjänar på det heller. Då sysslar man hellre med narkotika, utpressning eller bedrägeri.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

En relevant fråga är hur stor efterfrågan på insmugglade vapen egentligen är i Sverige. Vapen är inte en konsumtionsvara på samma sätt som till exempel narkotika, och om det finns ett omfattande inflöde av vapen finns en risk för att marknaden mätts.

Om man jämför narkotikasmuggling med vapensmuggling så har narkotikan en konsumtion. Den tar slut. Om man har smugglat tvåhundra vapen så finns de kvar ett bra tag. Det tror jag är ett av problemen med att man inte kommer åt vapensmugglingen. De smugglar inte så ofta för det behövs inte. Och om de inte skjuter, så kan man sälja dem vidare.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Rån

Sett över tid har Sverige drabbats av en del spektakulära rån. Bank- och värdetransportrånen har emellertid haft en minskande trend sedan nittiotalet (Brå 2012:13). Post- och bankrån hör i princip till historien och värdetransportrånen har blivit svårare att utföra till följd av ökad säkerhet. Några intervjupersoner menar att kriminellt belastade personer tenderar att välja utpressning eller grova stölder som brottsinriktning i stället för rån.

När det gäller värderån där man drog ihop en 20–30 personer för att genomföra rånen så har de nästan försvunnit härifrån.

För 5–10 år sedan fanns det specialister på den typen av stora stötar, framför allt i Stockholm men även en 3–4 stycken här i Göteborg. De skapade grupperingar för ett enda speciellt brott. Brotten behövde dock inte utföras i Göteborg.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Av de tre undersökta städerna verkar Stockholm vara den stad som, enligt intervjupersoner, har flest konstellationer som är inriktade på spektakulära grova rån. Stockholm bedöms ha något av en kultur för grova rån. Enligt kriminalunderrättelsetjänsten handlar det om löst sammansatta nätverk av personer med olika kompetenser som kompletterar varandra. De har kapacitet att begå spektakulära rån och sedan förvalta rånbytet. Målen har varit banker, värdetransporter, värdedepåer och växlingskontor. De rån konstellationerna begår är dock inte koncentrerade till Stockholmsområdet, utan de kan ske i hela Sverige och ibland även i angränsande länder.

För att begå större rån krävs resurser och kompetens och personer från flera olika konstellationer kan därför ingå i både förberedelserna och genomförandet. I ett exempel gjordes rekognoseringar under flera månader, och bilar byggdes om med andra fjädringar för att passa behoven. Ett företag var involverat och betalade lön till de personer som ingick i rånförberedelserna.

Många rånare ägnar sig också åt annan brottslighet mellan rånerna. Större rån förutsätter lång förberedelsestid och planering och kan ha internationella kopplingar. En del rån mot handlare som säljer guld och ädelstenar bedöms av kriminalunderrättelsetjänsten utföras av seriebrottslingar som opererar över delar av Europa. De är mycket välorganiserade och har tillgång till stora resurser.

Unga killar i förortsbaserade grupper sysslar enligt intervjupersonerna med personrån. Rånbytet består av kontanter, mobiltelefoner, jackor och guldsmycken. Många gånger väljs offret ut innan och man iakttar personen för att se om den har något som är värt att råna.

Just det här med att scouta offret blir mer och mer vanligt, det är ingen som blir rånad slumpmässigt, sedan kan scoutingen gå till på olika sätt. Man kan stå i biljetthallen och se vilka som kommer upp och så ser du någon som ringer i sin Iphone och då har man gjort sin scouting. Sen hänger man på den personen tills det inte finns några andra människor omkring och så rånar man den. Så att man inte slår ner någon och sen visar det sig att den går omkring och bär på en klenod från 80-talet, för då har man begått ett brott i onödan.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Organiserade stölder

Enligt intervjupersoner är olika projektbaserade konstellationer verksamma med stölder. Det förekommer också tillresta grupperingar, detta kommer att utvecklas mer nedan.

Trots detta har stölder hamnat i skymundan när organiserad brottslighet kommer på tal. ”Det är så lätt att vi vill hamna för högt upp i tänket: bland maffiakungar och liknande”, menar en intervjuperson och lyfter fram betydelsen av att agera mot multi-kriminella personer som i stor skala ägnar sig åt stölder. Många vardagsbrott är även en del av den organiserade brottsligheten.

Den organiserade brottsligheten har hittat nya vägar och brottstyper som genererar pengar. Exempelvis går man över på grova stölder, vilket innebär att man tjänar lika mycket pengar men vi från polisens sida kan inte bekämpa dem på samma sätt till följd av att brotten är av lägre karaktär. Vi har sämre verktyg och vi ser inte lika allvarligt på brotten. Nu tycker jag att vi börjar förstå hur allvarligt det är, men förut stirrade vi oss blinda på brottstypen i stället för att titta på orsaken bakom brottet. Där har vi tagit ett steg framåt.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Bostadsinbrott

Vissa grupperingar är mer eller mindre specialiserade på bostadsinbrott. Enligt intervjupersoner är det lätt att knyta till sig medarbetare. Dessutom är det möjligt att göra ett stort antal inbrott per dag. Upptäcktsrisken ses som liten och vinsterna är förhållandevis stora.

Till följd av det tidvis höga guldpriset är smycken, enligt intervjuade polisanställda, särskilt intressanta för dagens bostadsinbrottstjuvar. Även pass och mindre elektronikprodukter som Ipad och Iphone är attraktivt stöldgods.

Även om bostadsinbrotten sker systematiskt av grupperingar tycker sig polisen många gånger se ett spontant och mindre genomtänkt drag i brottsligheten som vittnar om ett kortsiktigt tänkande.

Man kan plocka med sig ett par killar från torget och så åker man ut på en turné. Det är ganska oplanerat. Man är helt oförsiktig. Man bryr sig nästan inte om någon är hemma. Man ringer på dörren. Kommer ingen på en minut så bryter man sig in. Folk som sitter på toa möter gärningsmännen i hallen. Man bryr sig inte om att det är larmat heller. Man är så snabb in och ut. Man är fyra, fem personer. Blir de påkomna springer de. Så det är inte särskilt planerat, men i stället hinner de med många brott på en dag.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Skälet till att många gärningspersoner är delaktiga i ett inbrott är enligt intervjupersoner möjligheten att snabbt söka igenom huset. Dessutom är det en säkerhetsfråga. Blir de upptäckta innebär deras numerär att de kan skrämra sig ut från brottsplatsen. Ofta är gärningspersonerna unga, och vissa av dem ägnar sig även åt utpressning, narkotikabrott och rån. Mångsidigheten i brott innebär också att åtskilliga av gärningspersonerna har nära till våld.

En intervjuperson berättar att det ibland finns vissa äldre personer vid sidan av de unga. De ingår i större nätverk och har internationella kontakter. De äldre svarar för ledning och styrning medan de yngre gör grovjobbet.

Butiks- och lagerstölder

En annan inriktning är butiks- och lagerstölder. Cigaretter, rakhyvlar och andra skyddsvärda varor är attraktiva stöldobjekt. Sportkläder är också intressanta. Ibland är stölderna inriktade på särskilda produkter och varumärken. Stölder och häleribrottslighet följer efterfrågan på den vita marknaden.

Av någon märklig anledning är det fler sådana inbrott på hösten när vinterkollektionen kommit ut. Man vill ha den senaste vinterjackan. De är dyra, fem, sex tusen styck.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Stölderna kan med andra ord vara säsongsbetonade, som med båtmotorer. Man bedömer att stulna båtmotorer, fyrhjulingar och liknande produkter fraktas till utlandet med lastbil.

Det måste finnas någon organisering för man måste ha någon avsättning för stöldgodset. Mycket av det som stjäls är ju fyrhjulingar och avancerade fordon.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

I vissa fall finns det indikationer på att stöldgodset är beställt redan innan stölden begås. Gärningspersonerna undviker gärna att hålla mellanlager utan strävar efter att omgående få ut godset i häleriledet.

I flera fall har stölderna varit välorganiserade och professionellt genomförda. Ett tillvägagångssätt är så kallade ”smash and grab”-stölder där stulna bilar körs rakt in i tobaks-, parfym- och klädbutiker och varorna stjäls.

Det sker även inbrott i lager, och varorna fraktas bort med transportfordon. Stöldgodset avyttras sedan snabbt, enligt intervjupersoner. Det finns också specialiserade grupperingar med inriktning på elektronikprodukter. De gör inbrott i lager och omlastningsstationer. Stölderna sker över hela Norden. Vid dessa stölder hyrs eller stjäls ett täckt personbilslöp. Minibussar används också.

Enligt kriminalunderrättelsetjänsten är det även vanligt med stölder från arbetsplatser. Framför allt handlar det om byggnadsställningar, verktyg och koppar.

Vilka som ingår i de projektbaserade stöldkonstellationerna varierar.

Det är från småpojkar, svansarna, som antingen själva försöker köra in i kiosken och ta cigaretter eller att de agerar på uppdrag – de är en del i kugghjulet av en sådan stöld – till dem som är fullblodsproffs. De lever ett alternativt liv baserat på bara kriminalitet där den viktigaste delen är stölder.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

En del av konstellationerna har tilldelats namn av polisen och kan därför klassas som externdefinierade grupper.

Container- och trailerstölder samt kapellskringar

Organiserade stölder där hela laster stjäls från långtradare och containrar är ett stort problem. Bland annat förekommer det att lastbilars kapell skärs sönder och lasten lastas över till en annan lastbil.

Enligt flera intervjupersoner bedöms container- och trailerstölder samt kapellskringar vara en mycket attraktiv brottstyp att syssla med för gärningspersonerna. Det är sällan som någon lagförs för själva stölden, utan i de fall som någon döms är det oftast för häleri. Jämfört med grov narkotikasmuggling är dessutom straffvärdet lågt samtidigt som stölderna över lag genererar högre vinster. Dessutom är kundernas betalningsförmåga större än hos kunderna på narkotikamarknaden.

Enligt polisen är det ett fåtal projektbaserade konstellationer – med medlemmar från både självdefinierade och externdefinierade grupper – som är systematiskt inriktade på denna typ av stölder. Även vissa rånare har, enligt kriminalunderrättelsetjänsten, gått över från rån till avancerade stölder. Enligt polisens bedömning beror det på att upptäcktsrisken är lägre och att gärningspersonerna får stor avkastning på stöldgodset.

I form av lagerlokaler och draghjälp har konstellationerna tillgång till den logistik som krävs för att genomföra stölderna. Det finns även misstankar om att det i vissa fall förekommit insiders som lämnat information om vad lasten innehåller, var den står placerad eller på annat sätt underlättat stölden.

Kringresande stöld- och rånligor

Efter Schengeninträdet år 2007, när gränskontrollen mot Baltikum och en rad östeuropeiska länder togs bort, blev också

stöld- och rånligor från Polen och andra östeuropeiska länder mer svårbekämpade. Redan tidigare fanns emellertid ett inslag av organiserade stölder som utfördes av personer från olika länder i Europa, främst Östeuropa. För forna Jugoslaviens del finns en historik som sträcker sig ända till 70-talet. Denna typ av ligor är en form av *projektbaserade konstellationer* som sätts ihop i utlandet men kan begå brott i Sverige.

Enligt intervjupersoner förekommer det till och med att tjuvar uppmuntras att komma till Sverige för turnéer. Ersättning utgår då som regel till de ”ankarpersoner” som finns i Sverige och hjälper till med logistiken. De kan exempelvis bistå med bostad, fordon och rekognosering.

Inriktningarna på stöldturnéerna varierar och kan till exempel vara stölder hos äldre människor, stölder i varuhus, bostadsinbrott och ficktjuveri. Det förekommer också att stöldturnén är inriktad på specifika objekt. Kriminalunderrättelsetjänsten har till exempel noterat att det under en kortare tidsperiod plötsligt kan uppstå en mängd stölder av till exempel airbags från ett specifikt bilmärke. Stölderna slutar sedan lika plötsligt som de började. Dessa beställningsstölder förekommer periodvis i hela Sverige. Även dyra lyxbilar stjäls och förs ut ur landet.

Intervjupersoner menar att problemet med kringresande i brott kommer att kvarstå så länge som det finns stora ekonomiska skillnader mellan Sverige och närliggande länder.

Häleri

Ihopkopplad med stöldbrottsligheten finns häleriverksamheten. Även om en del av stöldgodset ibland avyttras inom det egna kontaktnätet krävs ofta också goda hälarkontakter som kan få ut stöldgodset på legala marknader. Det är på de legala marknaderna som det går att få ut höga priser, inte på de illegala (jfr Steffensmeier och Ulmer 2005). Häleriledet är emellertid lågprioriterat hos polisen och kunskapsläget är därför begränsat (Brå 2006:6).

Där har vi problem, vi har för dålig koll på vart stulet gods tar vägen, oavsett om det kommer från ett villainbrott, en smash n' grab eller åldringsbrott. Oavsett i vilken kategori brottet är begånget så har vi dålig koll på häleriledet. Det är en utmaning för oss.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Enligt intervjupersoner levereras det stulna godset i vissa fall direkt till hälare för att man ska slippa egen lagerhållning och därmed också minska risker och kostnader. Enligt flera intervjupersoner finns det tydliga tecken på att häleribrottsligheten i hög

grad är organiserad. Till exempel har polisen hittat ”lager” av stulna varor som varit paketerade och dokumenterade i varu-databaser färdiga för att transporteras ut ur Sverige.

Enligt några av de intervjuade hanterar hälarne olika typer av stöldgods beroende på var stölderna ägt rum. Vissa hälare utgörs av mindre nogräknade butiker. Åtskilliga loppmarknader säljer nya varor som misstänks vara stulna. Stulna mobiltelefoner kan hamna i hälarledet i form av mindre butiker som säljer telefoner. Stulna smycken överläts till mindre nogräknade legala guldföretagare med butik eller postorderverksamhet. Stulna livsmedel och andra varor säljs vidare till minilivs. Det är allt från kaffe till schampo.

Ett annat problem är vissa skrothandlare med en omfattande kontanthandling och rymligt samvete. De köper in stöldgods, exempelvis koppar eller överskottsmaterial utan att ställa frågor eller lämna kvitto. Det är en kombination av häleriverksamhet och svarta affärer.

Några intervjupersoner berättar att det finns rutiner för att skicka information om stöldgods via sms varefter kunderna kan höra av sig till hälarne. Internet är också en kanal för försäljning av stöldgods. Det förekommer till och med att beställningar tas upp på specifika varor, som kläder. Det kan exempelvis gälla en ”Hugo Boss-kostym av viss storlek”. Många kontakter tas på olika mötesplatser som kaféer eller illegala klubbar.

Spel- och svartklubbar

Spel- och svartklubbar har alltid förknippats med kriminella miljöer. Situationen med klubbar skiljer sig emellertid åt när man jämför Göteborg, Stockholm och Malmö.

Göteborg

I Göteborg bedöms problemet inte vara särskilt stort vare sig med spel- eller svartklubbar. De svartklubbar som finns förekommer främst inom nätverken från forna Jugoslavien. Det är klubbar där personer träffas och spelar poker och dricker alkohol. Enligt intervjupersoner frekventeras klubbarna till stor del av ett kriminellt klientel och utgör en viktig mötesplats, inte enbart för spel, utan även för att få information och göra upp affärer.

I mitten av 2000-talet var, enligt intervjuade poliser, en del självdefinierade grupper aktiva med att driva svartklubbar, men för närvarande finns det ingen större marknad.

En hel del internetspel och enarmade banditer var tidigare kontrollerade av personer med koppling till organiserad brottslighet.

Problemet har minskat, men enligt en del intervjupersoner finns alltid en risk för att organiserad brottslighet flyttar fram positionerna. Det finns alltid ett intresse bland kriminella att tjäna pengar på spel.

Tidigare fanns konflikter om spelmarknaderna, men det verkar inte vara så i dag. Det är en skillnad mot för femton år sedan när det fanns fler illegala spelklubbar.

Stockholm

De intervjupersoner som arbetar i Stockholm menar att spelmiljön är en sluten värld och att Stockholmspolisen inte har mycket insyn i den verksamheten. Flera intervjuade är emellertid av uppfattningen att spelklubbar är relativt utbredda i Stockholm. Spel om pengar ingår i en kriminell livsstil och fyller också en social funktion. Vissa spelare kan tjäna mycket pengar, men för förlorarna väntar den grå lånemarknaden med ockerräntor.

I vissa kretsar är det en väldigt stor del av ens identitet att man träffas och spelar och det resulterar i sin tur i ganska mycket elände: skulder, krav på vissa tjänster osv. De spelar för stora belopp vilket är problematiskt och leder till problem.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Illegala spelautomater finns också uppställda på vissa restauranger, i tobaksaffärer och på liknande ställen.

Verksamheten med mer kommersiella svartklubbar verkar dock vara begränsad i Stockholm. Mest handlar det om föreningar ute i förorterna som säljer alkoholhaltiga drycker i sina lokaler.

Det förekommer ju, men jag tror inte att det är ett särskilt utbrett fenomen att gemene man vill gå på svartklubb. På väg mot utelivet kring Stureplan så frågar man inte taxichauffören om han känner till någon bra svartklubb i Rinkeby. Det går inte till så.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Malmö

Flera intervjupersoner berättar att det funnits en tradition med svartklubbar i Malmö sedan 1960-talet. Det är emellertid först de senaste tio åren som klubbarnas koppling till organiserad brottslighet blivit stark. Tidigare handlade det mer om att man hade en lokal som man samlades i, drack öl, spelade kort och hade lite fester. Det var inte så iögonfallande. En polis som arbetade på sjuttioalet berättar att det många gånger var svårt att avgöra om det var en svartklubb eller en sällskapsklubb. ”När jalsierna var neddragna var det spel på gång”, som han uttrycker det. Nu för tiden har kortspelandet även kompletterats med spelmaskiner.

En av flera förklaringar som anges till klubbarnas historik är den tidigare arbetskraftsinvandringen till Kockums och andra industrier. Många av de invandrade var ungar, och bland annat fanns därför en efterfrågan på samlingsplatser för landsmän. Med tidens gång har svartklubbarna dock i viss mån tippat över på organiserad brottslighet.

Det finns det ett ställe där man kan göra upp affärer utan att vanligt folk är inblandade. Man behöver inte tumma på reglerna, du kan köra ett disco, bjuda in folk. Det finns inget serveringstillstånd som riskeras när man låter folk använda narkotika eller bära vapen. Det blir en samlingsplats för olika förgreningar.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Svartklubbarna har med andra ord blivit en mötesplats för kriminella. ”Allt förekommer där”, berättar en intervjuperson. Det är illegala spel, illegal alkohol och tobak, stöldgods och beväpnade personer. Brott kan planeras på klubbarna. Även om mycket talar för att personer på klubbarna enbart kan förmedla prostitution, som sedan bedrivs på annat håll, finns det fler och fler uppgifter som tyder på att det i vissa klubbar även ingår bordellverksamhet. Polisen har uppgifter om att prostituerade kvinnor körs till svartklubbar. Även om Malmö härbärgerar en uppsjö av svartklubbar finns det i princip inga sexklubbar i staden. Enligt intervjupersonerna beror det dels på närheten till Köpenhamn, dels på det arbete mot sexklubbar och bordeller som inleddes på sjuttioalet av den så kallade Kellermangruppen, uppkallad efter polisinspektör Lennart Kellerman.

Det finns en blandning av svartklubbar och föreningar i Malmö och en del är både och. Vissa klubbar beskrivs dock som tämligen harmlösa och passar mer in på intervjupersonens beskrivning av hur det var förr.

Jag tror att man varit lite för slapp från myndigheternas sida. Många av de här klubbarna som är föreningar på papperet har varit svartklubbar ganska länge men man har inte velat ta i det. Man lät det sippra i väg.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Eftersom Malmö är en liten stad ligger de flesta svartklubbar på promenadavstånd från city. Det innebär att det är enkelt att besöka en svartklubb. Det är ofta en form av industrilokal som enligt en intervjuperson är ”taffligt inredd”. Ofta syns det att det är en klubb genom att det står vakter utanför. Många gånger är det kriminella som driver klubbarna.

Antalet svartklubbar går i vågor, mycket beroende på myndigheternas insatser. Med jämna mellanrum gör myndigheterna razzior

där de tar sprit i beslag och omhändertar folk för brott mot ordningslagen. I bästa fall lyckas de stänga klubbar; då minskar de i antal för att sedan återuppstå.

Man hamnade i en diskussion om vad det är för brott. Det var brott mot alkohollagstiftningen och det var brott mot lotterilagstiftningen. Det var inga prioriterade brott. Men egentligen är det ju en jättelik svart marknad som omsätter hur mycket pengar som helst.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Som citatet antyder har problemet med svartklubbar i Malmö kommit upp till ytan, och det går att skönja en viss attitydförändring. En polis berättar att det tidigare var vanligt att ”vanliga människor” som normalt sett aldrig skulle förknippas med kriminella sammanhang gick på svartklubb som om det var vilken nattklubb som helst. I vissa fall var de inte ens medvetna om att deras favoritklubb var en svartklubb. Det ges också exempel på poliser som har tagit upp anmälningar på brott som inträffat på svartklubbar och skrivit in namnet på svartklubben i anmälan på samma sätt som man gör med vilken klubb som helst, utan att det framgått att det rör sig om en svartklubb.

Koppleri och människohandel för sexuell exploatering

Enligt flera intervjupersoner finns det en omfattande prostitution i de tre storstäderna. Den största andelen av prostitutionen bedöms emellertid inte vara knuten till koppleri eller till människohandel för sexuell exploatering utan består av kvinnor som bedriver prostitutionsverksamhet i egen regi.

I de fall som det handlar om människohandel för sexuella ändamål och/eller koppleri bedrivs verksamheten, enligt intervjupersoner, av projektbaserade konstellationer – ofta nätverk baserade på gemensamt tidigare ursprung – som är primärt inriktade på denna brottstyp. Det är nätverk av ständigt återkommande personer med bakgrund i länder som exempelvis Litauen, Ungern, Slovakien, Slovenien, Rumänien, Polen men även Västafrika (jfr Brå 2008:21, Brå 2008:24, Länsstyrelsen Stockholm 2014:10).

Varken själv- eller externdefinierade grupper är i någon större utsträckning verksamma på människohandels- och koppleriområdet, enligt intervjupersonerna. Deras uppfattning är att det inte är samma gärningspersoner som smugglar vapen eller narkotika som handlar med människor. Det förefaller därför som att denna marknad ligger vid sidan av huvudfåran av den organiserade brottsligheten. Åtskilliga inom organiserad brottslighet vill inte

heller hålla på med människohandel. Enligt intervjupersoner uppfattas det som en omständlig och samtidigt smutsig hantering.

En skillnad jämfört med andra kriminella marknader är att det förekommer att kvinnor har ledande befattningar i nätverken.

De personer som ingår i de projektbaserade konstellationer som ägnar sig åt människohandel för sexuella ändamål är, enligt intervjupersoner, vanligtvis inte lika kriminellt belastade som andra personer inom den organiserade brottsligheten i Sverige. Tidigare var en större andel multikriminella personer inblandade i människohandel, men utvecklingen går mot ”renodlade ärenden”. Förr fanns det förfalskade handlingar och pass. Gärningspersonerna ägnade sig också åt stölder och bedrägerier vid sidan av traffickingverksamheten. Nätverken anses inte heller vara särskilt konfliktbenägna eller våldsamma. Enligt intervjupersoner är det vanligt att dagens traffickerare inte ser sig själva som kriminella, och de saknar också en traditionell kriminell livsstil. De utnyttjade kvinnorna är också offer i sin situation och därför behövs, enligt en intervjuperson, inte någon ”råbarkad kriminell för att få tjejerna dit man vill”.

Varifrån kommer kvinnorna?

I sina forna hemländer har människohandelnätverken kontakter med personer som rekryterar kvinnor och kan hjälpa till med organiseringen. Enligt intervjupersoner är det vanligaste att kvinnorna är medvetna om att de ska prostituera sig i Sverige när de rekryteras. Detta stöds även av tidigare forskning som visar att nätverken strävar efter att få kvinnorna att själva ta steget in i sexhandeln, vilket sker genom övertalning, lockelser och vilseledande med hjälp av väninnor, kollegor och andra bekanta till kvinnorna (Brå 2008:24). Den stereotypa uppfattningen att kvinnorna utsätts för tvång och våld har på senare tid ersatts av insikten av att mer subtila metoder används för att osynliggöra utnyttjandet och lägga över större ansvar på sexsäljarna själva.

Enligt intervjupersonerna är det vanligt att traffickerarna inte följer överenskommelsen med kvinnorna; exempelvis kan de få mindre betalt än vad som utlovades vid rekryteringen.

Problemet är ju att flickorna inte vet vad de utannonseras till. För de annonseras till allting. Och det här har ju varit ett dilemma för många av dem som inte kan engelska, att förklara att de inte gör allt. Så det har ju slutat med att de i princip själva får säga nej i dörren på bräcklig engelska, och de har ju hamnat i ganska jobbiga situationer. Det är ett sätt att bedriva verksamheten: dialogen med tjejerna är en sak och verkligheten en annan.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Logistik

På plats i Sverige svarar ”platschefer” för allt det praktiska kring kvinnorna. Platscheferna ordnar lägenheter, annonsering, matinköp och lokala resor (jfr Brå 2008:24). Internet spelar enligt kriminalunderrättelsetjänsten en viktig roll för att sälja sexuella tjänster. På nätet finns en omfattande annonsering. ”Det finns hur många sidor som helst”, berättar en intervjuad polis. Svårigheten för polisen är att avgöra om det ligger organiserad brottslighet bakom.

Hur många kvinnor som nätverken hanterar samtidigt varierar. Enligt intervjupersoner brukar det emellertid vara maximalt fyra, fem kvinnor som säljer sex åt gången. Då är det också fler platschefer.

Den här bilden av att en kille driver 15 tjejer stämmer inte. Det känns snarare som att det är fem killar som driver tre tjejer.
(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

I vissa fall har nätverken styrts från personer i ursprungslandet, som då och då besökt Sverige för att kontrollera att verksamheten sköts på rätt sätt. En förklaring till att det kan vara så många personer inblandade är, enligt intervjupersoner, att ursprungsländerna ofta är fattiga och att det därför är många som vill ta del av de förtjänster som verksamheten driver in.

Prostitutionen äger rum både i lägenheter och på hotell, inte sällan lågprishotell. Vad som efterfrågas är hotell där receptionen ligger i en annan byggnad eller är obemannad långa tider.

Lägenheterna är ofta små och hyrs på kort tid genom lägenhetsförmedlingar, kanske bara någon vecka. Ofta är det enbart ett rum och kök. Både gärningspersonerna och kvinnorna bor där för att hålla kostnaderna nere. Skälet till att de ofta byter bostad är för att undgå upptäckt. Erfarenhetsmässigt är det ofta andra boende i trappuppgången som anar oråd och slår larm.

Kvinnorna åker även till kundernas bostäder eller hotell. Gatu-prostitution är mindre vanligt när det är fråga om mer organiserade grupperingar, även om det förekommer.

Människosmuggling och människohandel för arbetskraftsexploatering⁸

Även om det juridiskt finns stora skillnader mellan människohandel och människosmuggling visar redovisningen nedan att det i

⁸ Detta avsnitt baseras på data som samlades in före den i skrivande stund pågående flyktingvågen som inleddes under år 2015. Det kan innebära att beskrivningarna inte helt stämmer överens med hur dessa fenomen ser ut för närvarande.

praktiken är flytande gränser. Vad som beskrivs är någon slags blandning av båda brotten. Polisens kriminalunderrättelsetjänst bedömer att de har relativt lite kunskap om människohandel och människosmuggling för arbetskraftsexploatering. En förklaring till detta är bland annat att den informationen inte efterfrågas inom polisen. Polisen utnyttjar inte heller överskottsinformation, exempelvis från telefonavlyssningar från andra ärenden, i någon större skala.

Människohandel

Flera intervjupersoner med kunskap om människohandel är av uppfattningen att hälften av offren för människohandel numera är män. Det kan förklaras av en ökad handel med människor för varierande grad av exploatering och tvångsarbete. Dessa människor hamnar i bygg- och restaurangbranschen samt i arbete med bärplockning, trädgårdsarbete och asfaltläggning. Det finns också människohandelsfall där personer lurats till Sverige och tvingats begå stölder i butiker. Ett problem är att det bakom anmälda stöldbrott kan finnas en nyss beskriven tvångssituation som kopplas till människohandel, där gärningspersonen som stjälat samtidigt är brottsoffer.

Bedömningen är att brottsligheten ökar till följd av den ekonomiska situationen på många håll i världen. Många av de personer som är utsatta för människohandel kommer från samma länder oavsett om det gäller arbetskraftsexploatering eller exploatering för sexuella ändamål. Ofta är det länder där förtroendet för polisen är lågt, och därför är det en stor utmaning för den svenska polisen att bygga upp ett förtroende.

Människorna rekryteras i sitt hemland av organiserade kriminella grupperingar. Rekryterarna lockar med höga löner, fasta arbeten och goda arbetsförhållanden. När de rekryterade personerna väl har anlänt till Sverige blir emellertid situationen en annan än den utlovade. I bästa fall tvingas de arbeta för en lägre lön än överenskommet. Som nyss nämnts förekommer det också att människor tvingas till tiggeri eller stölder för att kunna betala tillbaka skulder för resan till Sverige, falska id-handlingar och uppehälle.

Människosmuggling

En intervjuperson som har arbetat länge inom polisen berättar att det var i slutet av åttiotalet som polisen började uppmärksamma människosmugglingsfall.

De grupperingar som främst förekom då var grupperingar från Iran och Somalia. Vi misstänkte att det låg människosmuggling bakom eftersom man i många fall kunde lägga

karbonpapper mellan de här människornas asylberättelser. Alla kom med precis samma historia och när vi började skrapa på detaljerna så kunde man sluta sig till att det var en organiserad hitresa. Man erkände att man betalt och hur mycket och vilka dokument man använt sig av, men man ville aldrig gå så långt att man pekade ut den gruppering av personer som var ansvarig.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Människosmuggling följer i spåren av oroshärdar, revolutioner och förföljelse. Efter Iran och Somalia kom Mellanöstern, Palestina, forna Jugoslavien, Libanon, Irak, Afghanistan och forna Sovjetunionen. Enligt kriminalunderrättelsetjänsten är det främst människor från Mellanöstern som smugglas in i Sverige i dag.

Från Afghanistan kan det landvägen ta flera månader att ta sig till Sverige, enligt en intervjuperson. Den vanligaste situationen är att människor vill förenas med familj och släktingar som redan finns i Sverige. Det är det starkaste motivet. Ibland har familjer eller släkter successivt utvidgats med att människor illegalt tagit sig till Sverige.

Vissa måste lämna sina länder och är beredda att göra vad som helst för att komma därifrån. Beroende på hur mycket de får betala drar smugglare större eller mindre nytta av deras situation. Andra väljer att betala för en tjänst för att få en bättre utkomst eller förenas med familj och släktingar.

I den enklaste formen av människosmuggling köps ett pass för att underlätta för en släkting att ta sig till Sverige. Förutom det brottet har personerna ofta inget med annan kriminalitet att göra.

I avancerade former av människosmuggling är nätverk involverade som ägnar sig åt dokumentförfalskning och åt att arrangera smugglresor. När det är nätverk som svarar för att en person ska komma till Sverige handlar det om större summor. Då rör det sig, enligt en intervjuperson, om 75 000 till 150 000 kronor. Människorna kan ha satsat allt de äger för att komma till Sverige. Släktingar i Sverige kan också ha hjälpt till med finansiering.

Följaktligen finns allt från enstaka smugglare till nätverk. Vissa är specialister och har ägnat sig åt människosmuggling för vinnings skull i flera år. Men ”alla känner alla”, och de vet vad de andra gör, förklarar en polis. Kontakterna sker i ett socialt sammanhang genom familjer och landsmän.

Specialisterna är sällan organisatörer av en hel människosmugglingsoperation utan har ofta en bestämd uppgift. Organisatörer och kontaktpersoner finns följaktligen utplacerade på strategiska ställen. I logistikkedjan finns olika funktioner. Eskorterna hämtar personer, som redan befinner sig i Europa. En knutpunkt för

flyktingar och migranter är Paris, enligt en intervjuperson. Där rör sig eskorter i de miljöer där flyktingar och migranter vistas och erbjuder sina tjänster. Fram till Paris har det funnits andra eskorter, som mot betalning hjälpt personer att ta sig fram. Längs vägen behöver inte hela resan vara planlagd i detalj i förväg utan det kan ske under resans gång. Resan som sys ihop tar sällan den närmaste vägen, utan människosmugglarna har kartlagt blotorna i olika länders gränskontroller.

Förfalskade dokument är vanligt förekommande. Ett pass kostar runt femtusen kronor. Passen används i ”look alike”-syfte. Ett foto skickas, och uppgiften blir att hitta någon som liknar den personen. Därefter gäller det att köpa passet. Det anmäls sedan som borttappat eller stulet. Intervjupersoner menar också att det finns personer i Sverige som förfalskar pass. Förfalskningarna är mer eller mindre lyckade. Det främsta syftet med handlingarna är att kunna visa upp dem i samband med utresa från hemlandet. Helst ska passet också medge en smidig inresa till Sverige. Om det ändå blir problem i den svenska passkontrollen är det enligt polisen ett tydligt mönster att personen ansöker om asyl.

Arbetskraftsexploatering

Väl i Sverige finns inte heller någon enhetlig bild av exploateringen av dem som arbetar. En intervjuperson har kommit i kontakt med flera fall där insmugglade personer arbetat i sina landsmäns verksamheter, och i många fall uppfattas det som att de blivit hjälpta till försörjning. Ett rimligt antagande är emellertid att det också förekommer arbetskraftsexploatering.

Några intervjupersoner berättar att det finns en relativt utbredd svart arbetsmarknad i storstäderna där papperslösa personer och personer med avvisnings- eller utvisningsbeslut arbetar för en låg penning.

Det finns emellertid sällan några tecken som visar på att det föreligger någon organisation eller något tvång bakom svartarbetet. Till största delen verkar det handla om att personerna själva söker jobb på arbetsplatser de fått tips om genom sitt sociala nätverk. Många gånger rör det sig om små företag.

Det sprids ett rykte om att den och den anställer och så söker de jobb där. Oftast har de ett tillfälligt arbetstillstånd. Det görs inga noggranna kontroller från arbetsgivarens sida och de kontaktar inte heller Migrationsverket.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

”Ju mer vi gräver, desto mer ser vi”, säger en polis och menar att det finns stora intressen bakom att anlita billig arbetskraft. Etablerade företag använder papperslösa arbetare, men via underen-

treprenörer. De papperslösa finns framför allt inom okvalificerade arbeten i bygg-, städ- och restaurangbranschen. De har en mycket svag ställning på arbetsmarknaden.

En polis menar att det är ett utnyttjande av människor. De får en dålig arbetsmiljö och de sämsta lönerna. Det är gaser och rök, rasrisker, fallrisker och risk för klämskador. Bilar tvättas för 50 kronor.

Är det ett tungt arbete som ska utföras är ett sätt att hyra in svart arbetskraft. Det sker genom kontakter. Brottligheten begås av människor som på ett eller annat sätt förekommer i den aktuella branschen. Framför allt är det mindre företag som tillhandahåller svart arbetskraft. Rekrytering av arbetskraft kan också ske från andra länder.

En polis som kontrollerar arbetsplatser menar att han möter tragiska människooöden. Det är driftiga och framåt människor som vill försörja sig och skaffa sig en bättre tillvaro, men som av olika anledningar inte kommer in i den vita ekonomin. De kan inte söka arbets- eller uppehållstillstånd.

De bor hopkörda i en lägenhet med madrasser på golvet. Alla möjliga nationaliteter, som utnyttjas i verksamheterna. De har inga arbetsförhållanden. Inget fack, ingen som vakar över dem. Dåligt betalt. Utnyttjade.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Vissa har tagits hit för att utnyttjas, andra har kommit hit för att de har en dröm om att komma till Sverige, tjäna pengar och få med sig besparingarna hem.

Det går inte att dra likhetstecken mellan dåliga arbetsförhållanden och människohandel. Vi har haft en del ärenden som vi fått lägga ner. Människohandel, för andra ändamål än sexuella, har varit framför allt tiggeri och stölder. Det är det vi har erfarenhet av. Sedan har vi haft en del ärenden där vi haft misstanke om arbetskraftsexploatering, men det har inte gått att bevisa.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Flera intervjupersoner tror att arbetsmarknaden för personer som exploateras är stor. ”Större än man tror, större än man ser”, säger en polis och markerar att myndigheterna har ägnat begränsad uppmärksamhet åt arbetskraftsexploatering. Regeringen har satsat särskilda medel mot människohandel för sexuell exploatering, och det verkar ha medfört att arbetskraftsexploatering kommit i andra hand.

Organiserat svartarbete

En polis som arbetat mycket med att utreda ekobrott menar att svartarbetet har blivit så utbrett att det påverkat konkurrensen. Företag ”tvingas mer eller mindre in i det för att få anbud”. Särskilt utsatta branscher är, enligt kriminalunderrättelsetjänsten, bygg och städ samt säsongarbete i form av asfaltering, snöskottning och trädgårdsskötsel.

Eftersom studien bygger på polisens uppgifter är fokus traditionell brottslighet. Det är därför inte förvånande att poliser pekar ut en självdefinierad grupp som mest aktiv när det gäller organiserat svartarbete. Gruppen är involverad i uthyrning av svart arbetskraft till framför allt byggbranschen. Denna brottslighet sker i samarbete med personer som driver legala företag. Flera medlemmar sitter också i bolagsstyrelser.

Att vissa självdefinierade grupper är involverade i organiserat svartarbete är också i linje med Brås egen forskning (Brå 2011:7). Det gäller i synnerhet medlemmar som har ett förflutet som företagare inom den aktuella branschen. Medlemmar i självdefinierade grupper finns även i penningmaskeringsfasen och kontanthanteringen, där deras övriga kriminella erfarenhet ger dem en konkurrensfördel mot kriminella som specialiserat sig på ekobrott. Däremot visar Brås forskning att det dessutom finns viktiga organisatörer inom organiserat svartarbete som är helt specialiserade på ekobrott och som undviker kontakter med självdefinierade grupper (Brå 2011:7). Skälet är att de upplever att polisen har en god bild av de självdefinierade gruppernas aktiviteter samt att medlemmarna inte uppfattas ha rätt kompetens för deras brottsupplägg.

Intervjuade poliser förmedlar även en bild av att organiserat svartarbete är en attraktiv marknad som många kriminella vill in i och bli engagerade i. Det bedöms vara en kriminell marknad på frammarsch. Det finns stora pengar att tjäna samtidigt som straffvärdet är avsevärt mindre jämfört med exempelvis narkotikabrott.

Nätverk med gemensamt ursprung i samma geografiska region har varit engagerade i storskaligt svartarbete i städbranschen. Det finns även familjebundna konstellationer som sysslar med organiserat svartarbete, exempelvis inom städ och taxi.

Behovet av kontanter

Organiserat svartarbete är mycket beroende av kontanter, stora mängder likvida medel. Enligt intervjupersoner är dock ett problem i dagens läge att bankerna mer och mer går över till det kontantlösa samhället. Dessutom ska misstänkta penning-

transaktioner rapporteras till Finanspolisen, och ofta handlar det om hantering av stora kontantmängder. För att möta dessa problem går utvecklingen mot att organiserad brottslighet i ökande omfattning strävar efter att ”kontrollera hela kedjan”. Därför etableras egna factoringbolag och växlingskontor (jfr Brå 2015:22, Brå 2011:7). Det är dock inte så mycket valutaväxling utan ”svenska pengar på konto mot svenska kontanter”, enligt en intervjuperson.

Många gärningspersoner är tämligen praktiskt inriktade, och sedan får de hjälp av utomstående med kompetens som redovisning och bolagsbildning. I vissa fall är rådgivarna i klorna på gärningspersonerna och kan till och med ta på sig ansvaret för de brott som begås.

Bedrägerier

Enligt flera intervjupersoner pekar utvecklingen de senaste åren mot att organiserad brottslighet mer och mer går in i legala strukturer (jfr Brå 2016:10). Tidigare var det mest organiserat svartarbete som drevs i hägn av företag, men på senare tid har även bedrägerier blivit en mer förekommande brottstyp i den kriminella miljön.

Särskilt framträdande har det varit i Malmö. En intervjuperson benämner Malmö som ”ett kunskapscentrum för bedrägerier”. Malmö har över tid haft ett antal individer och konstellationer som varit mycket kunniga på bedrägerier och utvecklat verksamheten ytterligare genom ”learning by doing”.

En förklaring till varför bedrägerier blivit mer intressanta är, enligt flera intervjupersoner, att kontanthantering har minskat i samhället, vilket resulterat i att brottslingarna måste satsa på något annat. Kriminalitet följer ofta minsta motståndets lag och bedrägerier kräver inget våld, det är låga straff samt hög lönsamhet. Avancerade bedrägerier har dessutom hög status i kriminella kretsar (jfr Brå 2016:9).

I samband med att organiserad brottslighet även börjat intressera sig för bedrägerier har det, enligt flera av de intervjuade, i någon mån börjat uppstå en glidande skala mellan bedrägeri och utpressning. På den nya spelplanen är våld inte längre nödvändigt, ”men däremot är det en fördel med ett skrämsekäppligt kapital”, menar en utredare. Om ett bedrägeriförsök inte lyckas finns möjligheten att ta till utpressning.

När det gäller de mest avancerade bedrägerierna menar flera intervjupersoner att det skett en tydlig utveckling av den organiserade brottsligheten. De reella pengarna finns inom den ekonomiska och företagsanknutna brottsligheten (jfr Brå 2015:22). Det

är en avgörande faktor. Genom att ekonomisk brottslighet och skrämsekapital kombineras kommer gärningspersonerna över helt andra ”reella pengar” än tidigare.

Vilka håller på med bedrägerier?

Enligt intervjupersonerna är det personer inom alla typer av grupper och nätverk som ägnar sig åt olika former av bedrägerier. Enskilda individer i förortsbaserade kriminella grupper har exempelvis varit aktiva med internetrelaterade bedrägerier, identitetsstölder och bedrägerier både mot banker och mot företag. Personer i självdefinierade grupper har genomfört bedrägerier med lönebidrag och sjukersättning samt skattereduktionen för Rut- och Rotarbeten.

Bedrägerier är den vardagliga försörjningen för de flesta kriminella i Malmö.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

När det handlar om lite mer avancerade bedrägeriupplägg förutsätts ekobrottskompetens. ”Vi delar personer med Ekobrottsmyndigheten”, säger en bedrägeriutredare inom polisen.

Vi ska nu titta lite närmare på några olika typer av bedrägerier.

Bidragsbrott

Bidragsbrott ingår som ett led i basförsörjningen för vissa kriminella aktörer. Exempelvis påstås att de separerat från sin sambo eller fru och har en annan bostad än familjen i övrigt. Vid kontroll visar det sig att den uppgivna adressen delas av många andra och att ingen av dem egentligen bor där, utan samtliga lever fortfarande tillsammans med sina familjer. Syftet är att få ut bostadsbidrag och att underhållsstöd ska betalas ut.

Välfärdsbedrägerier

För dem som driver företag finns möjligheter att få bidrag från Arbetsförmedlingen för att kunna anställa arbetskraft (jfr Brå 2016:10, Brå 2015:8). Denna möjlighet, och även länsstyrelsernas lönegarantier, utnyttjas i bedrägeriupplägg. Dessa bedrägerier sker i samarbete med personer med legala företag, framför allt i branscher som är vanligt förekommande vid svartarbete, exempelvis bygg-, städ-, och taxibranschen. I ett Göteborgsfall anställdes ett sjuttioal personer som fick bidrag utan att behöva arbeta.

Vissa arbetsgivarstöd ska bidra till att rehabilitera personer som avtjänat fängelsestraff och hjälpa in dem på arbetsmarknaden. Även behandlingshem för att rehabilitera kriminella används i bedrägerier, och det finns exempel på hur företag fått bidrag samtidigt som klienterna arbetat svart.

Det förekommer också att Försäkringskassan luras på stora belopp med bedrägerier mot assistansersättning.

Skimming

Intervjupersonerna pekar ut skimming av kontokort som ett vanligt kriminellt förfarande. Flera intervjupersoner är av uppfattningen att Malmö var först i Sverige med denna typ av brottslighet och att den sedan har spridit sig ut i landet.

Av någon anledning verkar Malmö vara skinnings-huvudstaden i Sverige. Det är enormt mycket sånt.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Skimmingsteknik används med hjälp av äldre eller manipulerade terminaler. Det finns olika sätt att kopiera kortnumret, exempelvis kan bankomater manipuleras eller så kan kundens kort skimmas när det används för köp. Gärningspersonen gör sedan så många inköp som möjligt innan kontokortet hinner spärras. Det förekommer även att kontokortsuppgifter i stor skala säljs på internet.

Identitetsstöder

En annan bedrägeriform som lyfts fram av intervjupersonerna är bedrägerier med stulen identitet, det vill säga att gärningspersonen utger sig för att vara någon annan och köper varor och tjänster eller tar lån och tecknar abonnemang. En form av identitetsstöder är när bedragarna förfalskar identitetshandlingar och tömmer konton genom att föra över medlen utomlands. Dessa brott med internationella inslag är mycket svårbekämpade.

Bluffakturor

Enligt kriminalunderrättelsetjänsten har även bluffakturorna ökat markant. Polisen hänvisar till branschorganisationen Företagarna, som menar att bluffakturor är det vanligaste brottet som drabbar näringslivet. Polisens uppfattning är att organiserad brottslighet ligger bakom många av bluffakturorna, och en hypotes är att en övergång sker från skimming till bluffakturor.

Tillvägagångssättet är att bedragarna har ett bolag som skickar ut en stor mängd fakturor till företag av varierande storlek (jfr Brå 2016:10). Fakturan tar sikte på en påstådd levererad tjänst. Eftersom fakturabeloppen är rimliga är det påfallande många företag som betalar. Fakturorna slinker helt enkelt genom fakturakontrollen.

Telemarketingbedrägerier

Även olika typer av telefonbedrägerier har utvecklats till en betydelsefull inkomstkälla för kriminellt belastade individer. Ett upplägg som förekommer inleds med ett förvärv av ett aktiebolag som ser oförvitligt ut och har en historik utan anmärkningar. Företaget döps sedan om, och ofta förekommer ordet ”media” i bolagsnamnet. Unga män och kvinnor anställs som telefonförsäljare. Dessa säljare är inte kriminella, men rekryteras genom att de finns i huvudmännens kontaktnät. Det har inträffat att säljare hoppat av när de insett att de medverkar i brottslig verksamhet.

Telefonförsäljarnas uppgift är att kontakta företagare och påstå att de använt en gratistjänst. Den skulle ha sagts upp före en viss tid och när så inte gjorts förlängs avtalet automatiskt och tjänsten börjar kosta pengar. Företagaren, som är oförstående, erbjuds att säga upp avtalet. Men det kostar mellan 7 000 och 24 000 kronor att betala för den tjänst som gäller under avtalsperioden. Förvånansvärt många går på bedragarnas krav.

I konceptet erbjuder sig försäljaren att kunna gå ned i pris, om chefen godkänner det. Försäljaren håller ned luren en tid och meddelar sedan att chefen godtagit en viss rabatt.

Samtalet spelas in och kan sedan klippas så att det passar bedragarna. Ett viktigt moment är att när företagaren säger upp avtalet konfirmerar de till synes att det funnits ett avtal. Om företagaren inte vill betala hotas med domstol och kronofogde. Det har förekommit att Domstolsverkets logotyp kopierats i handlingar som skickats till företagare för att ytterligare understryka beslutsamheten att till varje pris driva in kraven. Åtskilliga företag väljer då att betala för att slippa krångel och riskera att registreras för en betalningsanmärkning. Vissa bedragare driver dessutom egna inkassobolag (jfr Brå 2016:9).

Brottsligheten ställer höga krav på kompetens, och upplägget har sålts vidare till andra bedragare. Polisen bedömer att det finns upp emot femton företag bara i Malmöområdet som använt konceptet. Varje företag har mellan fem och tio telefonförsäljare. Lönen är låg och drivkraften är att försäljarna inte vill ut i – eller tillbaka till – arbetslöshet. Det förekommer till och med att särskilt driftiga telefonförsäljare headhuntas till andra företag i samma bluffbransch.

Det första året hade det företag i Malmö som började med denna typ av bedrägerier inkomster på 16 miljoner kronor, enligt intervjupersoner. Det är väsentligt mer pengar än vad som hade varit möjligt att tjäna på exempelvis narkotikabrottslighet.

Bolagsplundringar och kreditbedrägerier

En typ av bedrägerier är att ta över ett företag med en historik som tyder på kontinuitet och skötsamhet (jfr Brå 2016:10). Sedan beställs en mängd varor på kredit som snabbt avyttras. När väl fakturorna ska drivas in finns varken pengar eller varor kvar. Det är en bedrägeriform som brukar kallas kreditbedrägerier. Det är inte några specifika branscher som är särskilt drabbade utan det kan, enligt en intervjuperson, vara ”allt från jordbruksmaskiner till kaffemuggar”. Det är emellertid inte ovanligt att det handlar om varor som betingar ett högt värde och är enkla att sälja vidare, exempelvis elektronikprylar (jfr Brå 2016:9).

För kunna sälja och köpa vissa specifika varor förutsätts en hel del kompetens men på något sätt lyckas bedragarna ta reda på den information som behövs för att framstå som trovärdiga. De är skickliga och smidiga, menar en polis.

Vid sidan av att göra beställningar på varor kan det övertagna företaget dessutom ha en kassa och annan egendom. Ett led i bedrägeriet är att bolaget plundras på allt som är av värde. Sedan får målvakter – som formellt är registrerade som bolagets företrädare – ta det formella ansvaret när myndigheter och fordringsägare börjar höra av sig. Till och med släktingar och flickvänner kan anlitas som målvakter. En del kan, enligt en intervjuperson, tycka att det är ”fantastiskt att sitta i en bolagsstyrelse”, för att sedan upptäcka att det är svårt att komma ur kraven.

Ytterligare ett upplägg som nämns av intervjupersonerna är att skapa en kreditvärdighet genom falska intyg, manipulerad årsredovisning eller genom att ha hjälp av insiders inne i banksystemet som beviljar och betalar ut stora lån (jfr Brå 2016:9).

Internetbedrägerier

Kombinationen bedrägerier och internet är vanlig (jfr Brå 2016:9). Det är lätt att komma i kontakt med ett stort antal potentiella offer. Eftersom brotten inte sker i den fysiska miljön är det svårt för det tilltänkta offret att värdera de erbjudanden och uppgifter som utgör det vilseledande inslaget i brottet. Den virtuella miljön gör också att tröskeln för att begå bedrägerier är låg. En intervjuad utredare menar att det finns bedragare som inte riktigt anser att de håller på med brott.

Bedrägerier via köp- och säljsajter går ut på falska annonser där varor utannonseras trots att de inte existerar. Det kan också vara riktiga försäljningar, men av föremål som kommits åt genom stöld eller bedrägeri.

En variant är falska bostadsuthyrningar där hugade bostadssökare i den svåra boendesituationens Stockholm betalar en handpenning för lägenheter som inte finns.

En annan typ av bedrägeri är när ett falskt e-postmeddelande uppmanar mottagaren att följa en länk till en hemsida, som utger sig för att vara exempelvis arbetsgivaren eller någon myndighet. På hemsidan ska sedan frågor om kontonummer besvaras.

Driva företag

Kriminellt belastade individer kan också löpande driva ett företag – ofta i kontantbranscherna – och fiffla med skatter och anställa svart arbetskraft (jfr Brå 2016:10). Det handlar då mer om ekonomisk brottslighet än organiserad brottslighet. Skillnaden mot ”vanlig” ekobrottslighet är att det är fråga om personer som ägnar sig åt all möjlig brottslighet och dessutom ger sig in i legalt företagande i syfte att bryta mot reglerna och tjäna mer pengar än sina konkurrenter. Det kan handla om restauranger, kaféer och taxi.

Som tidigare nämnts kan legala företag också användas för att få avsättning på varor som ingår i den kriminella verksamheten. Det gäller inte minst smuggelcigaretter och -alkohol.

Intervjupersoner berättar att bilimport från Tyskland också ingår i den kriminella företagssektorn. Affärsidén går ut på att med några enkla handgrepp få bilarna att framstå som bättre än vad de är.

Man fifflar med pappren, med dokumentationen, och när det går, fifflar man med mätarställningen.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Bilarna säljs sedan till bilfirmor. Dessa kan vara involverade i bedrägerierna. Det förekommer till och med att bilfirmor ägs av kriminella.

Rot- och rutbedrägerier

En del av den organiserade brottslighetens gärningspersoner är försigkomna entreprenörer ut i fingerspetsarna. Bland annat utnyttjar bedragare Rot- och Rutsystemet för att få ut medel från Skatteverket (jfr Brå 2016:10). Enligt intervjupersoner är många av dessa gärningspersoner kända av polisen för andra brott än bedrägerier.

Utpressning

Enligt intervjupersoner och underrättelserapporter har utpressnings- och beskyddarverksamheten under de senaste åren utvecklats till en viktig inkomstkälla för många kriminella grupper och nätverk.

Ett tag hade vi väldigt mycket utpressningar. Om man jämför med när jag började – då fanns det inget som hette utpressningar. Det är något som kommit de sista 10–15 åren.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Även om utpressning började uppmärksammas av polisen strax efter millenniumskiftet ”exploderade” det, enligt en intervjuperson, omkring år 2010. Den kriminella miljön hade nått en ny utvecklingsfas och etablerat ett nytt och enkelt sätt att tjäna pengar.

Det är den nya tidens säkraste sätt att tjäna pengar inom den organiserade brottsligheten. Det har definitivt kommit för att stanna, och det är extremt låga straff på det samtidigt som möjligheten för vinst är väldigt stor. Det utnyttjas av alla konstellationer vill jag påstå, men särskilt av dem som inte har någon annan organiserad verksamhet.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Både själv- och externdefinierade grupper, samt förortsbaserade grupper ägnar sig åt utpressningsverksamhet (jfr Brå 2012:6). Några intervjupersoner framhåller dock att självdefinierade grupper generellt sett har lite mer sofistikerade utpressningsmetoder än de förortsbaserade grupperna (jfr Brå 2012:12). Vissa grupperingar bedriver en systematisk utpressning mot företag, främst inom restaurangbranschen. Det är brott som sällan eller aldrig kommer till polisens kännedom genom anmälningar. Antalet anmälningar ökar, men mörkertalet bedöms vara högt.

Behovet av skrämsekapital

Det gemensamma draget vid utpressning är att det är grupper eller nätverk som på något sätt kan signalera att de är en del av en konstellation med stort skrämsekapital.

De får en person att bli medveten om vilken organisation de kommer ifrån och klargör villkoren för att kliva in i en affär eller överenskommelse, vilket gör att motparten får svårt att säga nej. Inom utpressningsbrott så pratar man om konkreta och subtila hot. Om personen som hotar har ett våldskapital bakom sig behövs bara subtila hot.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Det nyss nämnda skrämsekapitalet är av central betydelse vid utpressning (Brå 2012:12). Affärsidén bygger på att grupperingar-

na, vid de flesta utpressningssituationer, inte ska behöva använda konkreta hot eller ta till våld eftersom verksamheten då knappast blir långvarig. Det etablerade skrämsekapitalet ska vara argument nog för att få människor att ”frivilligt” betala.

Åtskilliga utpressare har dock inte ett övertygande skrämsekapital utan måste därför bygga upp det. Det är i princip endast vissa självdefinierade grupper som har ett grundmurat dåligt rykte. De behöver därför inte hela tiden bevisa sin kapacitet.

En del grupperingar har en mycket medveten mediastrategi och tar gärna initiativ för att omnämnas i medier emellanåt och på så sätt stärka sitt varumärke. Ibland spelar därmed medierna, och även polisen, en olycklig roll som förmedlare av olika gruppers och nätverks skrämsekapital. Mediebevakningen blir ett verktyg för att bedriva en effektiv utpressning.

Det enda jag skulle vilja säga till politiker, till alla, är att aldrig saluföra deras namn, aldrig prata om namnen [på självdefinierade grupper] eftersom det stärker deras skrämsekapital.
(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Det är givetvis enklare att vara känd i ett mindre område. Utanför det området kanske gängsymboler och andra attribut inte fungerar. En gruppering har lättare att bygga upp skrämsekapital än en ensam person. Strävan är sedan att få rykte om sig för att kunna utvidga det kriminella operationsområdet.

Det förefaller dock vara förhållandevis vanligt med lånta fjädrar i utpressningsbranschen. Polisen har avslöjat utpressare som gjort gällande att de tillhört specifika självdefinierade grupper utan att egentligen ha något med dem att göra (jfr Brå 2012:6).

Vilka drabbas?

Det som kännetecknar åtskilliga utpressningsfall är att offer och gärningsperson på något sätt är bekanta med varandra. För gärningspersonen är det en fördel att ha kunskap om offret. Det handlar om att få någon hållhake på offret, ha en insikt om offrets benägenhet att påverkas av hot och risken för att det blir polissak.

Enligt kriminalunderrättelsetjänsten är vissa gärningspersoner främst inriktade på att utöva utpressning mot egna landsmän. Utpressning riktas även mot andra personer inom den kriminella miljön eller personer som befinner sig i utkanten av sådana miljöer.

Utpressningskraven som är riktade mot företagare eller personer i den kriminella miljön kan variera från tusentals till hundra tusentals kronor. Det är mycket pengar för de drabbade, och det är

också mycket pengar för utpressarna. En variant är att företagare hotas för att de inte ska fakturera för utförda arbeten.

Enligt intervjupersonerna är det vanligt att det i bakgrunden till en utpressningsaffär kan finnas en skuld (jfr Brå 2012:12). Det kan exempelvis röra sig om spel, narkotika eller affärer som gått snett. Det finns också en grå lånemarknad, där skulderna kan växa snabbt till följd av den höga räntan. Kraven tar sig sedan utpressningsliknande former.

Det är, enligt intervjupersoner, heller inte ovanligt med påhittade skulder, som sedan drivs in (jfr Brå 2012:12). ”Bisarra” påståenden förekommer om grunden för skulden. Enligt kriminalunderrättelsetjänsten kan det ibland röra sig om ”bötning”, där den drabbade påstås ha gjort något fel som blir en förevändning för skuldindrivningen.

Det är böter på allt. De är mycket duktiga på att sätta böter på saker och ting.

(Intervjuperson vid polisen i Stockholm)

Det finns exempel på skulder som växer lavinartat och som den drabbade aldrig kan bli kvitt. En annan form av utpressning som är vanlig hos förortsbaserade grupper är att tvinga personer att skaffa mobilabonnemang som sedan används av gärningspersonerna (jfr Brå 2012:6).

Även företagare som har, eller har haft, någon kontaktyta mot organiserad brottslighet riskerar att utsättas för utpressning. Det kan till exempel handla om att man gjort affärer med kriminella personer, anlitat dem för att driva in en skuld, anlitat underentreprenörer med koppling till kriminella personer eller haft anställda personer med koppling till kriminella grupperingar (jfr Brå 2012:12). De kriminella har en förmåga att hitta personer med oklara affärer och svarta pengar som de hänsynslöst utnyttjar som ”mjölkkor”. Eftersom den utsatta företagaren i dessa fall själv har hållit på med svarta affärer tvekar han eller hon ofta att gå till polisen:

Det är ofta företagare och privatpersoner som befinner sig i gråzonen som utsätts. Personer som har kommit över pengar på ett sätt som de inte kan redovisa till Skatteverket.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Det förekommer emellertid även att företagare utan någon kontaktyta med organiserad brottslighet utsätts för utpressning till följd av att de uppfattas som framgångsrika och därför borde ha förmåga att kunna betala (Brå 2012:12).

Småföretagare är tydliga brottsoffer för organiserad brottslighet. Ofta är verksamheterna mycket små, med några få anställda. Enligt kriminalunderrättelsetjänsten är det främst restauranger,

gatukök och småbutiker som är drabbade av utpressning. En intervjuperson lyfter emellertid även fram bilhandlare.

Typfallet är en företagare som har blivit pressad på pengar ett antal gånger innan han känner, okej, det hjälpte inte att jag betalade första gången, inte andra gången heller, inte tredje gången heller, utan nu är de här för femte gången och de vill ha pengar igen.

(Intervjuperson vid polisen i Malmö)

Utpressning tar ibland formen av beskyddarverksamhet; i dessa fall är det oftast restauranger och småbutiker som är utsatta. För att verksamheten eller personer inom denna inte ska drabbas av angrepp tvingas de betala en slags försäkringspremie (Brå 2012:12). Intervjupersoner berättar att det har förekommit skadegörelse och att andra brott skett mot vissa näringsverksamheter. En del av dessa händelser sätter polisen i samband med beskyddarverksamhet.

Svårt att utreda

Utpressningsbrottets nyss nämnda egenskaper, särskilt att även offret kan ha något att dölja, gör att polisens arbete försvåras. Det innebär att intervjupersonerna bedömer att mörkertalet sannolikt är omfattande. Intervjupersoner menar att det är viktigt att i media kommunicera ut fällande domar om utpressning eftersom det eventuellt kan leda till att fler drabbade ser en framgång med att vända sig till polisen. Samtidigt menar poliser att myndigheten måste bli mycket bättre på att hantera utpressning. Man måste åka ut till de drabbade och berätta vad samhället kan hjälpa till med. Det räcker inte med punktinsatser och sedan lämna brottsoffren i sticket. Det krävs ett efterarbete.

Indrivning

I stället för utpressning kan skulder drivas in eller köpas upp för senare indrivning. I vissa fall har indrivningen gått så långt att de kriminella övertagit verksamheten. På samma sätt som för utpressning spelar skrämselfkapitalet en central roll.

Tidigare var det mest självdefinierade grupper som höll på med indrivning, men nu sysslar även andra aktörer med denna verksamhet, till exempel personer från förortsbaserade grupper. Generellt sett är dock de självdefinierade gruppernas indrivningsverksamhet lite mer strukturerad, och skulderna som de driver in kan vara obetalda fakturor som de kommit över från företag (Brå 2012:12).

Broderskapen har mer en tanke bakom och har en revers och liknande.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

De förortsbaserade gruppernas indrivningar är mer ad hoc-liknande och baseras mer på konstruerade skulder i form av till exempel bötningar.

Grå lånemarknad

Intervjuade poliser bedömer att det förekommer en grå lånemarknad, det vill säga att personer lånar ut pengar till ocker-räntor, även om poliserna inte har någon större överblick över verksamheten. Ett tecken på att den grå lånemarknaden är ett växande problem är dock att underrättelseinformation pekar på att ett stort antal personer sitter i en skuldfälla. Beloppen sträcker sig från några hundra tusen kronor upp mot en miljon. Räntan kan uppgå till mellan tio och tjugo procent per månad.

Den bild som förmedlas är att alla möjliga konstellationer kan syssla med utlåning eller låna ut till särskilda utlånare. Flera intervjupersoner menar dock att det endast är ett fåtal individer i den kriminella miljön som har kapacitet att låna ut större belopp.

Det finns inga pengar i denna miljö. Det är endast ett fåtal personer som tjänar mycket pengar. Det är nästan alltid brist i deras kassor. De är livrädda för att bli av med sina socialbidrag, sina sjukskrivningar och att vi ska komma på att de är smyganställda i något företag.

(Intervjuperson vid polisen i Göteborg)

Intervjupersoner menar att om det förekommer en grå lånemarknad är det till följd av att det finns många personer i förorterna som inte har tillgång till den legala lånemarknaden. När det uppstår akuta situationer där de behöver pengar har de inget annat val än att vända sig till någon lokalt som kan låna ut pengar. Gråa lån bedöms även förekomma för att finansiera näringsverksamheter som etableras på den grå eller svarta marknaden (Brå 2012:12). En intervjuperson betonar dock att personer som lånar pengar riskerar att hamna i en ond cirkel. För att kunna betala måste man begå brott. En del kommer aldrig ur skuldfällan.

Del 4

Övergripande reflektioner

Vad innebär allt detta?

Den nyss givna bilden av organiserad brottslighet ger en omfattande och bitvis detaljerad beskrivning av den kriminella miljön med nätverk, grupperingar, relationer, konflikter och kriminell vinstdrivande verksamhet. Men vad leder det till? Går det att urskilja några särskilt viktiga komponenter när det handlar om organiserad brottslighet som kan vara viktiga ur ett brottsförebyggande och brottsbekämpande perspektiv?

I vår övergripande analys och diskussion har vi valt att lyfta fram tre områden som vi anser vara särskilt centrala att diskutera och i vissa fall teoretisera kring. Dessa är:

- Problemformulering
- Kriminella nätverk och grupper
- Socialt utsatta områden

Problemformulering

Resultatredovisningen visar att aspekter som rekrytering, interna och externa konflikter, tillgång och hantering av skjutvapen samt förmåga till otillåten påverkan kan skilja sig väsentligt mellan olika typer av nätverk och grupper.

Det är därför mindre lämpligt att använda sig av samlingstermer som ”organiserad brottslighet” eller ”grov organiserad brottslighet” när brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier ska formuleras på detaljnivå. Vad innebär det exempelvis när det sägs att man på en ort har problem med organiserad brottslighet? Är problemet vissa brottstyper som kan kopplas till organiserad brottslighet, exempelvis narkotikaförsäljning? Eller har en självdefinierad grupp etablerats som genom sitt synliga utåtagerande och kopplingar till våldshändelser orsakar otrygghet och en känsla hos allmänheten att rättssamhället inte klarar av att upprätthålla lag och ordning? Dessa två situationer kräver olika motstrategier.

Om det är gruppen som är problemet bör åtgärderna följaktligen riktas in på identifierade svaga punkter i den specifika organisationens etablering. Det kan handla om att en lokal används i strid med hyresavtal, att servering av alkohol sker utan tillstånd eller att ledande personer har skulder som kan utmätas eller uppbär ersättningar eller bidrag från välfärdssystem som de inte har rätt till.

Även om olika insatser blir framgångsrika och en grupp mer eller mindre slås ut, kommer det dock med all sannolikhet inte att ha någon effekt på narkotikamarknaden, i vart fall inte på sikt. Vinstdrivande brottslighet bedrivs ofta i projektbaserade konstel-

lationer och den självdefinierade gruppen spelar därför ingen betydande roll för den lokala narkotikamarknaden förutom att några medlemmar är involverade.

På samma sätt skulle en framgångsrik insats mot den lokala narkotikamarknaden knappast slå ut den självdefinierade gruppen. Det enda som eventuellt sker är att några av gruppens medlemmar lagförs för narkotikabrott.

Mot bakgrund av resonemanget ovan är det därför viktigt att vid åtgärder mot ett fenomen kopplat till organiserad brottslighet, tydligt ha bestämt sig för vilket specifikt problem åtgärderna ska riktas mot och vad målet är med insatsen. Den begreppsapparat över olika former av organiserad brottslighet och beskrivningen av vinstdrivande kriminella aktiviteter som lanseras i denna rapport bör kunna fungera som ett hjälpmedel för en sådan analys.

De kriminella nätverken och grupperna

I resultatredovisningen beskrevs hur kartan för den kriminella miljön i Sverige har ritats om de senaste tjugo åren. Visserligen har det säkert funnits nätverk och grupper som gått samman och begått brott lika länge som det har funnits brottslighet. Tänk på gamla tiders stråtrövare och smugglarband. Det nya är dock, enligt intervjupersoner, att antalet sammanslutningar i den kriminella miljön har ökat kraftigt samtidigt som det också har tillkommit självdefinierade grupper med namn och attribut som tydligt visar grupptillhörighet.

Särskilt själv- och externdefinierade grupper har blivit något av ett föredöme och en inspirationskälla i den kriminella miljön. Mediernas rapportering har ytterligare bidragit till att lyfta fram konceptet med grupperingar. När väl stenen är i rullning har myndigheterna haft svårt att hejda utvecklingen.

Skenbar lojalitet

Uttrycket ensam är stark är inte längre gångbart i den kriminella miljön; många knyter därför olika lojalitetsband med varandra vilket tar sig uttryck i grupper och nätverk. I vissa fall handlar det emellertid om situationsbundna allianser som är rätt sköra. Syftet med att ingå i en sammanslutning är att känna trygghet, att förstärka sitt kriminella renommé och att hitta samverkanspartner för kriminella projekt. En central komponent i ett kriminellt renommé är skrämselfkapitalet.

Lojaliteten inom grupperingen är emellertid många gånger illusorisk. Även om de som tillhör samma sammanslutning kan backa upp varandra när det gäller, är det mycket vanligt att personer i den kriminella miljön är självcentrerade och sätter sig själva i främsta

rummet. Det är också ett av skälen till den mobilitet mellan olika grupper och nätverk som flera intervjupersoner berättar om.

Homogena grupper men heterogen brottslighet

Syftet med grupperingarna är också ytterst sällan att fungera som kriminella organisationer i betydelsen att brottsligheten utförs av gruppens medlemmar tillsammans och i viss bestämd ordning, ungefär som i vilket företag som helst. I stället är det de enskilda individerna som ser en fördel med att ingå i en gruppering.

Nyss nämndes bland annat trygghet och kontakter; det är i den meningen grupperingarna kan betraktas som kriminella organisationer; något som underlättar den egna kriminaliteten, men knappast är en organisatorisk utförare av brott. Ett missförstånd inom bekämpningen av organiserad brottslighet är att betrakta grupperna som organisatoriska utförare av brott. Samtidigt är dock grupperna viktiga att bekämpa. Hur kan det komma sig?

Konflikter och tystnadskultur

Från samhällets sida har tillväxten av grupper och nätverk blivit ett problem. Särskilt själv- och externdefinierade grupper samt icke namngivna grupper med koppling till förorter och familjer utmanar myndigheternas förmåga att upprätthålla lag och ordning. Det kan leda till att människor känner otrygghet och kan minska legitimiteten hos samhällets institutioner. Särskilt gäller det de socialt utsatta områden där grupper har fått för stort handlingsutrymme.

Förutom att gruppernas skrämsekapital kan användas för vissa brott, typiskt sett utpressning, kan det även leda till en tystnadskultur där personer är återhållsamma med att samarbeta med myndigheterna. Polisen har svårt att få information och ännu svårare att få personer att vittna i domstol. På det sättet får grupperingarna en slags skyddande hinna som underlättar den brottsliga verksamheten. I praktiken uppstår en form av ofta slumpmässig immunitet för gärningspersonerna, och rättsväsendet måste många gånger göra särskilt stora ansträngningar mot dem för att komma någon vart.

Den kriminella miljön är dock långt ifrån välordnad, utan i hög grad konfliktfylld. Genom att begå brott och ställa sig utanför samhällets normer går man också miste om samhällets rättsordning. Det finns därför få andra konfliktlösningar än den starkes rätt. När fler ansluter sig till och bildar grupperingar tenderar konflikter att eskalera. Det har att göra med individens strävan att behålla, och helst stärka, sitt skrämsekapital gentemot andra i gruppen och mot andra grupper. Medlemskapet eller anslutningen som skulle ge trygghet leder i stället till otrygghet. Män-

niskor känner rädsla och har behov att försvara sig. Personer inom den kriminella miljön beväpnar sig, och följderna är den ökning av skjutningar som konstaterats i de tre storstäderna under de senaste åren.

Det går därför att i hög grad sätta likhetstecken mellan en kriminell miljö med många grupperingar och konflikter som går över styr.

Sammanfattningsvis finns det därför starka skäl att motverka grupperingarna.

Socialt utsatta områden och fasteorin

I resultatredovisningen beskrivs problematiken i vissa socialt utsatta områden och hur förorts- och stadsdelsbaserade grupper fått fäste där. Många områden som kännetecknas av både social utsatthet och kriminalitet bedöms behöva långsiktiga insatser för att stegvis minska brottsligheten och öka tryggheten. När ett samverkansprojekt, mellan exempelvis polis och kommun, är tänkt att pågå under en längre tid och är riktat mot en komplex problematik ställs särskilt höga krav på planering, prioritering och kommunikation. För att nå ett så bra resultat som möjligt behövs därför en genomtänkt strategi över i vilken ordning de planerade åtgärderna bör genomföras. Risken är annars stor att bågen spänns för hårt genom att man vill ta tag i alla problem på en och samma gång.

I det följande beskrivs en strategi – fasteorin – som kan tillämpas vid långsiktiga samverkansprojekt mot brottslighet och otrygghet i utsatta områden. Tanken är att fasteorin kan kombineras med den samverkansprocess som beskrivs i skriften *Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete* (Brå, Polisen, SKL 2016).

Själva idén till fasteorin startade i och med ett projekt som utvärderade de lokala poliskontoren i Stockholm år 2011 (Brå 2011:13). Där noterades att de socialt utsatta områdena och polisens arbete i dem kunde befinnas i två olika faser. Ett behov av en tredje fas identifierades också. Fasteorin baseras på tidigare teorier om community policing (Alderson 1979, Newburn 2008 Mackenzie och Henry, 2009), Ratcliffe 2008, Skogan 2006), reassurance policing (Innes 2006, Tuffin, Morris och Poole 2006), problemorienterat polisarbete (Goldstein 1990, Ratcliffe 2008, Clarke och Eck, 2005) men också den här presenterade forskningen om organiserad brottslighet.

Grunden för fasteorin är att ett område kan befinnas i tre olika faser och att varje fas har olika förutsättningar för såväl brottsbekämpande som förebyggande arbete.

Fas 1-områden

Ett område som befinner sig i fas 1 kännetecknas av att det är svårt för polis och kommun att arbeta i området. Polisen blir konfronterad av vissa individer när de vistas i området, och polisbilar och räddningsfordon utsätts för stenkastning och skadegörelse. Det finns synliga problem med exempelvis öppen narkotikaförsäljning, bränder, rån, skjutningar, nedskräpning samt buskörning med mopeder och bilar. Allmänheten känner otrygghet, och förtroendet för rättsväsendet är lågt. De boende i området kan också uppleva att samhället har abdikerat och minskat den offentliga servicen till följd av kriminella gäng. Den upplevda otryggheten och utanförskapet tar sig många gånger uttryck i en tystnadskultur där få personer anmäler brott eller lämnar information till polisen.

Förutsättningar för brottsförebyggande arbete

Till följd av omständigheterna i ett fas 1-område är polisens utrymme för fotpatrullering och annat trygghets- och förtroendeskapande arbete begränsat. Resurserna går åt till händelsestyrt arbete för att upprätthålla lag och ordning samt lösa akuta problem.

När ett område befinner sig i fas 1 är det svårt för polisen att ställa krav på sina samverkanspartner. Hur ska man exempelvis på ett trovärdigt sätt motivera skolpersonal och fastighetsskötare att vidta brottsförebyggande åtgärder när polisen själv har uppenbara problem med att vistas i området? Det är också svårt att utreda vissa brott eftersom de boendes samarbetsvilja med polisen är låg, vilket leder till ett begränsat informationsflöde. Den regelrätta brottsbekämpningen har därför sina begränsningar.

Prioriterade åtgärder i fas 1

Åtgärder som genomförs i ett fas 1-område bör primärt vara inriktade på att skapa förutsättningar för ett mer omfattande brottsbekämpande och brottsförebyggande arbete i nästa fas. De första åtgärderna handlar därför om att "återta" området genom ökad närvaro av polis och andra samhällsaktörer. Ett prioriterat mål bör även vara att förbättra de boendes förtroende för rättsväsendet och deras upplevda trygghet.

Genom trygghetsmätningar och medborgardialog är det möjligt att identifiera vilka problem i området som de boende upplever vara de största. Dessa problem bör prioriteras, oavsett om de normalt sett inte har så hög prioritet av polis eller kommun, i syfte att öka tryggheten för de boende och visa dem att polis och kommun tar deras problem på allvar.

Typiska ”fas 1-problem” som de boende brukar uppleva minskar tryggheten är skadegörelse, klotter, nedskräpning, brända övergivna fordon, buskörningar med mopeder och bilar, öppen narkotikaförsäljning samt ungdomsgång och missbrukare som uppfattas ha tagit över området.

Fas 2-områden

I fas 2 har det etablerade samhället lyckats återta viss kontroll i området och polisen kan vistas i området utan att kontinuerligt utsättas för konfrontation. De synliga problemen har minskat och trygghetsmätningar visar ofta att de boende upplevt påtagliga förbättringar.

Förutsättningar för brottsförebyggande arbete

I ett fas 2-område tar det händelsestyrda polisarbetet upp mindre av polisens tid än i fas 1-områden. En annan skillnad är att polisen och andra samhällsaktörer nu kan röra sig mer fritt i området. Det ger möjligheter för förebyggande arbete.

Prioriterade åtgärder i fas 2

I fas 2 startar arbetet med att ytterligare förbättra de boendes förtroende för polisen och samhället och därmed lägga grunden till ett ökat informationsinflöde i form av brottsanmälningar, tips och vittnesmål. I detta sammanhang är det också av vikt att polisen och kommunen har en gemensam kommunikationsstrategi.

I fas 2 finns det större utrymme för förebyggande aktiviteter och därför bör dialog- och relationsskapande åtgärder prioriteras, som exempelvis fotpatrullering och uppsökande verksamhet. I fas 2 har man även möjlighet att utöka antalet brottsförebyggande samverkanspartner.

Fas 3-områden

Ett område som befinner sig i fas 3 uppvisar godtagbara resultat vid mätningar av upplevd trygghet och förtroende för polisen och samhället. Förändringen är emellertid ofta mindre än vid övergången från fas 1 till fas 2 eftersom åtgärderna i fas 1 var av en mer synlig karaktär för de boende i området. I fas 3 är det tydligt för polis och samverkande parter att satsningen har varit framgångsrik. Området upplevs vara lugnare till följd av att de synliga problemen har minskat ännu mer. Kommunen och polisen har även fått i gång en fungerande dialog med de boende i området vilket resulterar i att polisens och kommunens informationsflöde har blivit bättre. Fler anmäler brott och lämnar information.

Förutsättningar för brottsförebyggande arbete

Till följd av arbetet i de tidigare faserna finns det i fas 3 gynnsamma förutsättningar för att arbeta mot den mindre synliga brottsligheten. Det ökade förtroendet för polisen samt den förbättrade dialogen med de boende i området möjliggör ett arbete mot exempelvis våld i hemmet, ekonomisk och organiserad brottslighet (försäljning av obeskattade cigaretter, människohandel, svartarbete, storskaliga skattebrott, stora bedrägerier, häleri, illegalt spel, utpressning, lån till ockerräntor etc.).

Ett skäl till att man i huvudsak bör vänta till fas 3 med denna inriktning är, förutom det förbättrade informationsflödet, att dessa åtgärder kan komma att försämra vissa av de boendes förtroende till polisen igen. Det beror på att man nu, till skillnad från tidigare då man fokuserade de boendes upplevda problem, går på strukturer som de boende kan uppfatta som positiva (exempelvis köp av billiga cigaretter, billig mat, klippningar, kemtvätt och biltvätt). Detta innebär att det kan vara kontraproduktivt att i för stor utsträckning kraftsamla mot denna typ av brottslighet i fas 1 och fas 2.

Till följd av att de synliga problemen i området har minskat och att de boendes upplevda trygghet har ökat finns det emellertid en risk för att ledningen hos polisen och kommunen börjar kasta blickar mot andra områden som befinner sig i fas 1 och därmed har mer synliga problem. Resultatet kan bli att resurstillsättningen och ambitionsnivån minskar för fas 3-områden. Om ambitionsnivån sänks och det inte sker något systematiskt arbete mot den mindre synliga brottsligheten finns det emellertid en risk för att områden över tid halkar tillbaka till de tidigare faserna. Det beror på att den dolda brottsligheten och de dolda strukturer (exempelvis den informella ekonomin) som man har möjlighet att arbeta mot i fas 3 ofta har tydliga kopplingar till den problematik som var synlig i fas 1 och 2 (exempelvis öppen narkotikaförsäljning). Det innebär att det finns en överhängande risk för att området långsamt börjar halka tillbaka till tidigare faser om man inte har en uttalad strategi även för fas 3.

Prioriterade åtgärder i fas 3

I fas 3 är det återigen nödvändigt att revidera problembilden och även fokusera mot den dolda brottsligheten, de informella ekonomiska strukturerna och de mindre synliga kriminella nätverken. Åtgärderna under fas tre kan exempelvis vara riktade administrativa åtgärder från kommunens sida (exempelvis kontroller mot illegal tobak) och uthålliga spanings- och utredningsinsatser från GOB⁹-myndigheternas sida.

⁹ Grov organiserad brottslighet.

Allt går inte i fas ...

Samtidigt som det är viktigt att ha en genomtänkt strategi över i vilken ordning de planerade åtgärderna bör genomföras är det naturligtvis inte säkert att det är möjligt att genomföra detta till hundra procent. Om man exempelvis får kännedom om allvarlig "fas 3"-brottslighet redan i "fas 1" kan man kanske inte vänta med att genomföra en insats mot brottet. Det kan uppstå situationer där polis och samverkande myndigheter är tvungna att arbeta i alla tre faserna samtidigt, men där de ändå är medvetna om vilken fas de bör prioritera.

Tanken med fasteorin är emellertid att på ett generellt plan höja medvetenheten om behovet av ett långsiktigt strategiskt tänkande. Teorin är ett pedagogiskt verktyg för att kunna kommunicera med och motivera de medarbetare som arbetar i insatsen till att på ett bättre sätt kunna förstå varför man genomför en åtgärd just nu och hur den hänger ihop med kommande åtgärder i framtiden.

Referenslista

- Alderson, J. (1979). *Policing freedom*. Eastover, Plymouth: Macdonald & Evans.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (1999). *Mc-brott*. Rapport 1999:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster*. Rapport 2005:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner*. Rapport 2005:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Häleri*. Rapport 2006:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Vart tog alla pengarna vägen? En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering*. Rapport 2007:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Narkotikadistributörer. En studie av grossisterna*. Rapport 2007:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Organiserat svartarbete i byggbranschen*. Rapport 2007:27. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen*. Rapport 2008:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *The Organisation of Human Trafficking*. Rapport 2008:21. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Sexuell människohandel*. Rapport 2008:24. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009).
Polisens möte med organiserad brottslighet.
Rapport 2009:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2009).
Otillåten påverkan mot åklagare och domare.
Rapport 2009:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2011). *Penningtvätt. Rapportering och hantering av misstänkta transaktioner.*
Rapport 2011:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2011). *Storskaliga skattebrott – En kartläggning av skattebrottslingens kostnader.*
Rapport 2011:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2011). *Lokala poliser.*
Rapport 2011:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Brottslighet och trygghet i Stockholm, Malmö och Göteborg.* Promemoria.
Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Utpressning i Sverige.*
Rapport 2012:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012).
Otillåten påverkan mot företag.
Rapport 2012:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2012).
Brottsutvecklingen i Sverige 2008–2011.
Rapport 2012:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2014).
Korruption i myndighetssverige.
Rapport 2014:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2014).
Operationerna Alfred och Selma. Myndighetssamverkan mot organiserad brottslighet i Malmö 2012–2014.
Rapport 2014:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015).
Intyget som dörröppnare till välfärdssystemet.
Rapport 2015:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Hot och våld.*
Rapport 2015:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Matchfixning.*
Rapport 2015:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015).
Penningtvätt och annan penninghantering.
Rapport 2015:22. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015).
Det dödliga våldet i Sverige 1990–2014.
Rapport 2015:24. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Skjutningar 2006 och 2014 – omfattning, spridning och skador*.
Kortanalys 7/2015. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2016). *Stöd till avhoppare från kriminella grupperingar. En nationell kartläggning*.
Rapport 2016:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2016).
Bedrägeribrottsligheten i Sverige.
Rapport 2016:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2016).
Kriminell infiltration av företag.
Rapport 2016:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå, Polisen, SKL (2016). *Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Clarke, R.V. och Eck, J. (2005). *Bli en problemlösande brottsanalytiker i 55 steg*. Solna: Polishögskolan.
- Dorn, Murji och South (1992). *Traffickers. Drug Markets and Law Enforcement*. London: Routledge.
- Dorn, N., Oette, L. och White, S. (1998). Drugs importation and the bifurcation of risk. *The British Journal of Criminology*, 38 (4), 537–560.
- van Duyne, P. (2003). Medieval thinking and organised crime economy. I: Viano, E., Magallanes, J. och Bridel, L. (red.) *International organized crime: myth, power and profit*. Durham: Carolina Academy.
- van Duyne, P. (2010). Organised crime (Threat) as a policy challenge: a Tautology. I: *Varstvoslovje, Journal of Criminal Justice and Security*, nr. 4, s. 355–366. University of Maribor, Faculty of Criminal Justice and Security.
- van Duyne, P. och van Dijck, M. (2007). Assessing organised crime: the sad state of an impossible art. I: Bovenker, F. och Levi, M. (red.) *The organized crime economy: essays in honour of Alan Block*. New York: Springer.

- Ds 2008:38. *Nationell mobilisering mot den grova organiserade brottsligheten. Överväganden och förslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Goldstein, H. (1990). *Problem-oriented policing*. New York: McGraw-Hill.
- Hadley, J. (2006). *Witness intimidation and protection practices: A front line view from Helsinki, consideration of Finnish police law, and review of research in the UK*. Finland: Polishögskolan.
- Hall, S., Winlow, S. och Ancrum, C. (2008). *Criminal identities and consumer culture*. Willan Publishing: Cornwall.
- Holgersson, S. och Granér, R. (2013). *Att bekämpa kriminella gäng – utvärdering av SGI-projektet*. Linnæus University studies in policing. Växjö: Linnéuniversitetet.
- Innes, M. (2006). Reassurance and the “New” Community Policing. *Policing and Society*, vol. 16, nr. 2, s. 95–98.
- Johansen, P. O. (1996). *Nettverk i gråsonen. Et perspektiv på organiserad kriminalitet*. Ad Notam. Oslo: Gyldendal.
- Johansen, P.O. (2004). *Den illegale spriten. Fra forbudstid till polstreik*. Oslo: Unipub forlag.
- Korsell, L., Skinnari, J. och Vesterhav, D. (2009). *Organiserad brottslighet i Sverige*. Malmö: Liber.
- von Lampe, K. (2009). *Definitions of organized crime*. www.organized-crime.de
- von Lampe, K. m.fl. (2006). Organised crime is ... Findings from a cross-national review of literature. I: van Duyne, P. C., Maljevic, A., van Dijck, M., von Lampe och Newell, J. (red.) *The Organisation of Crime for Profit: Conduct, Law and Measurement*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Larsson, P. (2008). *Organiserad kriminalitet*. Oslo: Pax.
- Leinfelt, F. och Rostami, A. (2012) The History of Swedish Gangs. I: Leinfelt, F. och Rostami, A. (red.) *The Stockholm Gang Model PANTHER*. Stockholm: Polismyndigheten i Stockholms län.
- Länsstyrelsen Stockholm (2014) Utsatta EU-medborgare i Sverige. *Lägesrapport ur ett människohandelsperspektiv*. Stockholm: Länsstyrelsen Stockholm.
- Mackenzie, S. och Henry, A. (2009). *Community Policing: a Review of the Evidence*. Edinburgh: Scottish Governmental Social Research.

- Newburn, T. (2008). Policing since 1945. I: Newburn, T. (red.) *Handbook of Policing*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Ratcliffe, J. (2008). *Intelligence-led policing*. Collumpton, Devon: Willan Publishing.
- Reuter, P. (1983) *Disorganized crime*. Cambridge MA: MIT Press.
- Skinnari, J. (2011) Otillåten påverkan från organiserad brottslighet. I: Alelehto, T. och Larsson D. (red.) *Vinddriven kriminalitet på en vinddriven marknad*. Borås: Recito Förlag AB.
- Skogan, W. (2006). *Police and Community in Chicago: A Tale of Three Cities*. New York: Oxford University Press.
- Skogan, W. (2006). *The promise of community policing*. I: Weisburd, D. och Braga, A. (red.) *Police Innovations: Contrasting perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Steffensmeier, D. och Ulmer, J. (2005). *Confessions of a dying thief: Understanding criminal and illegal enterprise*. New Brunswick NJ: Transaction Publishers.
- Tuffin, R., Morris, J. och Poole, A. (2006). *An evaluation of the impact of the National Reassurance Policing Programme*. Home Office Research Study 296, Development and Statistics Directorate.
- Vesterhav, D. (2003) *Bilden av organiserad brottslighet i svensk dagspress 1995–2002*. C-uppsats vid Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.
- Weber, M. (1977) *Vetenskap och politik*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Wierup, L. (2007). Hot som affärsidé. I: Hartelius, J. (red.) *Systemhotande brottslighet*. Stockholm: Langenskiöld.
- Wierup, L. och Larsson, M. (2007). *Svensk maffia. En kartläggning av de kriminella gängen*. Stockholm: Norstedts.
- Wierup, L. och de la Reguera, E. (2010). *Kokain*. Stockholm: Norstedts.
- Wierup, L. och Olsson, D. (2012). *Helvetet inifrån*. Falun: Reporto.

Bilaga 1

Seminariedeltagarnas uppslag om åtgärder

Tre seminarier har genomförts med polisanställda i Stockholm, Göteborg och Malmö. Vid dessa seminarier har studiens resultat och slutsatser presenterats och deltagarna har utifrån dessa fått diskutera vilka strategier de anser är lämpliga att tillämpa mot den givna problematiken. Nedan redovisas en sammanfattning av de mest centrala förslagen som framfördes. Sammanställningen baseras på seminariedeltagarnas tankar och är inte Brås förslag.

Strategierna är uppdelade i *Strategier mot grupperingar och individer* samt *Strategier mot illegala marknader och annan kriminell vinstdrivande verksamhet*. I de fall som strategierna har varit riktade mot en särskild form av gruppering presenteras de i en egen underrubrik.

Strategier mot grupperingar och individer

Reducera varumärket och skrämsekapitalet

Skrämsekapital och varumärke är två viktiga komponenter för många grupperingar, inte minst för självdefinierade grupper. En brottsförebyggande strategi är därför att försöka reducera gruppernas skrämsekapital och försöka göra varumärkena mindre attraktiva.

En sådan strategi skulle i förlängningen kunna tänkas minska nyrekrytering genom att potentiella medlemmar inte ser tillräckliga fördelar med att ingå i grupperingen. Strategin kan också tänkas reducera omgivningens rädsla för grupperingen, vilket gör personer mer motståndskraftiga mot otillåten påverkan och minskar risken för självcensur.

En central del i en sådan strategi är att myndigheterna är noggranna med hur de rapporterar om grupperingarna i media så att de inte i onödan bidrar till att förstärka deras varumärken och skrämselkapital. Uttalanden som exempelvis ”samhällets fiende nummer 1” och ”professionella” bör undvikas. I stället bör de negativa sidorna av att tillhöra en kriminell gruppering belysas tydligare.

Även vid insatser och tillslag mot grupperna bör denna strategi övervägas. Spektakulära tillslag med omotiverat stora numerär och tung beväpning signalerar ett tydligt budskap om att detta är mycket farliga individer och grupper.

Andra åtgärder för att göra varumärket mindre attraktivt är att arbeta mot symboliska värden. Det kan exempelvis handla om klubblokaler men också om de tillgångar som medlemmar tillförsäkrat sig genom brottslig verksamhet.

Förgrundsgestalter i den kriminella miljön kan fungera som förebilder för yngre personer. Därför bör dessa förgrundspersoner identifieras och lagföras. Tillgångsinriktad brottsbekämpning där fordon, klockor, smycken och andra synliga bevis på framgång tas i beslag, får därför även en symbolisk innebörd.

Sociala insatser

Vid seminarierna betonar poliserna att sociala insatser, exempelvis sociala insatsgrupper och arbetsmarknadsåtgärder, är särskilt viktiga för att motverka att unga personer suggs upp i kriminella grupperingar. Något som betonades var långsiktighet, det vill säga att man vågar vänta på resultat. Flera seminariedeltagare menade också att samverkan mellan sociala myndigheter och polisen behövde förbättras ytterligare.

Förorts- och stadsdelsbaserade grupper

Som beskrevs i resultatredovisningen sker i princip ingen aktiv rekrytering till de förorts- och stadsdelsbaserade kriminella grupperna. I stället glider vissa personer gradvis in i kriminalitet som en följd av att de bor i området och befinner sig i en miljö med kriminellt aktiva personer i närheten. Mot bakgrund av detta menade seminariedeltagarna att det behövs ett tidigt samarbete mellan skola och socialtjänst. Ungdomar som riskerar att gå in i grupperingar bör erbjudas att få gå i skolan i ett annat område. I vissa särskilda fall kanske man bör ge hela familjer hjälp att flytta.

En annan viktig strategi är att skapa trygghet i området eftersom resultatredovisningen visade att ett av skälen till att unga söker sig till grupperingar var otrygghet.

Utnyttja de interna konflikterna i grupperna

Resultredovisningen ger en bild av att det är relativt vanligt med interna konflikter inom grupperna. Detta är en svag punkt som enligt seminariedeltagarna kan utnyttjas i brottsbekämpande och brottsförebyggande syfte. Personer som får problem inom konstellationerna kan utsättas för våld och även hamna i en skuldproblematik till följd av bötningar. Genom att identifiera sådana personer i grupperna kan polisen både erhålla information inifrån och eventuellt hjälpa personen att hoppa av.

När det gäller informationsinhämtning menar seminariedeltagarna att ett problem i dag är att polisen ofta väldigt sent i processen får kontakt med personer som vill hoppa av från grupperna. Informationsinhämtningen får därför en tillbakablickande karaktär. Flera seminariedeltagare pekade på ett behov av att utveckla metoder för att tidigare kunna identifiera personer i grupperingarna som lever under stark press och som på sikt kan ha ett intresse av att samarbeta med myndigheterna. En strategi som nämndes var att mer aktivt målsöka personer för att identifiera dem som kan ha kommit till insikt om behovet att byta levnadsbana (jfr Brå 2016:6).

Ett annat problem som lyftes fram vid seminarierna var att i tillräckligt hög grad kunna skydda källor. Under förundersökningen kan krav ställas från försvarare att få del av känslig information som riskerar att röja källor. Å andra sidan kan åklagare ställa krav på personer att vittna, personer som av säkerhetsskäl vill vara anonyma.

För att förhindra risken att källor utsätts för risker och hot behöver man göra en översyn av polisens problem med att skydda information. I dagsläget har polisen svårt att få informatörer i vissa miljöer till följd av bristande informationssäkerhet.

Visserligen finns särskilda personsäkerhetsprogram, men de kan enbart komma i fråga för ett fåtal personer eftersom de förutsätter att de radikalt ändrar sina liv (identiteter, vistelseort, socialt umgänge etc.). Sådana personsäkerhetsprogram har bland annat använts till personer som lämnat självdefinierade grupper. Avhoppare kan ha en lång kriminell bakgrund. De kan ha svårt att anpassa sig till de regler och rutiner som gäller för att programmet ska fungera. Den radikala brytningen med det tidigare livet är givetvis mycket påfrestande.

Flera seminariedeltagare efterfrågade därför möjligheter att kunna erbjuda mer skyddsmöjligheter till målsägande och vittnen. Möjligen skulle personsäkerhetsprogrammet med dess olika nivåer behöva utvärderas.

En annan aspekt som lyftes fram av seminariedeltagare gällande att utnyttja interna konflikter i gruppen, är att anpassa de polisiära strategierna efter förutsättningarna. Polisen måste ha en strategi för att arbeta när maktbalansen i gruppen är rubbad och ytterligare en strategi mot att gruppen växer sig stark igen. Polisen måste också arbeta flexibelt för att taktiken inte ska vara den förväntade. Seminariedeltagare efterfrågade det oförutsägbara och att man inte hela tiden gör samma sak. Flera poliser efterlyste därför en lånsiktig men samtidigt flexibel insats som kan pågå i många år. Hänvisningar gjordes till den myndighetsgemensamma insatsen i Södertälje (Tore 2) och operationerna Alfred och Selma i Malmö.

Prioritera konflikter i den kriminella miljön

Intervjupersonerna och underrättelserapporterna beskriver en konfliktfylld kriminell miljö där konflikter och våldsanvändning lätt trappas upp till följd av att de kriminella personerna många gånger är lättkränkta och inte vill framstå som svaga. Samtidigt visar statistiken om dödligt skjutvapenvåld att det sedan 1990-talet skett en ökning av det dödliga våld som sker inom ramen för kriminella konflikter.

Även om konflikterna startar på individnivå kan de fort växa till en större konflikt mellan två grupperingar till följd av att fler personer anser sig bli kränkta vid varje enskild attack.

Seminariedeltagarna menar att det är mycket viktigt att prioritera och nå framgång när man utreder skjutningarna. Annars är risken stor för att personerna i den kriminella miljön upplever att det är riskfritt att begå denna typ av brott.

Erfarenhetsmässigt är de första timmarna av polisarbetet avgörande för att komma någon vart i utredningen. Om polisen inte får en bra start på utredningen finns en risk för att uthålligheten sviktar, såvida inte skjutningarna fortsätter. Flera seminariedeltagare betonar att det därför är viktigt att polisen avdelar tillräckligt med resurser för att utreda skjutningarna.

Mc-gäng

När det gäller de etablerade mc-gängen har de vanligtvis en längre ställtid än andra grupperingar mellan upplevd kränkning och eventuellt utförd våldshandling. Det ger, enligt seminariedeltagare, en möjlighet för en väl fungerande polisiär underrättelseverksamhet att ta reda på om något är på gång, vilket ökar möjligheterna för att förebygga det planerade våldsdådet.

Nyetablerade självdefinierade grupper och förorts- eller stadsdelsbaserade grupper

Nyetablerade självdefinierade grupper och förorts- eller stadsdelsbaserade grupper är, enligt resultatredovisningen, mer händelsestyrda och spontana i sin våldsanvändning än de etablerade mc-gängerna. Enligt seminariedeltagarna är det därför viktigt för polisen att kunna agera snabbt för att kunna gripa impulsiva och farliga personer.

Nya självdefinierade grupper som ligger i en etableringsfas beskrevs tidigare som mer benägna att ta till våld. Dessa medlemmar bär dessutom oftare vapen på sig än personer i mer etablerade grupper. Det skapar tillfällen för polisen att ta vapnen i beslag och därmed minska risken för skjutningar. Straffen har också skärpts för olaga vapeninnehav, vilket ökar förutsättningarna för att motverka etableringen genom att personer döms till fängelse.

Reducera antalet vapen i den kriminella miljön

Intervjupersonerna och underrättelserapporter ger en bild av att vapentillgången är god i den kriminella miljön.

Samtidigt som tillgången på vapen är ett stort problem, menade flera seminariedeltagare att det är svårt att ha särskilda insatser mot vapen. I stället bör inriktningen vara att arbeta mot annan brottslighet, för då kommer vapnen fram. Skälet är att vapnen inte finns för sin egen skull utan är knutna till den kriminalitet som bedrivs.

När konflikter uppstår i den kriminella miljön kommer vapen ofta fram och då ökar myndigheternas förutsättningar att ta illegala vapen i beslag. Ibland kan även informatörer och avhoppare lämna information om var vapen finns. Dessutom innebär en ökad vapenkontroll från myndigheternas sida att risken minskar för att vapnen faktiskt används eftersom de görs mindre tillgängliga.

Strategier mot illegala marknader och annan kriminell vinstdrivande verksamhet

Djupare kartläggningar av illegala marknader

Polisens fokus är mer och mer inriktat på kriminella personer som uppfattas som särskilt viktiga i den kriminella miljön (strategiska personer). Även om denna strategi kan leda till att tongivande aktörer lagförs är det inte säkert att effekten på de illegala marknaderna blir särdeles stor, särskilt inte ur ett långsiktigt perspektiv. Seminariedeltagarna efterfrågar därför fler strategier som tar sikte på identifierade svaga punkter hos illegala markna-

der. Åtgärder med kortsiktiga effekter bör kombineras med mer långsiktiga kartläggningar.

Det som efterfrågades mest av seminariedeltagarna var djupare kartläggningar av marknaderna i syfte att bygga upp kunskap om marknaden och dess aktörer. På det sättet ökar också träffsäkerheten i de kortsiktiga projekten.

Göra den kriminella verksamheten mindre lönsam

Nyss nämndes tillgångsinriktad brottsbekämpning som en metod att reducera individers och grupperings varumärken. Det är även en viktig metod i arbetet mot illegala marknader och annan vinstdrivande verksamhet. Både resultatredovisningen och tidigare forskning om organiserad brottslighet har visat att många personer inom organiserad brottslighet väger lönsamhet mot risk när de planerar sin brottsliga verksamhet. Ibland kan till och med ett eventuellt fängelsestraff ingå i riskkalkylen; däremot är man mer mån om att inte bli av med sina tillgångar. Tillgångsinriktad brottsbekämpning är därför ett mycket viktigt instrument i syfte att minska de illegala marknadernas lönsamhet. En framgångsfaktor är myndighetssamverkan och tidiga tillgångsutredningar.

Organiserad brottslighet är en term som används flitigt i den offentliga debatten. En del tänker då på nätverk som maffiaorganisationer, andra på mc-gäng eller på olika förortsgrupperingar. Vad gäller själva kriminaliteten är det vissa brottstyper som särskilt förknippas med sådan verksamhet, såsom utpressning, beskyddarverksamhet eller storskalig smuggling.

Bakom begreppet organiserad brottslighet ryms emellertid en rad olika typer av grupperingar och fenomen. I denna rapport presenteras ett teoretiskt ramverk – en begreppsapparat – för det som i Sverige brukar räknas in i begreppet organiserad brottslighet.

Utifrån ett sextiotal intervjuer med anställda inom polisen, och en genomgång av ett sextiotal underrättelserapporter, används begreppsapparaten för att beskriva polisens bild av fenomenet.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 527 58 400 • FAX +46 (0)8 411 90 75 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE